

Alice în Țara Manualelor

O explorare a personajelor care îi
inspiră pe copii în școală

Universitatea din București

2015

Coordonatoare:

Cosima Rughiniș, Laura Grünberg, Raluca Popescu

Autori și autoare:

Nouella Gabriela Ghinea, Iulian Oană, Bogdan Osiceanu,
Maria Stoicescu, Laura Scarlat, Adela Sevastre, Elisabeta Toma,
Ioana Vasile, Vlad Voicu

Ilustrația de pe copertă: Ioana Dumitriu

Călătoriile lui Alice în Țara Manualelor sunt susținute de
MoRiS - Master of Research in Sociology,
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială
Universitatea din București

<http://researchmaster.ro>

<http://bit.do/moris>

Vino alături de noi pe <https://www.facebook.com/TaraManualelor>

Acest proiect continuă explorările interdisciplinare cu relevanță publică inițiate prin DOCSOC - Excelență, inovație și interdisciplinaritate în studiile doctorale și postdoctorale în sociologie, 2010-2012, Universitatea din București, POSDRU/21/1.5/G/27059, <http://docsoc.sas.unibuc.ro/>

Mulțumim tuturor organizatorilor și participanților la întâlnirile în care am prezentat și am discutat acest proiect, câștigând nuanțe, cunoaștere, sprijin și entuziasm: Conferința Vivid Mind organizată de Asociația Studenților la Psihologie și Științele Educației, atelierul Master of Sociological Research și întâlnirea Alumnilor Fulbright în cadrul Romanian US-Alumni Association.

Opiniile exprimate în acest raport sunt opiniile autoarelor și autorilor raportului și nu trebuie considerate ca reprezentând opiniile Universității din București sau ale Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București.

Cuprins

1	CUM SĂ NE UITĂM LA MANUALE?	6
1.1	DE CE MANUALELE?	6
1.2	COPII ȘI PERSONAJELE DIN MANUALE	8
1.3	PERSONAJE FETE ȘI PERSONAJE BĂIEȚI	10
1.4	CODURI ALE FEMINITĂȚII ȘI MASCULINITĂȚII ÎN MANUALE	11
2	LA CE A FOLOSIT REACȚIA CNCD DIN 2011? MAME ȘI TAȚI ÎN ABECEDARELE DIGITALE DIN 2014	13
3	CAZURI SIMPTOMATICE	17
3.1	CE VREI SĂ FII CÂND VEI FI MARE? LIDER SAU FEMEIE DE SERVICIU?	17
3.1.1	<i>Să învățăm despre ocupații</i>	<i>18</i>
3.1.2	<i>Să învățăm despre lideri</i>	<i>22</i>
3.1.3	<i>Urmează-ți visul – dacă ești băiat</i>	<i>28</i>
3.2	CINE ARE UN CALCULATOR? CINE ATINGE UN CALCULATOR?	30
3.2.1	<i>Calculatoarele în abecedarele digitale</i>	<i>31</i>
3.2.2	<i>Calculatoarele în manuale tipărite</i>	<i>31</i>
4	HAI-HUI PRIN ABECEDARE	38
4.1	PREZENȚĂ ȘI ABSENȚĂ: CÂTE PERSONAJE FEMININE ȘI MASCULINE?	41
4.2	ABSENȚA SEGREGĂRII DE GEN ÎN INTERACȚIUNE	43
4.3	IMPORTANȚĂ ȘI PUTERE	45
4.3.1	<i>Prim-plan și plan secund</i>	<i>45</i>
4.3.2	<i>Personaje puternice și personaje</i>	<i>46</i>
4.3.3	<i>Personaje active și personaje pasive</i>	<i>47</i>
4.3.4	<i>Personaje violente și personaje deviante</i>	<i>48</i>
4.4	INVITAȚII SPRE CARIERE DIVERGENTE	51
4.5	ALTE FORME DE DIVERSITATE ȘI OMOGENITATE	53
4.5.1	<i>Ilustrații cu personaje minoritare și atipice</i>	<i>53</i>
4.5.2	<i>Personaje stereotipice și contra-stereotipice privind așteptările de gen</i>	<i>55</i>
4.5.3	<i>Un repertoriu de personaje: mama, tatăl, bunicul, bunica, învățătoarea și... învățătorul</i>	<i>58</i>
4.6	MATERIALITATEA GENULUI: VESTIMENTAȚIE ȘI TEHNOLOGIE	60
4.6.1	<i>Îmbrăcămintea personajelor feminine</i>	<i>60</i>
4.6.2	<i>Televizor, calculator, mobil, tabletă</i>	<i>62</i>
4.7	SPAȚII ȘI CADRE	63

4.7.1	<i>Personaje în spațiul public, spațiul privat și la școală</i>	63
4.7.2	<i>Cadrul spațial al activității</i>	64
4.7.3	<i>Ilustrații cu mediul urban/rural/de poveste</i>	66
4.8	PE SCURT: CE FEL DE PERSONAJE GĂSIM ÎN ABECEDARE?.....	68
5	EXPLORĂRI PRIN LUMEA MANUALELOR	69
5.1	FRUMUSEȚEA	69
5.2	BUNICA ȘI BUNICUL.....	72
5.3	„CE VREI SĂ FII CÂND VEI FI MARE?” OCUPAȚII ÎN MANUALELE DE EDUCAȚIE CIVICĂ	83
5.3.1	<i>Diversitatea ocupațiilor în manualele de educație civică</i>	89
5.3.2	<i>Echilibru și dezechilibru în reprezentările ocupațiilor feminine și masculine</i>	91
5.4	POVESTIRILE DIN GHIOZDAN: PERSONAJE ÎN MANUALELE DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ DE CLASA A IV-A	91
5.4.1	<i>Cine sunt autorii care îi inspiră pe copii?</i>	92
5.4.2	<i>Personaje stereotipice și atipice</i>	94
5.4.3	<i>Prezența masculină vs prezență feminină:</i>	95
5.4.4	<i>Profiluri comportamentale și relaționale</i>	96
6	SUB LUPĂ – EXERCITII DE OBSERVAȚIE	99
6.1	VIZIBILITATE ȘI DIVERSITATE ÎN DOUĂ MANUALE DE CLASA A TREIA.....	99
6.2	VERBELE PERSONAJELOR – ACȚIUNE SAU PASIVITATE?	102
6.3	INTERACȚIUNI ÎNTRE PERSONAJE FEMININE ȘI MASCULINE	104
7	NIȘTE GÂNDURI ÎN ÎNCHEIERE	109
8	LECTURI ȘI IMAGINI SUPLIMENTARE	112
8.1	DE PRIN LUME ADUNATE.....	112
8.1.1	<i>Distribuția ocupațiilor pe sexe în România de azi</i>	112
8.1.2	<i>Personaje feminine în literatura pentru copii pe care o găsim în librării</i>	114
8.2	MAME ȘI TAȚI ÎN ABECEDARELE DIGITALE DIN 2014	121
8.3	TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI ÎN ABECEDARELE DIGITALE DIN 2014	141
9	REFERINȚE	148

1 Cum să ne uităm la manuale?

Cosima Rughiniș, Laura Grünberg

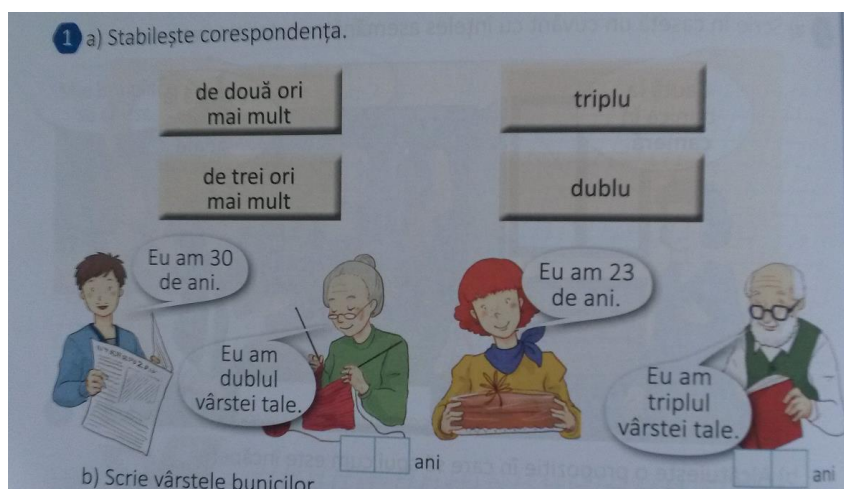
Manualele sunt o parte importantă a vieții copiilor. Ele sunt o resursă nu doar pentru învățare ci și pentru amuzament, pentru discuții cu cei de-o vârstă dar și cu adulții, sau pentru creații proprii – compuneri, probleme rezolvate, desene. Mai ales în primii ani de școală există o grijă deosebită față de manuale, atât din partea copiilor cât și a părinților. Copiii duc în fiecare zi manualele la școală, scriu pe ele, le citesc fie singuri fie împreună cu clasa, dezbate pe marginea lor, le ilustrează cu mustăți și alte comentarii ironice, le rup... cu alte cuvinte, manualele ocupă o părticică din gândurile, vorbele și faptele lor.

6

1.1 De ce manualele?

Manualele sunt, deci, importante. Desigur, chiar și această examinare sumară a rostului pe care cărțile școlare îl au pentru copii arată că nu este vorba numai despre învățarea unor fapte sau noțiuni școlare. Dincolo de tabla înmulțirii, analiza complementului sau lista marilor domnitori români, manualele deschid o lume simbolică în care copii petrec câteva ore pe zi, explorând-o împreună cu cei apropiați. Textele și imaginile școlare devin astfel parte din instrumentele simbolice prin care copiii ajung să dea sens situațiilor și persoanelor din viața lor. Manualele spun în felul lor specific povești despre lume: despre ce e bine să faci și să nu faci, ce e normal și anormal, ce e sănătos și mai puțin sănătos. Manualele sunt ca niște săli de antrenament unde copiii exersează diferite formule de viață și diverse roluri sociale înainte de a intra în adevărata scenă a vieții.

Ilustrația 1. „Feminitatea” și „masculinitatea” stereotipice păstrează trăsături definitorii pe parcursul vieții

Sursa: Nicolae Perțea, A., Radu, D., Chiran, R., Comunicare în limba română. Caiet pentru clasa I, sem.2,

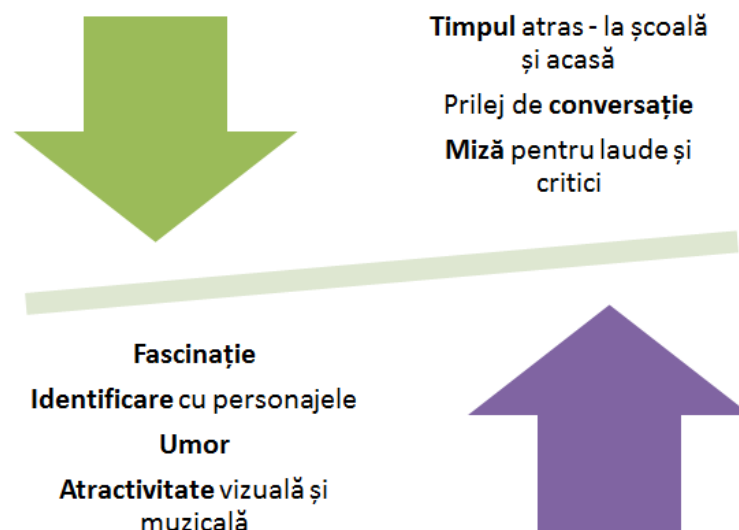
Editura Aramis, 2014

Manualele nu sunt singura resursă culturală la îndemâna copiilor. Competiția din partea filmelor, desenelor animate, jocurilor video, benzilor desenate și cărților pentru copii este intensă – toate aceste lumi cerând atenție și implicare din partea tinerilor spectatori sau cititori. Manualele sunt într-un dezavantaj net în ceea ce privește capacitatea de a **fascina** și de a inspira: ce înseamnă un text școlar, față de atracția lui Spiderman și a supereroilor din filme sau jocuri precum *Injustice*, sau a Annei din *Frozen*? Identificarea cu personajele este incomparabil mai puternică pentru astfel de creații din afara școlii. Acestea sunt adesea foarte amuzante, uneori atractive prin violență sau nonconformism, și bogate ca imaginar vizual și muzical.

Totuși, manualele câștigă teren când vine vorba despre **timpul** pe care îl atrag: cel puțin patru ore pe zi la școală, plus orele pentru temele de acasă. Mai mult, manualele sunt importante și prin faptul că devin **subiect de discuție** în clasă, la lecție, precum și uneori cu copii sau adulți în diverse discuții. Mesajele manualelor se amplifică astfel prin conversații – devenind parte a construcției intersubiective a realității (P. Berger and Kellner 1964; P. L. Berger and Luckmann 1966; Desantis 2003).

Manualele sunt și **subiect de evaluare**: copiii primesc calificative și note în funcție de gradul lor de control al universului simbolic din manual, iar acestea devin laude și critici, ba chiar recompense și pedepse. Manualele stârnesc astfel o motivație extrinsecă destul de puternică pentru a investi atenție în lumile pe care le oferă.

Ilustrația 2. Punctele tari și punctele slabe ale manualelor școlare în comparație cu alte media destinate copiilor – filme, desene animate, benzi desenate, cărți

1.2 Copiii și personajele din manuale

Textele școlare creează o lume plină de personaje – unele bine conturate, prin povestire și prin imagine, altele doar schițate. Manualele oferă **o lume foarte populată** – cu sute dacă nu chiar mii de personaje umane și nonumane implicate în diferite acțiuni sau aventuri. Unele au o apariție pasageră sau atemporală („Ana are mere”) – pe când altele, precum Nică al lui Ștefan a Petrei sau Lizuca pot apărea în mai multe texte, în aventuri cu întorsături de situație, umor și adesea cu o morală a poveștii, mai mult sau mai puțin explicită.

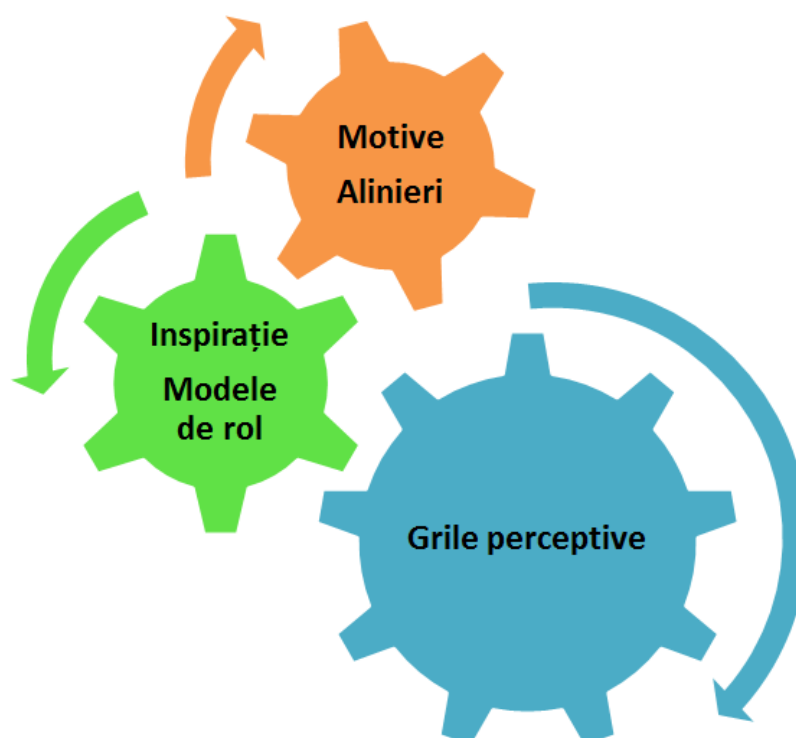
Aceste personaje devin parte din lumea simbolică a copiilor, oferindu-le elemente pentru a interpreta evenimentele de zi cu zi. Desigur, personajele pot oferi **„modele de rol”** – inspirându-i pe copii, prin identificare, să își asume anumite aspirații, competențe, sau atitudini. Poveștile din manuale oferă **„vocabularii de motive”** (Mills 1940), prin care copiii învață să își justifice acțiunile față de sine și față de ceilalți. Copiii învață astfel, tot mai nuanțat, ce înseamnă o acțiune din răzbunare sau din prietenie, ce motive pot fi oferite pentru solicitarea sau respingerea unei prietenii, sau, chiar mai actual, pentru justificarea unor boacâne la școală – și cum un anumit motiv poate fi respins, reformulat sau înlănțuit cu altele.

Astfel de motive joacă un rol foarte important în **situațiile de negociere sau de conflict** – fie cu mize mici sau mari. Goffman observa că oamenii se găsesc adesea în situații în care trebuie să își alinieze acțiunile pentru a putea merge mai departe: o decizie trebuie să fie luată, ceva trebuie să fie făcut. În astfel de situații, feminitatea și masculinitatea funcționează adesea ca facilitator al **alinierii** intereselor diferite, în măsura în care femeile învață, din copilărie, că bărbații au ultimul cuvânt, mai ales în zona profesională și publică. După cum observă Goffman (1979), „adesea se pune problema: cine ajunge să își exprime opinia cel mai frecvent și cel mai puternic? cine ia acele decizii minore care sunt continuu necesare pentru coordonarea oricărei activități colective? preocupările cui vor primi cea mai multă atenție? Oricât de triviale ar părea unele dintre aceste mici câștiguri și pierderi, prin însumarea lor în toate situațiile sociale în care apar, putem vedea că efectul lor total este enorm.” (p. 74).

Mai mult, personajele oferă și o **lentilă** prin care copiii îi văd și îi evaluează pe cei din jur. Manualele oferă, explicit și implicit, un set de clișee despre „ceilalți”- de alte vârste, etnii, religii, naționalități, profesii, aspect, în funcție de care copiii își formează și reglează atitudinile și acțiunile, punând ordine în realitatea complexă pe care o întâlnesc. Nu este vorba deci doar despre internalizarea unor modele și motive, ci și despre **construirea unei grile perceptive** prin care anumite persoane din jur câștigă sau pierd **credibilitate, autoritate, puterea de a inspira sau măcar de a stârni interesul**.

De exemplu, manualele contribuie la **întărirea sau diversificarea stereotipurilor** asociate unor categorii precum „fată” (adesea diminutivat: „fetiță”) și „băiat”, „mamă” și „tată”, „bunic” și „bunică” precum și, mai general, „femeie” și „bărbat”, „copil”, „adult” și „vârstnic”, „român”, „turc” (oare ce mai învățăm, în ziua de azi, despre turci?) sau „din altă țară”.

Ilustrația 3. Resurse simbolice pe care le oferă personajele din manuale

De exemplu, în Ilustrația 4 apar, în colțul din dreapta jos, un bunic și o bunică: „This is my grandmother and this is my grandfather. He’s so cool! He’s running in the park”. Această imagine este interesantă din două puncte de vedere:

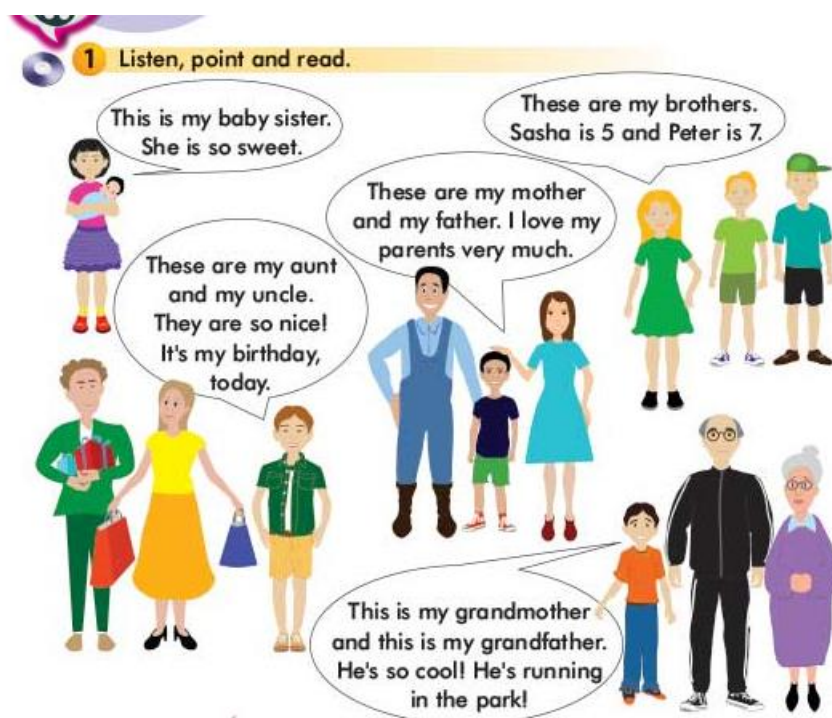
- Este una dintre foarte puținele reprezentări ale unui bunic care face altceva decât să citească ziarul sau să se joace cu nepoții – fiind chiar explicit evaluat ca un bunic „cool”;
- În același timp, în contextul creat de bunic, bunica apare ca fiind „distinctively un-cool”. Ea nu aleargă în parc și pare o bunică pur și simplu... bătrânică.

Observăm cum astfel de mini-portrete creează, în momentul citirii și prin acumulare, un limbaj vizual și textual prin care copiii ajung să își înțeleagă și să își evalueze bunicii, bunicele, și alte persoane apropiate.

Se construiesc astfel pas cu pas, subtil, lumi deseori diferite ale celor tineri față de cei în vârstă, ale fetelor față de ale băieților, etc. Omisiunile sunt și ele active: prea puținele vârstnice active,

prea puținii copii de altă etnie, grași sau cu ochelari, promovează, prin absență, un model de om uniform, universal, abstract față de care abaterile devin anormale.

Ilustrația 4. Relații de familie. [Comunicare în limba engleză, clasa a II-a, sem. II, Aramis Print, p.8]

1.3 Personaje fete și personaje băieți

După ce am pornit cu avânt în explorarea diversității de personaje din manualele școlare, a devenit repede evident că există două tipuri de personaje diferite – feminine și masculine, trăind după reguli diferite și chiar în lumi diferite (Grünberg and Ștefănescu 2002; Grünberg 2004). Pentru a anticipa unele dintre concluzii, personajele masculine sunt într-adevăr foarte diverse – de la nătăfleşti la genii, de la înțelepți la nebuni, cumiți sau năzdrăvani, salvatori sau malefici. Personajele feminine sunt mult mai uniforme – fiind adesea cumiți și dispuse să aibă grijă de ființele și obiectele din jur. Cumințenia (sau supușenia?) și grija sunt trăsăturile dominante ale personajelor feminine. Fetele sunt „fetițe”, în timp ce băieții sunt... băieți.

De asemenea, există un repertoriu semnificativ de personaje masculine bine conturate, implicate în aventuri și învățând din experiență. Dimpotrivă, personajele feminine sunt adesea secundare, având ca principală funcție narativă susținerea personajelor masculine.

În această analiză ne propunem deci să observăm cu atenție personajele fete și băieți (precum și femeii sau bărbații) și să identificăm codurile masculinității și ale feminității pe care manualele le prezintă copiilor. Urmându-l pe Goffman (1979), pornind de la faptul că învățăm, de mici copii, cum să ne purtăm feminin sau masculin – cum să ne demonstrăm, prin acțiuni și inacțiuni,

feminitatea și masculinitatea esențială (West and Zimmerman 1987). Eșecurile în afișarea adecvată a feminității sau a masculinității prin gesturi, comentarii, îmbrăcăminte sunt adesea aspru sancționate de cei din jur, fie apropiați sau necunoscuți.

Personajele din manuale reprezintă, printre altele, ABC-ul afișării feminității și masculinității. Observându-le zi de zi în lecții, copiii află cum se poartă de obicei fetele și băieții, ce este potrivit să dorești, să spui și să faci pentru a fi feminină sau masculin. Astfel, **manualele de română de clasa a IV-a sunt, în același timp, manuale de feminitate și masculinitate** – instruindu-i pe copii atât prin texte cât și prin imagini cum să fie fete și băieți adevărați. Același lucru se poate spune despre manualele de educație civică, engleză, istorie – cele bogate în personaje cu text și ilustrații.

Cum putem însă „descifra” aceste coduri?

1.4 Coduri ale feminității și masculinității în manuale

Pentru a înțelege diversitatea, asemănările și diferențele dintre personajele feminine și cele masculine, este folositor atât un studiu în profunzime al unor cazuri exemplare, cât și un studiu care să acopere un set larg de manuale pe o temă dată.

Astfel, am examinat codurile masculinității și feminității uitându-ne la două aspecte mari:

- 1) **Cine sunt personajele feminine și masculine?** Vom observa astfel prezentarea efectivă a personajelor fete / femei și băieți / bărbați – separat pe mai multe niveluri de analiză:
 - a. Prezență fizică: Cât de frecvente sunt personajele feminine? Dar cele masculine?
 - b. Relevanță: Câte dintre personajele principale sunt masculine, respectiv feminine? Dar printre personajele secundare, care sprijină aventura celor principale?
 - c. Stereotipie: Cât de diverse sau, dimpotrivă, omogene sunt personajele masculine, respectiv feminine?
- 2) **Cum interacționează** personajele feminine și masculine? Cum se definește astfel masculinitatea în relație cu feminitatea și reciproc? Vom observa prezentarea interacțiunilor dintre personaje – fie interacțiuni între personaje de același gen, sau interacțiuni între personaje de gen masculin. Aici urmărim să vedem:
 - a. Sunt prezentate interacțiuni detaliate, cu sens, între personaje masculine?
 - b. Sunt prezentate interacțiuni detaliate, cu sens, între personaje feminine?
 - c. Dar între personaje de gen diferit?
 - d. Cine apare în poziții de autoritate sau putere?

Am realizat astfel următoarea grilă de observație, prin care veți putea vedea ce aspecte sunt acoperite de fiecare secțiune în parte a raportului:

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje prezente / absente	☐	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

2 La ce a folosit reacția CNCD din 2011? Mame și tați în abecedarele digitale din 2014

Cosima Rughiniș

13

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

În anul 2011 Alianța Antidiscriminare a Tuturor Tăticilor T.A.T.A a sesizat Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării în ceea ce privește discriminarea taților în abecedarele aflate în circulație în acea perioadă. Astfel, Alianța T.A.T.A (2011) reclama faptul că abecedarele prezintă tatăl drept „un părinte de rang inferior”, argumentând prin mai multe observații:

1. Mama este mult mai des menționată decât tatăl în abecedare: „Cuvântul „mama” (mămica, maica s.a.) are în total 108 apariții pe 60 de pagini ale celor patru manuale, în timp ce „tata” (tătic, s.a.) figurează numai de 40 de ori și doar pe 19 pagini din totalul de 478 de pagini care reprezintă însumate cele 4 abecedare”;
2. Trei din cele patru abecedare oferite în 2011 prezintă Ziua Mamei, dar niciunul nu prezintă Ziua Tatălui;
3. „Mama” este primul cuvânt învățat de copii, în timp ce tata apare spre finalul abecedarului.

Atât Ministerul (MECTS 2011) cât și Colegiul Director al Consiliului pentru Combaterea Discriminării (CNCD 2011) au dat dreptate Alianței T.A.T.A. Prin urmare, „Colegiul director al Consiliului pentru Combaterea Discriminării recomandă Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului să țină cont de principiul egalității de gen la elaborarea manualelor școlare” (p. 2).

În plus față de sesizarea T.A.T.A, Colegiul CNCD observa că:

„Fără echivoc, abecedarele conțin numeroase reprezentări stereotipe cu privire la rolurile de gen, perpetuând o imagine tradițională, anacronică cu privire la acestea. Femeile sunt preponderent soții și mame dedicate, devotate familiei, vulnerabile / dependente emoționale și, prin urmare, puțin capabile de performanță profesională, de a face față unei concurențe în construirea unei cariere acțiunile lor, atât în plan familial cât și în cel profesional fiind motivate moral-valoric de nevoia de a îngriji și de a educa, în timp ce fetele de cele mai multe ori reproduc în plan ludic comportamentele

14

Ce putem spune despre noile abecedare, publicate trei ani mai târziu?

Tabelul 1. Imagini cu mame și tați în abecedarele digitale din 2014

		Cuvântul mama – prima aparitie:	Cuvântul tata – prima aparitie:	Ilustrații cu mame și tați	Ilustrații cu mame	Ilustrații cu tați	Total ilustrații cu mame	Total ilustrații cu tați
Comunicare în limba română, Iliana Dumitrescu, Daniela Barbu, CD Press, 2014.	Partea I	p. 18	p. 45	2	5	3	13	9
	Partea a II-a			4	2			
Comunicare în limba română, Simona Dobrescu, CD Press, 2014.	Partea I	p. 12	p. 46	1	3	1	5	3
	Partea a II-a			1	0	0		
Comunicare în limba română, Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă, Crinela Grigorescu, Camelia Coman, Arthur la școală, 2014.	Partea I	p. 23	p. 53	5	1		6	5
	Partea a II-a			0	0	0		
Comunicare în limba română, Mirela Mihăescu, Ștefan Pacearcă, Anița Dulman, Crenguța Alexe, Otilia Brebenel, Intuitext, 2014.	Partea I	p. 19	p. 60	0	2	0	3	5
	Partea a II-a			1	0	4		
Comunicare în limba română, Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Florentina Chifu, Elena Niculae, SIVCO, 2014.	Partea I	p. 20	p. 25 (la litera Ț)	1	6	2	8	4
	Partea a II-a			0	1	1		
Comunicare în limba română, Mariana Norel, Victoria Pădureanu, Adriana Malureanu, Editura Didactică și Pedagogică și ASCENDIA, 2014.	Partea I	p. 6	p.6	4	3	1	10	6
	Partea a II-a			0	3	1		
Total pentru toate abecedarele							45	32

În Anexa 8.2 putem vedea ansamblul imaginilor în care apar mame și tați, în manualele digitale de Comunicare în limba română pentru clasa I. O examinare succintă a frecvenței taților și mamelor în imagini ne arată următoarele¹:

1. **Frecvența imaginilor cu tați este mai mică** decât cea a imaginilor cu mame, raportul fiind de aproximativ 1:1,4. Totuși, această medie ascunde variabilitatea între manuale: unul dintre manuale are mai multe imagini cu tați decât cu mame (5:3), în timp ce proporția cea mai dezavantajoasă este de simplu la dublu (4:8).
2. **Nu există nicio mențiune a Zilei Tatălui.**
3. **Cuvântul „tata” apare considerabil mai târziu decât cuvântul „mama”,** deoarece este sistematic folosit să ilustreze litera t sau T. Desigur, „tata” ar putea fi folosit să ilustreze și literele a și A sau ar putea fi folosit în alte roluri pe parcursul manualelor, în toate manualele existând diverse cuvinte ce conțin litera t folosite încă de pe primele pagini. O excepția notabilă este abecedarul Siveco ce nu folosește cuvântul tata pentru a ilustra litera t, apelând în schimb la alte exemple (Ilustrația 5). Cuvântul „tatăl” apare prima oară în textul ce ilustrează litera Ț („Tatăl lui Țicu), în partea a doua a abecedarului. A doua excepție interesantă este manualul Editurii Didactice și Pedagogice, în care cuvintele „mama” și „tata” apar simultan pe pagina 6, chiar la începutul cărții, pe pagina introductivă „Familia mea”.

Observăm de asemenea **persistența stereotipurilor ocupaționale** în ceea ce privește mamele și tații. Mai precis, în toate abecedarele am găsit **o singură mențiune a profesiei unei mame** – anume, în manualul Editurii Didactice și Pedagogice, unde mama este descrisă chiar la început ca fiind profesoară. Mai există o mamă care pare să fie doctor, alături de un tată pilot naval, în imaginile din abecedarul Arthur la școală („Familia mea”). Altminteri, **mamele excelează în bucătărie**, existând numeroase mențiuni ale meritelor lor culinare:

- „mama Celinei coace cornuri”;
- „mama lui prepară bucate alese”;
- „mama îl cheamă la masă”;
- „mama are cornuri”;
- „mama coace o tartă cu ciocolată”;
- „Elenei mere Mama rumene are” (schimbați ordinea cuvintelor pentru a descifra mesajul!)

¹ Cifrele oferite de această analiză, referitoare la imagini, nu sunt comparabile cu cele oferite de sesizarea T.A.T.A, care examinează cuvinte.

Dimpotrivă, **tații au menționate profesii diverse**, vizibile în textele ce acompaniază ilustrațiile:

- „tatăl său este viticultor”;
- „îi întâmpină tatăl lui Codruț, domnul Țicu. El este pilot”;
- „tatăl lui Willy cercetează spațiul”;
- „tatăl lui Țicu este pădurar”;
- „aici este tatăl meu. el este aviator”.

Ilustrația 5. Litera T nu are nevoie de cuvântul „tata”. Comunicare în limba română, Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Florentina Chifu, Elena Niculae, SIVECO, 2014.

Unitatea 5

t

tren
motan
cort
mioara

La tataia

Tataia are multe animale. Cătălina arată o oaie curată. Anton are un măr. Calul ia mărul. Un miel le taie calea. Trece un curcan. Motanul toarce tolănit. Tataia taie lemne. Mamaia a tricatat un ilic mititel.

toc
ton
tot
taie
tare
tale
tace
trece
toarce
arată
curată
mirată
Matei
Anton
Cătălina

Mioara
Mamaia toarce.
Motanul toarce.

Tu ce animal ai?
Cum e animalul tău?
Cum e la mamaia ta?

Furnicuța toarce, tace,
Toate treburile face.
Toamna târgul tot stă
După turte și tom.

Unitatea 5

T

Tina
cetina
Tică
Titi
Toma
Traian
Tania
Tatiana

Iarna

E o iarnă rece. Tatiana e cu Toma. Ei au o colorată. Trec pe la nenea Traian. Toto latră. Lor le e teamă. Traian ceartă animalul. Toto e cuminte acum. Toma ia un colac aromat.

Joc de rol: La colindat

centură
turlă
cetate
cetină
tartă

Tom
-Toto latră?

Tom, Tiberiu, Timotei
Tot colindă câte trei.
Trec prin sat pe îns.
Pe la toți, la colindat.

Prin urmare, putem trage concluzia că recomandarea Colegiului CNCD a rămas fără urmă. În continuare, abecedarele digitale prezintă tatăl ca un părinte mai puțin relevant, poziționând în același timp mama ca o fiind exclusiv părinte: tata e pilot, iar mama e.... mama. Expresia „la cratiță”, care funcționează azi ca o ironie la adresa stereotipurilor de gen, rămâne mai degrabă o descriere factuală a reprezentărilor mamelor din manuale.

3 Cazuri simptomatice

Cosima Rughiniș, Laura Scarlat, Maria Stoicescu

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☒
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

17

Uneori întâlnim în manuale situații care, prin abaterea lor față de stilul mediu, devin indicii pentru prezența anumitor forțe la lucru în procesul de producere a manualelor școlare. Cu alte cuvinte, sunt cazuri simptomatice – pe care le putem folosi pentru a diagnostica o stare de fapt.

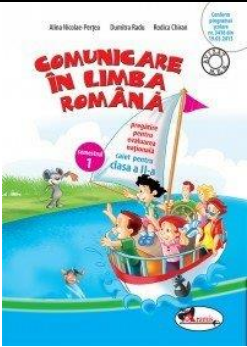
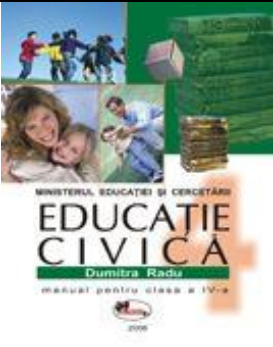
Un exemplu se referă la prezența **anumitor capitole de manuale, sau chiar manuale întregi, din care personajele feminine lipsesc (aproape) cu desăvârșire** – iar, când apar, sunt într-o inferioritate clar marcată simbolic. Există astfel de texte a căror dezechilibru de gen este simptomatic pentru lipsa de familiarizare cu educația nonsexistă a autoarelor, autorilor, ilustratoarelor, ilustratorilor, editoarelor, editorilor și a altor actori semnificativi ce își pun amprenta în producția cărților școlare. Este vorba de cazuri care nu ar putea trece neobservate dacă ar fi cineva care să își pună problema să le observe. Altminteri, pe fondul unei alocări stereotipice a rolurilor cu care cititorii și producătorii de manuale sunt obișnuiți de generații, ele par... neremarcabile, „normale”. Nu este deci o omisiune intenționată – ci una apărută pe fondul normalizării, în textele școlare, a unor clișee de mult depășite în societatea românească. Vom ilustra mai jos două astfel de capitole – unul despre ocupații, altul despre lideri.

3.1 Ce vrei să fii când vei fi mare? Lider sau femeie de serviciu?

Cosima Rughiniș

Ocupațiile sunt frecvent alocate stereotipic în manuale. Mai precis, ocupațiile personajelor masculine sunt diverse și acoperă un spectru larg de interese și calificări, pe când ocupațiile personajelor feminine sunt, cel mai adesea, învățătoare, bibliotecară, doctoriță sau soră medicală. De asemenea, cel mai adesea pozițiile de autoritate revin personajelor masculine, cele feminine fiind rar în situația de a-și exprima autoritatea în fața altora, de orice gen.

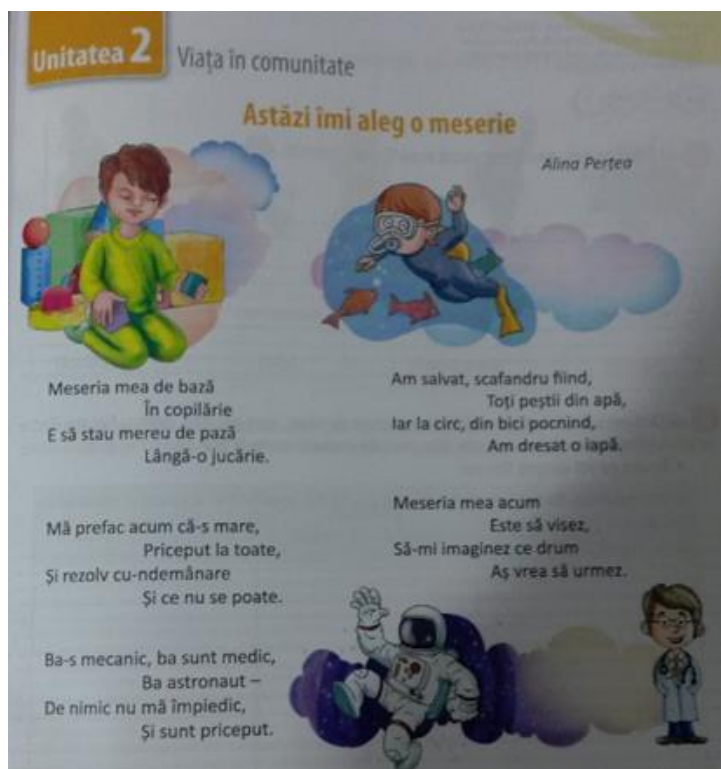
Tabelul 2. Lecțiile discutate în detaliu în această secțiune

	
Capitolul despre ocupații	Capitolele despre: lideri, autorități, patrie și patriotism
Alina Nicolae Perțea, Dumitra Radu, Rodica Chiran, Comunicare în limba română, caiet de pregătire, clasa a II-a, Aramis	Dumitra Radu, Educație civică, clasa a IV-a, Aramis

3.1.1 Să învățăm despre ocupații

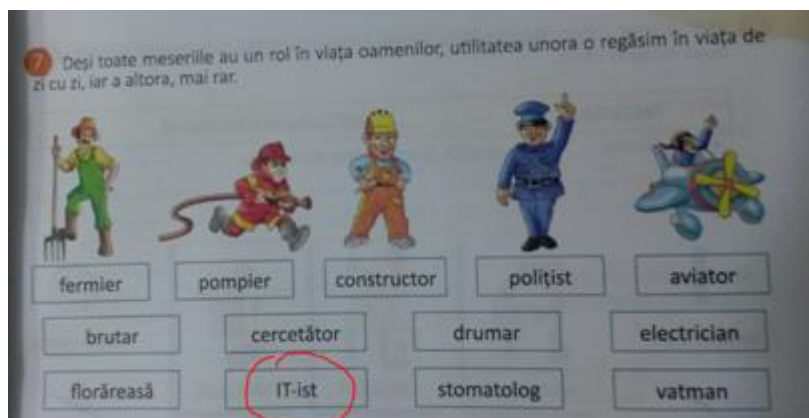
Un caz extrem de alocare a ocupațiilor îl întâlnim în caietul de pregătire pentru copiii din clasa a 2-a pentru disciplina „Comunicare în limba română” publicat de editura Aramis. Capitolul despre ocupații are câteva pagini, în care copiii sunt familiarizați cu o varietate de domenii și cariere.

Ilustrația 6. Poezie despre meserii în Comunicare în limba română, caiet de pregătire, Aramis, p. 25

În poezia din ilustrația alăturată, copiii află despre meseriile de mecanic, medic, astronaut, scufandru, și, fără a fi denumită explicit, meseria de circar. Toate meseriile numite sunt exprimate prin substantive neutru-masculine, iar toate ilustrațiile sunt masculine – cu excepția astronautului, despre care, cu un exercițiu de imaginație, am putea presupune că este de fapt o femeie. Contextul însă descurajează clar această interpretare.

Ilustrația 7. Exemple de meserii în Comunicare în limba română, caiet de pregătire, p. 27

În ilustrația alăturată, copiii află despre o varietate de meserii – din nou, ilustrate vizual doar cu personaje masculine. Denumirile însele sunt exprimate prin substantive la genul neutru-masculin, cu excepția notabilă a... florăresei, în contrast lingvistic clar cu IT-istul.

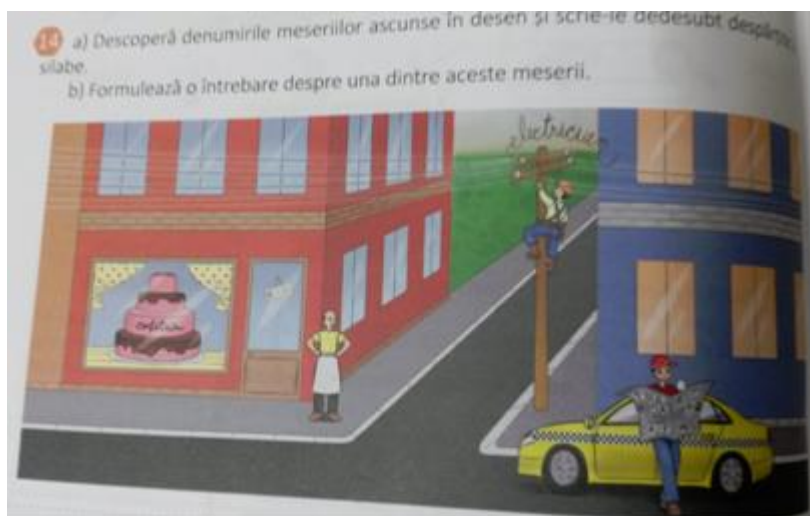
Prezența unui substantiv feminin scoate și mai tare în evidență masculinitatea implicită a invocării celorlalte profesii. De ce nu „cercetătoare”?

Ilustrația 8. Profesiuni științifice în Comunicare în limba română, caiet de pregătire, Aramis, p. 28

În pagina următoare, ilustrația prezintă copiilor un „meteorolog”, un „laborant” și un „arheolog”. Desigur, toți bărbați, conform ilustrării vizuale.

Ilustrația 9. Meserii în spațiul public în Comunicare în limba română, caiet de pregătire, Aramis, p. 30

La pagina 30 copiii pot vedea trei meserii în spațiul urban – un cofetar, un electrician și un taximetrist citind ziarul. Din nou, toți sunt bărbați.

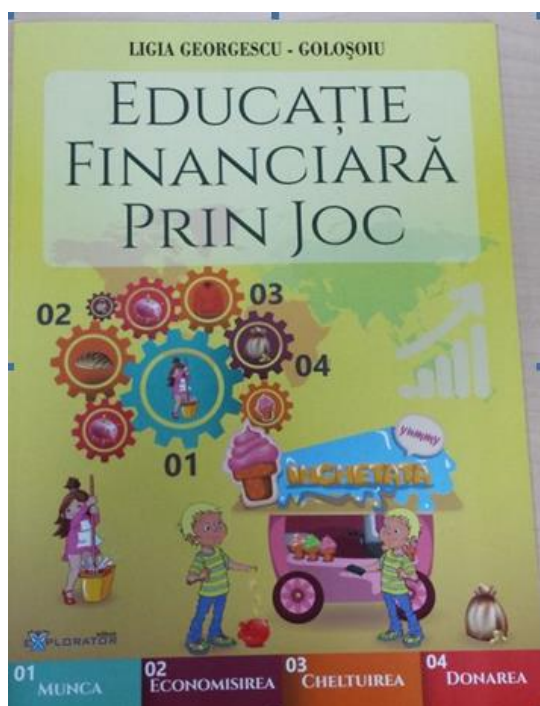
20

Ilustrația 10. Femeia de serviciu – singura ocupație feminină ilustrată în Comunicare în limba română, caiet de pregătire, Aramis, p. 33

La ultima pagină copiii pot vedea, în cele din urmă, singura femeie din lecție – anume, femeia de serviciu. Singurul personaj feminin ilustrat are probabil cea mai puțin prestigioasă și mai slab plătită ocupație din România.

La o privire mai atentă, observăm că pictorul (neîndoielnic bărbat) a pictat un cap de femeie – probabil foarte *frumoasă*, dacă ne luăm după părul lung unduios. Două dintre ipostazele canonice ale feminității se întâlnesc – *femeia frumoasă* și *femeia de serviciu*.

Poziționarea personajului feminin în rolul de femeie de serviciu, în contextul în care personajele masculine fac lucruri mult mai interesante, nu este unică în acest capitol. Remarcăm aceeași situație pe coperta noului manual de Educație financiară prin joc publicat de Editura Explorator. Ba chiar fata care spală pe jos apare de două ori pe copertă!

Astfel de reprezentări dezechilibrate ale ocupațiilor sunt mai degrabă tipice decât excepționale, chiar dacă, de regulă, rarele personaje feminine primesc slujbe mai prestigioase decât femeia de serviciu:

Ilustrația 12. Lecția despre ocupații [Comunicare în limba engleză, 2014, clasa a II-a, sem. II, Aramis Print, p.24, manual digital]

În această pagină care prezintă ocupațiile apare un singur personaj feminin (de două ori), exemplificând meseria de asistentă medicală. Spre comparație, sunt prezentate șapte personaje masculine cu ocupații diferite.

În contextul în care autoarele celor două manuale invocate aici sunt exclusiv femei, identificăm cu claritate problema unei lipse de familiaritate și a sensibilității pentru reprezentarea echilibrată, realistă și diversă a feminității și a masculinității în toate situațiile de decizie prin care trece un manual școlar – de la scriere și ilustrare la evaluare și publicare. Problematika educației nonsexiste a rămas, deocamdată, marginală în preocupările comunității de practică în care sunt realizate și publicate manualele.

3.1.2 Să învățăm despre lideri

Cosima Rughiniș, Maria Stoicescu

Manualele de educație civică pentru clasa a IV-a includ un capitol despre conducerea grupului. Avem astfel ocazia să observăm felul în care manualele gestionează stereotipurile de gen în portretizarea autorității: sunt personajele masculine singurele capabile să conducă, sau sunt și personaje feminine portretizate convingător ca lideri?

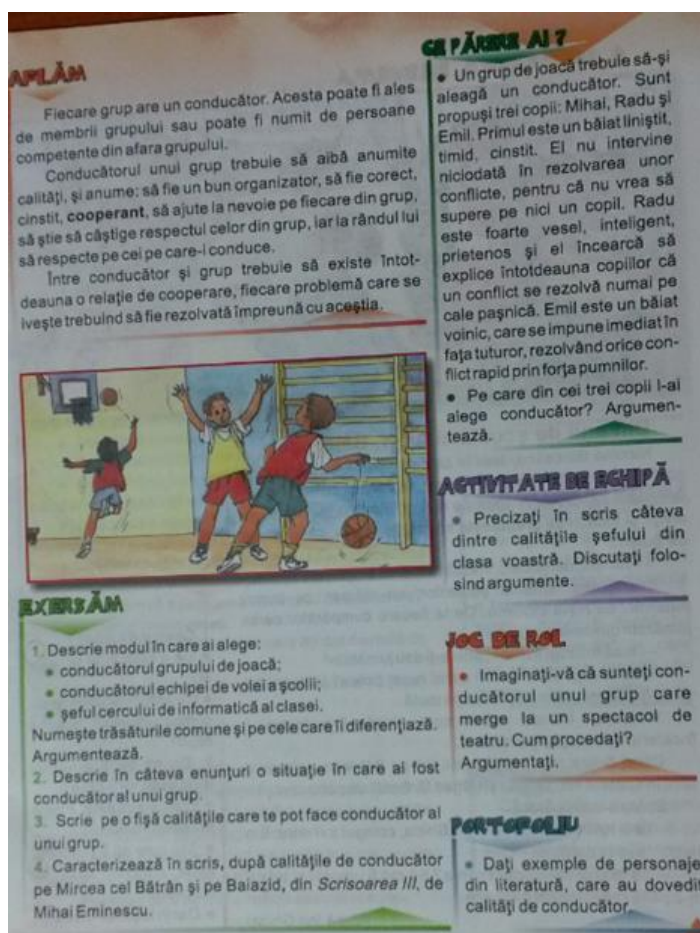
După cum vom observa mai jos, unele lecții despre conducători sunt încă dominate net de stereotipul puterii masculine și a dependenței masculine. Este interesant însă că și în acele lecții în care liderul este o elevă, nuanțele descrierilor verbale ale personajului contribuie la subminarea neintenționată a credibilității și autorității acesteia.

Ilustrația 13. Lecția despre conducătorul unui grup, *Educație civică*, D. Radu, Aramis, p. 12

Prima pagină din lecția privind conducătorul unui grup prezintă o ilustrație în care liderul este un băiat, anume „Andrei” – conform întrebărilor de mai jos. În grup se află și două fete. Textul principal al lecției discută meritele de conducător ale lui Avram Iancu – în special cu referire la revoluția din 1848. Toate personajele din text par a fi bărbați – conform apelativelor directe („Gata, fraților?”) și implicite („a pornit mulțimea de țărani”).

Ilustrația 14. Pagina a doua din capitolul privind conducătorul unui grup, Educație civică, D. Radu, Aramis, p. 13

Următoarea pagină a lecției prezintă exclusiv personaje masculine și cuvinte la genul neutru masculin:

- trei băieți care joacă baschet;
- Mircea cel Bătrân, Baiazid și Mihai Eminescu

Surprinzător, exercițiul „Ce părere ai?” le oferă copiilor următoarea situație ipotetică:

„Un grup de joacă trebuie să-și aleagă un conducător. Sunt propuși trei copii: Mihai, Radu și Emil”.

Apoi, copiii trebuie să aleagă șeful dintre cei trei băieți.

Ilustrația 15. Prima pagină din capitolul privind relațiile cu autoritățile, Educație civică, D. Radu, Aramis, p. 24

În același manual, capitolul privind relațiile cu autoritățile prezintă trei personaje masculine în poziții de autoritate: un polițist, un preot și un „director”.

Nu în ultimul rând, toate figurile care ilustrează capitolul „Patrie și patriotism” sunt masculine, de la Decebal la... Churchill.

Putem observa astfel absența totală a unui personaj feminin într-o poziție de autoritate și prestigiu. Desigur, ar fi fost posibil și chiar realist ca printre copiii propuși spre a conduce grupul de joacă (Ilustrația 14) să se afle una sau două fete; directorul din capitolul privind relațiile cu autoritățile să fie de fapt o directoare, iar ansamblul de figuri istorice să reprezinte cel puțin una dintre personalitățile feminine incluse în curriculumul privind istoria României în clasa a IV-a: Ecaterina Teodorescu, Regina Maria și Regina Elisabeta.

Când este rea autoritatea?
Alegeți situațiile în care autoritatea poate avea urmări nedorite. Exemplificați. Continuați lista.

când este exagerată	când este însoțită de violență	când nu se bazează pe convingere și înțelegere	când se bazează pe relații pozitive
---------------------	--------------------------------	--	-------------------------------------

Alegem șeful clasei
Astăzi alegem șeful clasei. Am invitat trei colegi din clasele paralele, pentru a prezenta unele trăsături morale ale șefilor acestor clase:

Șeful clasei a IV-a A

- este primul la învățătură
- este hotărât
- nu iartă greșelile
- nu analizează cauzele
- nu acceptă părerile celorlalți
- nu-și recunoaște greșelile
- este îngâmfat
- are inițiativă

Șeful clasei a IV-a B

- este printre cei mai buni la învățătură
- se consultă cu toți colegii
- ajută membrii grupului
- are inițiativă și încurajează inițiativa celorlalți
- este apreciat de colegi
- este corect

Șeful clasei a IV-a C

- are rezultate foarte bune la învățătură
- este nehotărât
- nu are încredere nici în el, nici în colegi
- este retras
- este înțelegător cu ceilalți
- nu are inițiativă

• Realizați corespondența între însușirile șefilor de clasă prezentați mai sus și caracterizările următoare: **cooperant, autoritar, nehotărât.**

Un JOC de rol!

Situați-vă în rolul unuia dintre cei trei șefi de clasă. Anunțați colegii, într-un fel propriu șefului de clasă, despre organizarea unei excursii.

De ce îl alegeți?

- Alegeți unul dintre cei trei conducători de mai sus. Motivați alegerea. Dacă nu vă convine niciunul, realizați portretul șefului de clasă pe care îl preferați.

14

Regăsim o situație similară în lecția despre autoritate din manualul editurii Peneș.

Toți cei trei șefi de clasă prezentați în lecție sunt băieți! Pentru a completa tabloul, cei trei copii care discută pentru a alege conducătorul clasei în desenul din stânga jos sunt tot băieți.

Conducătorul grupului
Responsabila clasei

– Dragi elevi, astăzi la ora de educație civică, veți alege responsabilul clasei.
– Cum vom proceda? Întrebă Maria.
– Stabilim mai întâi calitățile pe care trebuie să le îndeplinească persoana care va deține această funcție, spune George.
– Apoi facem propuneri, votăm și numărăm voturile, completează Inna.
Doamna învățătoare anunță:
– De astăzi, responsabilul clasei va fi ... Ruxandra.

Răspunde

- Ce a simțit Ruxandra când a aflat rezultatul votului?
- A avut și Ruxandra voie să voteze?
- Au procedat corect elevii? Motivați.

Observați lista calităților unui bun conducător, stabilită de elevi:

- are rezultate bune la învățătură;
- își cunoaște calitățile și defectele;
- este corect, bun, perseverent, curajos, politicoș;
- are putere de convingere;
- este un bun coleg și prieten;
- are inițiativă;
- respectă părerile celorlalți;
- se implică mult în viața colectivului;
- colegii au încredere în el.

Completați lista cu alte calități.

Să reținem

- Clasa de elevi reprezintă grupul școlar. Membrii acestui grup trebuie să-și aleagă un conducător în mod **democratic**. Fiecare elev are dreptul de a alege și de a fi ales.
- Un conducător democratic ia deciziile împreună cu toți membrii grupului, contribuie alături de ceilalți la îndeplinirea sarcinilor, încurajează inițiativele bune, este apropiat de toți, dă dovadă de spirit practic.

14

În imaginea alăturată, lecția “Conducătorul grupului”, observăm un text despre un personaj feminin în rolul principal și într-o ipostază de autoritate. Titlul textului este însă “Responsabila clasei”, o formulare diferită față de formele la masculin neutru folosite cu precădere în partea de mai jos a paginii cu exerciții despre “calitățile unui bun conducător”.

Este oare semnificativ faptul că Ruxandra este „responsabila clasei” și nu „conducătoarea clasei”?

Conducătorul rămâne un apelativ masculin pe tot parcursul lecției. Remarcăm aici în primul rând portretizarea contra-stereotipică a unui personaj feminin într-o ipostază de autoritate, dar și, în al doilea rând, felul în care autoritatea fetei este subminată neintenționat prin cuvintele care o descriu.

Relațiile de autoritate

1. Citiți!

Ieri, după lecții, Relu ne-a întrebat: „Noi nu ne alegem conducătorul grupei în acest an?” Toți am răspuns: „Eram mulțumiți de Doru.”

El, însă, a spus: „Relu are dreptate! Doar nu ne alegem o dată la patru ani, ca la Parlament!”

Ne-am așezat. Eu l-am propus pe Doru. Gelu m-a propus pe mine.

„Amândoi sunt foarte buni! Să votăm!” a propus Ana.

Am scris fiecare, în secret, pe câte un bilețel, numele celui propus. Apoi Doru a citit rezultatele voturilor și a spus din tot sufletul: „Bravo, Daria! Te felicităm! Menți să ne conduci: ai spirit organizator, ești inventivă, ești sinceră, prietenoasă și corectă. Iar, pe deasupra, ai autoritatea rezultatelor foarte bune la învățătură!”

Nu știam ce să zic. Inima îmi bătea tare. Toți m-au felicitat.

Eram fericită, dar îngrijorarea nu-mi dădea pace. Oare voi face față tuturor responsabilităților?

2. Răspundeți!

a. Despre ce eveniment important al grupei povestește Daria?

b. Se poate spune că alegerea conducătorului s-a desfășurat *democratic*? Explică răspunsul folosind ilustrațiile 1 și 2.

c. Prin ce calități și-a dobândit Daria autoritatea de conducător?

4. Ești de acord sau nu?

Observă ilustrația 3.

- Ce rol are Nicu în grupă?
- Ești de acord cu relația dintre un conducător și membrii grupului, impusă de Nicu? Argumentează!

3. Joc de rol.

- Interpretați rolurile elevilor din ilustrațiile 1 și 2. Procedați ca ei la alegerea democratică a liderului grupului vostru.
- Arătați în fața clasei calitățile celui ales.

20

În pagina dintr-un manual prezentată observăm un echilibru în reprezentarea relațiilor de autoritate. În primele două ilustrații se poate observa un dialog despre cine ar trebui să fie conducător. Este aleasă o fată. În imagine a treia, un băiat dorește să fie șef.

O altă instanță în care o fată este aleasă să devină „conducătorul grupei” se află în Ilustrația 19. Ca și în exemplul anterior, însă, putem observa în nuanțele portretizării elemente reziduale ale stereotipurilor feminității dominate de emoții și vulnerabile. După ce este aleasă conducător, Daria se gândește – atât în text cât și în ilustrația din dreapta sus: „Eram fericită, dar îngrijorarea nu-mi dădea pace. Oare voi face față tuturor responsabilităților?” Oare câți băieți și bărbați portretizați în ipostaze de conducător exprimă astfel de temeri și incertitudini? Mai mult, ce efect are asupra autorității Dariai în grup această dezvăluire? Din nou, efortul lecției de a poziționa o fată într-o ipostază de conducere este neintenționat subminat de nuanțele portretistice: **departe de a fi un lider încrezător, Daria este emoționată și măcinată de nesiguranță.**

Dincolo de implicațiile asupra competențelor de conducere ale fetelor, această lecție și numeroase alte instanțe din manuale în care fetele sunt vulnerabile și chiar plâng constituie, prin

repetabilitate, o lecție de educație emoțională în care fetele învață că este acceptabil social și feminin să își exprime public îndoelile și frica. Băieții învață, dimpotrivă, că trebuie să proiecteze o imagine de calm și putere. Aceste emoții afișate vor influența atât credibilitatea fetelor și băieților lor în ochii celorlalți, cât și încrederea în sine și credibilitatea în proprii ochi.

3.1.3 Urmează-ți visul – dacă ești băiat

Am găsit în noile manuale de Comunicare în limba română pentru clasa 1 câteva personaje despre care copiii află că „au un vis”. Ele sunt prezentate în Tabelul 3 – unde putem observa, cu ușurință, că toți cei patru copii sunt băieți. Visul lui Octav este să cânte la vioară pe o mare scenă. Visul lui George este să devină geolog. Traian Vuia visa, când era copil, să inventeze un avion cu motor. Visul lui Viorel este să cânte la vioară în concert.

Lipsa personajelor feminine care să aibă un astfel de vis de împlinire prin realizări profesionale deosebite derivă din spiritul general al manualelor școlare, continuat în abecedarele digitale recente, în care bărbații sunt mai frecvent definiți prin munca lor iar femeile mai ales prin maternitate și grija pentru copii. Nu găsim însă nicio fată care să viseze să ajungă o profesoară remarcabilă sau o cercetătoare care să creeze noi medicamente pentru copii – deoarece valoarea muncii feminine este tipic portretizată prin grija de aici și acum în situații cotidiene – mai ales hrănirea copiilor și predarea ca învățătoare.

Tabelul 3. Personaje din abecedarele digitale care „au un vis”

Comunicare în limba
română, Simona
Dobrescu, CD Press,
2014. Partea I
p. 57

4 Vic-tor vă-rul vo-ce vi-neri vals Vi-o-le-ta
Oc-tav vi-sul ve-sel vi-oa-ră va-lu-ri-le vi-o-lon-cel

5 **Visul lui Octav**

Octav este vărul lui Victor. El cântă la vioară. Victor cântă la violoncel. Vineri vor avea concert. Vor cânta împreună cu Violeta. Ea are o voce minunată.

Octav vine la Victor.

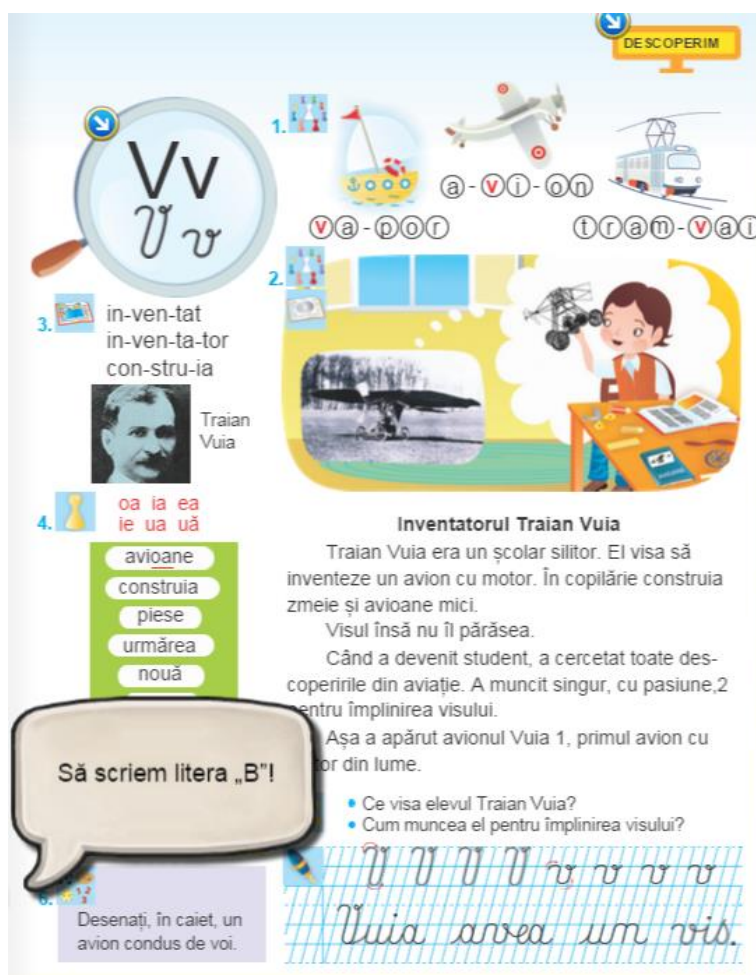
- Vrei să repetăm împreună?
- Da. Unde este Violeta?
- Va veni în scurtă vreme.

Ei cântă valsul *Valurile Dunării*. Visul lui Octav se va împlini. Va cânta pe o mare scenă.

Comunicare în limba
română, Gabriela
Bărbulescu, Daniela
Beșliu, Florentina
Chifu, Elena Niculae,
SIVECO, 2014. Partea
a II-a
p. 23

Comunicare în limba
română, Mariana
Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura
Didactică și
Pedagogică și
ASCENDIA, 2014.
Partea a II-a
p. 5

Comunicare în limba
română, Cleopatra
Mihăilescu, Tudora
Pițilă, Crinela
Grigorescu, Camelia
Coman, Arthur la
școală, 2014. Partea I
p. 61

30

3.2 Cine are un calculator? Cine atinge un calculator?

Cosima Rughiniș, Laura Scarlat, Maria Stoicescu

Tehnologia contemporană este arareori prezentă în manuale. Telefoanele mobile și tabletele sunt practic absente, la fel și laptopurile. Destul de rar apar însă calculatoare tip desktop. De unde întrebările: cine are un calculator? Mai mult decât atât, cine lucrează efectiv la calculator?

Manuale în care am găsit ilustrații cu calculatoare și copii:

1. Dumitra Radu, Gherghina Andrei, Educație civică, clasa a III-a, Aramis
2. Dumitra Radu, Educație civică, clasa a IV-a, Aramis
3. Tudora Pițilă, Cleopatra Mihăilescu, Educație civică, clasa a IV-a, Aramis
4. Tudora Pițilă, Cleopatra Mihăilescu, Limba și literatura română, clasa a IV-a, Aramis
5. Dumitra Radu, Științe ale naturii, clasa a III-a, Aramis
6. Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă, Ne jucăm și învățăm. Activități transdisciplinare pentru clasa I, Aramis
7. Alina Nicolae Perțea, Dumitra Radu, Rodica Chiran, Comunicare în limba română, caiet de pregătire, clasa a II-a, Aramis
8. Manualul de Limba și Literatura Română, clasa a IV-a, Ed. Corint, 2006, București
9. Manualul de Limba și Literatura Română, clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, 2013, București
10. Comunicare în limba română, Iliana Dumitrescu, Daniela Barbu, CD Press, 2014.

11. Comunicare în limba română, Simona Dobrescu, CD Press, 2014.
12. Comunicare în limba română, Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă, Crinela Grigorescu, Camelia Coman, Arthur la școală, 2014.
13. Comunicare în limba română, Mirela Mihăescu, Ștefan Pacearcă, Anița Dulman, Crenguța Alexe, Otilia Brebenel, Intuitext, 2014.
14. Comunicare în limba română, Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Florentina Chifu, Elena Niculae, SIVECO, 2014.
15. Comunicare în limba română, Mariana Norel, Victoria Pădureanu, Adriana Malureanu, Editura Didactică și Pedagogică și ASCENDIA, 2014.

3.2.1 *Calculatoarele în abecedarele digitale*

În cele 6 abecedare digitale publicate în 2014 am găsit 19 ilustrații care prezintă un calculator – incluse în Anexa 8.3.

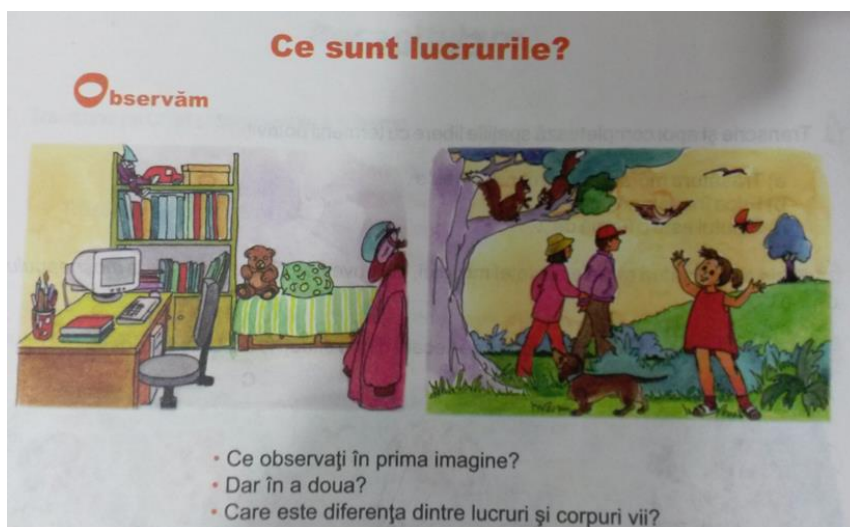
Remarcăm egalitatea de gen: dintre cei zece copii care apar în interacțiune cu calculatoarele, 5 sunt băieți și 5 sunt fete (una dintre fete apare doar în text). De asemenea, cei doi adulți care interacționează vizibil cu calculatorul sunt femei – o librăreasă și o învățătoare.

Această distribuție echilibrată reprezintă o schimbare față de situația manualelor editate anterior, în care interacțiunea cu calculatorul era un apanaj al masculinității.

3.2.2 *Calculatoarele în manuale tipărite*

Trecând prin toate celelalte manualele pe care le-am analizat, am identificat arareori imagini în care apar instanțe de tehnologie contemporană. Mult mai adesea personajele lucrează cu stropitori, tablă neagră, telefoane cu disc precum și andrele sau fus – tehnologii ale secolelor precedente.

Ilustrația 20. Ce sunt lucrurile? [1, p.30]

Observăm în ilustrația din stânga prezența unui calculator în camera unui copil. Haina roz din cuier poate aparține unei fete, jucăriile fiind neutre (un ursuleț, o figurină îmbrăcată și o mașinuță).

32

Ilustrația 21. Imagini din clasă [6, p.4-5]

În cele două ilustrații observăm prezența unui calculator în sala de clasă, fiind prezente și personaje feminine și masculine.

Ilustrația 22. Biroul copiilor [6, p.4-5]

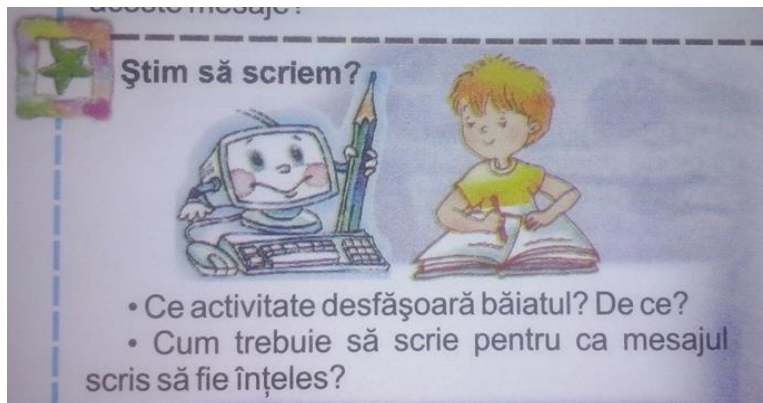
În această ilustrație observăm doi copii care au în cameră un calculator.

Ilustrația 23. Despre supunere și revoltă [3, p. 14]

Băiatul din imagine este pedepsit. Observăm în camera sa prezența unui calculator.

Ilustrația 24. Calculatorul cu creion în mână [9, p. 4]

Observăm aici un calculator care, paradoxal, ține un creion în mână. Băiatul de alături nu lucrează la calculator, ci scrie și el într-un caiet.

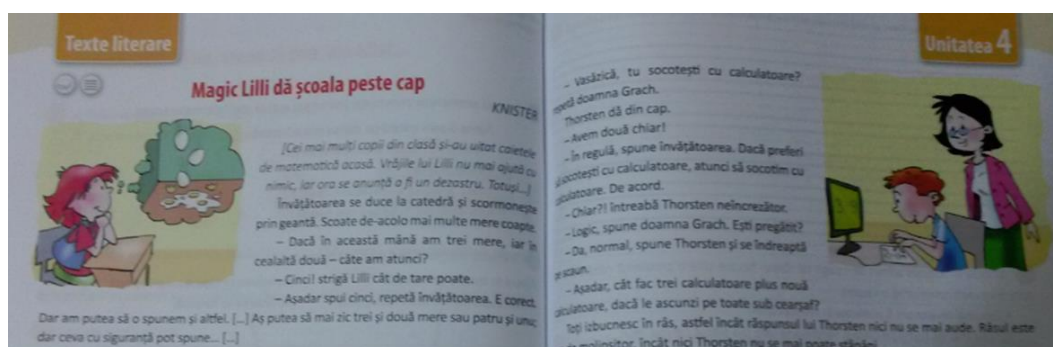
Ilustrația 25. O fată și un calculator [9, p. 32]

În această ilustrație observăm o fată și un calculator. Calculatorul nu este însă situat în același spațiu cu fata, fiind mai degrabă un obiect de decor din fundal. Nu apare nici un fel de relație între fată și calculator, nici măcar de proximitate spațială sau proprietate. Este doar o juxtaponere vizuală.

Totuși, deși calculatoarele sunt fizic prezente atât lângă fete cât și lângă băieți, aceștia din urmă sunt cei care ajung să le atingă – în timp ce personajele feminine, de regulă, privesc.

Ilustrația 26. Ilustrații ale unor texte literare [7, p. 96-97]

În ilustrațiile de mai sus, băiatul este cel care lucrează la calculator, în timp ce învățătoarea se uită la el.

Ilustrația 27. Interacțiune la un ghișeu [7, p.41]

În această ilustrație observăm una dintre foarte puținele instanțe în care un personaj feminin apare ca având un calculator al său, propriu. Nici aici însă femeia nu atinge calculatorul.

Ilustrația 28. Relații între copii în „situații normale” [2, p. 22]

În acest exemplu, o situație „normală” este cea în care un băiat lucrează la calculator, iar o fată scrie în caiet sau plantează flori. Dacă tehnologia este, în manuale, apanajul băieților, din punct de vedere statistic udatul și plantatul florilor pare a fi apanajul fetelor – care se îndeletnicesc adesea cu îngrijitul plantelor decorative.

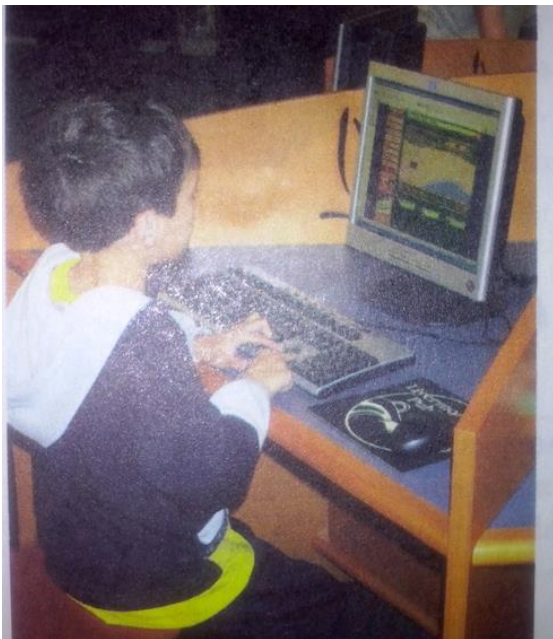
Ilustrația 29. Scenă de familie [2, p.7]

În această scenă de familie apar trei personaje feminine, trei personaje masculine și un câine. Aparentul echilibru dispare atunci când observăm că toate personajele masculine fac ceva – joacă șah sau lucrează la calculator, în timp ce personajele feminine și câinele stau și se uită. Desigur, calculatorul este atins de un băiat, sub privirile admiringale ale bunicii.

35

Ilustrația 30. Cine se joacă la calculator? [8, p. 99]

Una dintre puținele ilustrații în care un copil – băiat – se joacă la calculator. Deși jocurile pe calculator sunt una dintre activitățile cele mai iubite de copii, manualele o ignoră cvasi-complet. Astfel este pierdută o ocazie de reflecție în jurul unei practici semnificative atât pentru timpul lor liber, cât și pentru relațiile de prietenie, relațiile cu părinții și diverse competențe (alfabetizare și orientare digitală, limba engleză, competențe cultivate prin jocurile serioase).

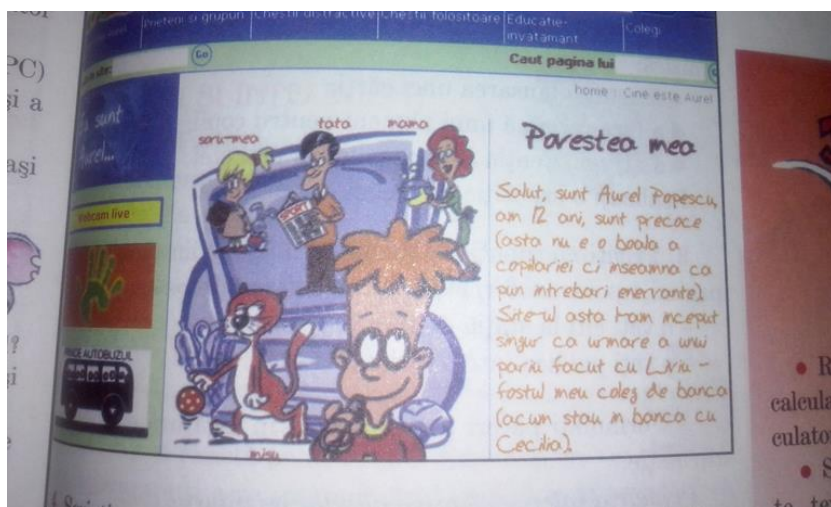
Ilustrația 31. Componentele calculatorului [8, p. 114]

Manualul de Limba și Literatura Română, clasa a IV-a, pagina 114, Ed. Corint, 2006, București include numeroase ilustrații privind calculatorul, cel puțin în comparație cu alte manuale, precum și un capitol dedicat – „Ce este calculatorul”, p. 114. Observăm aici un băiat care prezintă componentele calculatorului.

36

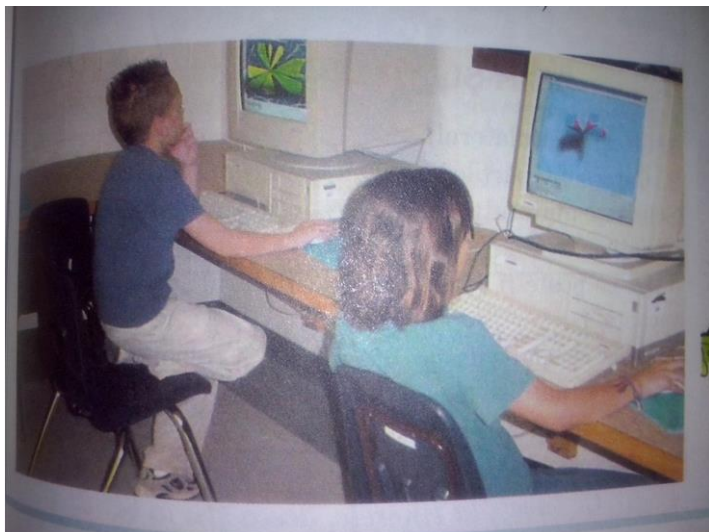
Ilustrația 32. Prezentare a site-urilor pentru copii, cu ilustrarea clopotel.ro [8, p. 115]

Același manual discută despre site-uri și prezintă ca ilustrație un print screen pentru clopotel.ro. Reprezentarea aleasă este stereotipică prin excelență: tata citește ziarul, mama aduce o oală cu mâncare, iar sora ține un iepuraș. Băiatul, Aurel, este personajul principal și autorul site-ului (în urma unui pariu făcut cu colegul său de bancă).

Nouă ani mai târziu, în 2015, site-ul clopotel.ro prezintă aceleași personaje stereotipice – semn că prea puțin s-a schimbat în atitudinea publică față de aceste reprezentări.

Ilustrația 33. Doi copii lucrează la un calculator [8, p. 113]

În ilustrația alăturată vedem una dintre puținele excepții, în sensul în care nu este clar dacă la calculatorul din dreapta lucrează o fată sau un băiat; totuși, părul relativ lung și brățara par să sugereze o fată.

Ilustrația 34. Prezentare cu personaje antropomorfizate [8, p. 113]

Broasca țestoasă nu este în mod evident nici fată, nici băiat – astfel, poate reprezenta copii de ambele genuri. Deși nu contribuie la consolidarea stereotipurilor de gen privind abilitățile tehnice, nu produce însă nici o afirmare a capacității fetelor de a interacționa cu tehnologia.

4 Hai-hui prin abecedare

Adela Sevastre

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☒	Relații de egalitate / de putere	☒
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☒

38

Școala influențează comportamentul copiilor prin intermediul experiențelor pe care aceștia le au – atât prin curriculumul formal, în care elevii învață diferite elemente ale culturii generale și profesionale, cât și prin curriculumul informal, dat de normele nescrise ale vieții școlare.

Un element important al curriculumului informal se referă la normele privind genul. **Genul**, acest “sistem simbolic prin care corpurile intră în socialitate” (Grunberg 2010: p.209), ne este transmis atât implicit cât și explicit de către familie, școală și alte instituții care contribuie la socializarea secundară, prin modele de a fi, de a ne comporta și de a-i judeca pe alții. Copilul capătă în timp “consistență de gen” (Kohlberg, 1969), devenind tot mai competent în exprimarea și evaluarea „masculinității” și „feminității”, rafinându-și tiparele de comportament pe care el sau ea le consideră specifice și adecvate genului din care face parte.

Deși ne naștem cu un anumit sex biologic, acest lucru nu este suficient pentru a fi femeie sau bărbat și a deveni membri ai categoriilor sociale respective. A “practica” genul (West și Zimmerman, 1987, citați de Giddens 2007: p.108) implică, până la urmă, a ne dezvolta printre ceilalți, în relație cu normele sociale curente care definesc multiplicitatea de statusuri și roluri disponibile. Ne „etalăm” genul (en. „gender display”) prin modul în care ne purtăm, comunicăm unii cu alții, sau ne îmbrăcăm – printre altele. Clasificarea de “etichetarea de gen oferă o soluție pentru diverse probleme organizatorice întâlnite în anumite situații sociale.” (Goffman, 1979)

Astfel, putem afirma despre școală că este o **instituție gen-izată**, deoarece construiește și comunică mesaje de gen prin structură, programă, relații microsociale, politică educațională, contribuind la “procesele de identificare, asimilare sau segregare de gen, creând bărbați și femei cu orientări, preferințe și competențe diferite, limitând uneori posibilitățile de exprimare ale individului în viața publică și/sau în viața privată.” (Grünberg 2001: p.12).

Un instrument important prin care se realizează socializarea copiilor în școli este **manualul**. Acesta comunică idei despre regulile, normele, comportamentele asociate dimensiunii de gen

selectate din resursele culturale ale timpului precum și din istorie. Această dimensiune de gen trebuie identificată, analizată și evaluată pentru a dezvolta, adapta sau corecta o strategie educațională.

Obiectivul acestei explorări constă în identificarea **reprezentărilor de gen** în abecedare, printr-o comparație făcută între zece manuale din perioade diferite, pentru a putea observa: a) **cum a fost prezentată dimensiunea de gen în timp, în relație cu stereotipurile de gen** și b) care sunt **zonele de divergență și convergență** pe care le putem observa între manualele din aceeași perioadă precum și între manualele din perioade diferite.

Am încercat să răspund la următoarele **întrebări**:

- Cine sunt personajele feminine și masculine care populează ilustrațiile abecedarelor?
- Care sunt „codurile” de feminitate și de masculinitate cu care lucrează un manual, reprezentând astfel feminitatea și masculinitatea?
- Se schimbă aceste coduri de gen în timp sau rămân la fel? Ce roluri de gen sunt atribuite personajelor?

Am selectat abecedarele astfel încât să fie distribuite în timp – ținând cont de asemenea de disponibilitatea lor. Astfel, am ales ultima variantă a abecedarului din perioada comunistă, o selecție a abecedarelor din anii 2000, precum și toate abecedarele digitale publicate în 2014 și disponibile online pe site-ul Ministerului Educației Naționale.

Cele zece abecedare pe care le-am analizat sunt următoarele:

- Giurgea, M., Georgescu-Boștină, M. (1988) Abecedar. București: Editura Didactică și Pedagogică;
- Dănilă, I., Surdu I. (2000) Abecedar. București: Editura All;
- Mihăilescu, C., Pițilă T. (2004) Abecedar București: Aramis;
- Pîrîială, O. (2005) Abecedar. București: Aramis;
- Bărbulescu, G., Beșliu, D., Chifu, F., Niculae, E., Andreescu, Ș. (2014) Comunicare în limba română: manual pentru clasa I. București: Litera, 2 vol.;
- Barbu, D., Dumitreascu, I. (2014) Comunicare în limba română: manual pentru clasa I. București: CD PRESS, 2 vol.;
- Dobrescu, S. (2014) Comunicare în limba română: manual pentru clasa I. București: CD PRESS, 2 vol.;
- Coman, C., Grigorescu, C., Mihăilescu, C., Pițilă T. (2015) Comunicare în limba română: manual pentru clasa I. București: Art, 2 vol.;
- Alexe, C., Brebenel, O., Dulman, A., Mihăilescu, M., Pacearcă, Ș. (2015) Comunicare în limba română: clasa I. București: Intuitext, 2 vol.;

- Mălureanu, A., Norel, M., Pădureanu, V. (2015) Comunicare în limba română: manual pentru clasa I. București: Editura Didactică și Pedagogică, Ascendia Design, 2 vol.

Am ales să analizez personajele umane, feminine și masculine, din imagini și ilustrații – pe linia analizei realizate de E. Goffman în lucrarea sa *Gender Advertisements*, dar ținând cont în același timp de specificul manualelor ca resursă pentru comunicarea școlară.

Am obținut în urma analizei **un total de 1671 de imagini cu personaje umane**, în timp ce imaginile de altă natură (imagini cu animale antropomorfizate, imagini cu obiecte, etc) nu au fost luate în calcul pentru această cercetare.

Abecedarele includ și alte tipuri de ilustrații, care, deși nu sunt cu personaje umane, există posibilitatea ca acestea să transmită mesaje de gen prin obiectele ilustrate sau prin comportamentul animalelor antropomorfizate. Cercetarea de față nu include și aceste imagini.

Am căutat indicatori empirici pentru a putea documenta următoarele concepte:

Tabelul 4. Indicatori folosiți

Concept	Indicatori
Inegalitatea de gen în ceea ce privește prezența	Prezența mai redusă a personajelor feminine decât a celor masculine
Inegalitatea de gen în ceea ce privește autoritatea	Personajele feminine apar mai rar decât cele masculine în roluri cu autoritate Personajele masculine sunt mai adesea contra-normative și chiar violente
Reprezentarea stereotipică a personajelor feminine – ca fiind legate de roluri domestice, în spații private sau ținând de fantezie sau de trecut, fără relație cu tehnologia	Reprezentarea personajelor feminine în roluri și ocupații stereotipic feminine (precum mamă, învățătoare) Omogenitatea reprezentării – proporție redusă a reprezentărilor cu minorități
Reprezentarea stereotipică a personajelor feminine – ca fiind legate de roluri profesionale, în spații publice, în strânsă relație cu tehnologia	Reprezentarea personajelor masculine în roluri și ocupații stereotipic masculine (precum polițist, aviator etc.) Omogenitatea reprezentării – proporție redusă a reprezentărilor cu minorități
Segregare de gen în interacțiunea dintre personaje	Interacțiunea intra-gen și interacțiunea inter-gen

Prin urmare, analiza a fost făcută în baza următorului set de variabile:

- Ilustrații cu personaje feminine/masculine/ambele genuri/gen nedeterminat;
- Ilustrații cu/fără minorități;
- Ilustrații cu personaje în prim-plan/în plan secund;
- Ilustrații cu personaje în/fără interacțiune;
- Personaje stereotip/contra-stereotip/atipice;
- Personaje puternice/supuse;
- Personaje mamă/tată/bunic/bunică/învățător/învățătoare;

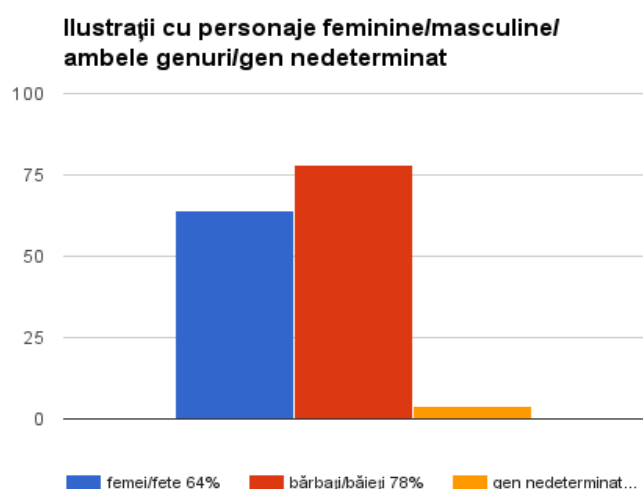
- Personaje violente/deviante;
- Personaje în spațiul public/privat/la școală;
- Personaje în coprezență/interacțiune cu tehnologia;
- Ocupațiile personajelor;
- Activități în natură/în spații publice/în cadrul familial/evenimente sociale desfășurate de personaje;
- Atitudini ale personajelor (activ/pasiv);
- Îmbrăcămintea personajelor;
- Ilustrații cu mediul urban/rural/de poveste;
- Lumea imaginii (actual/trecut/de poveste).

Abecedarele au fost analizate pe rând conform punctelor de mai sus, iar rezultatele colectate au fost înregistrate într-o bază de date. Fiecare imagine a fost trecută prin lista de variabile de mai sus (54 de variabile în total), rezultând astfel o serie de frecvențe. Într-o etapă ulterioară a cercetării, frecvențele înregistrate au fost comparate între ele, rezultatele au fost centralizate, iar apoi interpretate, producându-se astfel date defalcate pentru sprijinul concluziilor aduse studiului.

4.1 Prezență și absență: câte personaje feminine și masculine?

Cele zece abecedare însumate **nu prezintă diferențe mari în reprezentarea numerică a celor două sexe, personajele masculine fiind ușor suprareprezentate**. Din totalul de 1671 de ilustrații, în 64% apar femei/fete, iar în 78% apar bărbați/băieți, cărora li se adaugă un procent de 4% ilustrații cu personaje de gen nedeterminat².

Graficul 1. Distribuția ilustrațiilor în funcție de personajele umane incluse

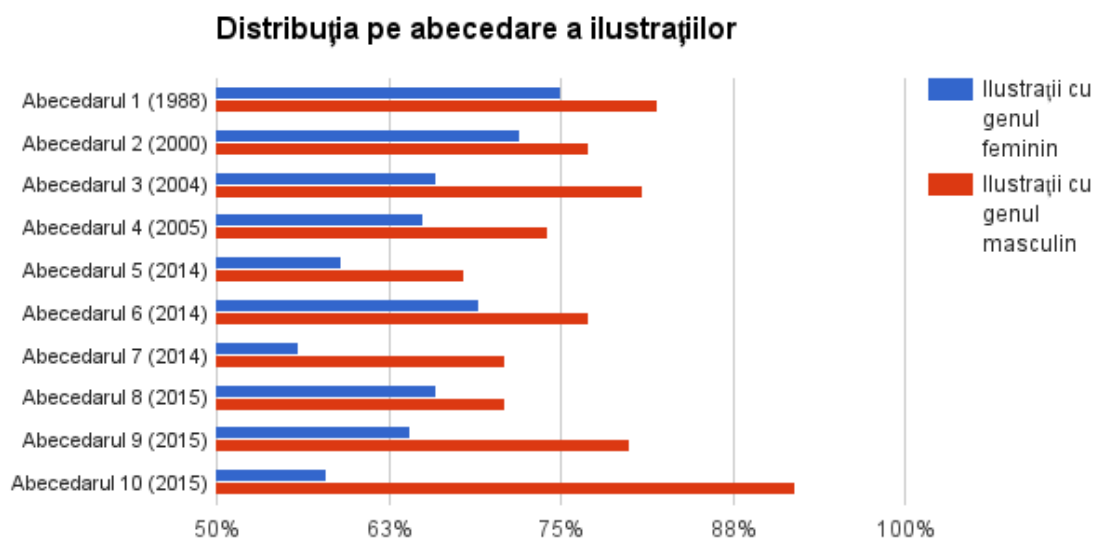
² Suma procentelor este mai mare de 100% deoarece în unele ilustrații apar atât personaje feminine cât și masculine.

Atât în cazul personajelor feminine cât și în cazul personajelor masculine am luat în calcul atât imaginile care conțineau exclusiv fete sau băieți, dar și pe cele mixte, astfel încât totalul imaginilor cu personaje feminine include și acele imagini în care apar și fete și băieți. Același lucru este valabil și pentru totalul imaginilor cu personaje masculine și pentru imaginile cu personaje de gen nedeterminat.

Comparând abecedarele între ele, cel care are diferența cea mai mare între cele două sexe este Mălureanu et al. (2015), având un procent de 58% ilustrații în care apar femei/fete și un procent de 92% ilustrații în care apar bărbați/băieți. Observăm deci o variabilitate semnificativă a echilibrului dintre genuri, de la un manual la altul (Graficul 2).

Alt aspect ce reiese din comparația făcută între manuale este faptul că **în niciunul dintre abecedare numărul de ilustrații cu femei/fete nu îl depășește pe cel cu bărbați/băieți**. Ordinea manualelor de mai jos este ordinea în care am prezentat abecedarele la începutul acestui raport:

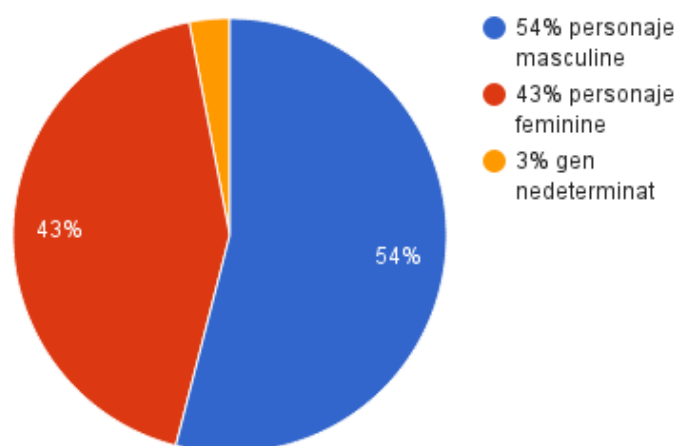
Graficul 2. Distribuția ilustrațiilor pe abecedare

În ceea ce privește reprezentarea ambelor genuri într-o ilustrație, acest lucru se întâlnește în 42% din imagini din totalul de 1671 de imagini înregistrate, ponderea cea mai mare având-o Pîrîială et al. (2005) - 103 imagini (6% din total)-, iar ponderea cea mai mică având-o Dănilă et al. (2000) - 47 imagini (3% din total).

Numărul total de personaje cuprinse în cele 1671 de ilustrații este de 1681 de fete/femei și 2089 băieți/bărbați, astfel că discrepanța sesizată privind numărul de ilustrații pentru cele două genuri se regăsește și în ceea ce privește numărul personajelor - 43% dintre personaje fiind vizibil feminine și 54% dintre personaje fiind vizibil masculine.

Repartizarea pe sexe a personajelor

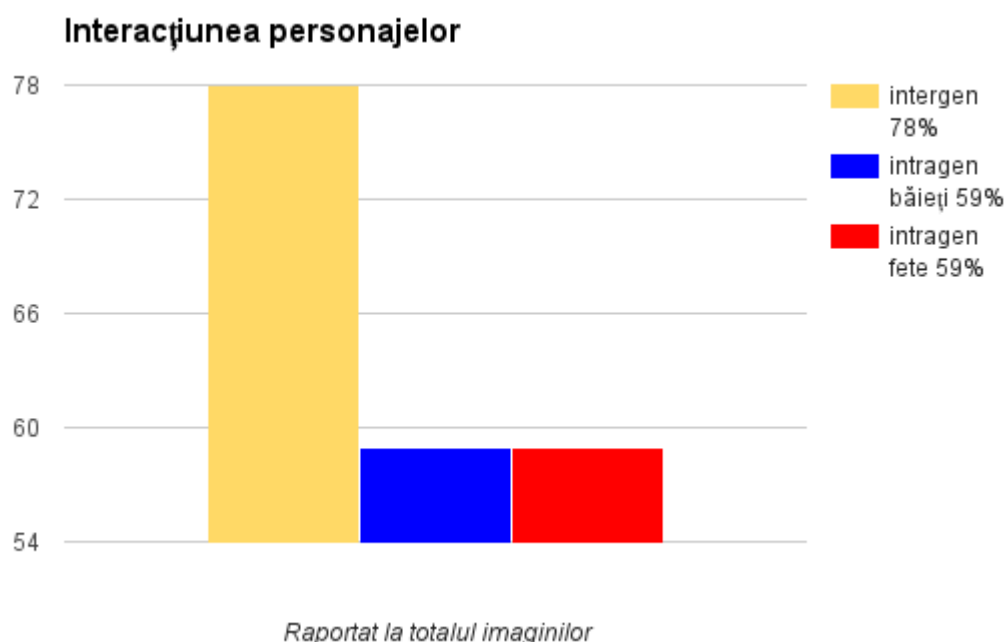

Pentru a încadra toate personajele prezente în ilustrații am creat și o categorie pentru acele personaje despre care nu putem spune că sunt nici femei, nici bărbați. Ambiguitatea nu este una intenționată, care să ducă cu gândul la vreun fel de perspectivă relativistă, unde nu se mai face distincție între genuri. Este vorba mai ales de personajele din fundal sau de calitatea slabă a ilustrațiilor. Astfel, există un număr total de 57 de ilustrații (3%) conținând un număr aproximativ de 111 personaje propriu zise pentru care eu nu am putut decide cu claritate genul.

4.2 Absența segregării de gen în interacțiune

Am urmărit interacțiunea între personaje atât la nivel intragen (fete interacționând cu fete, băieți interacționând cu băieți), cât și la nivel intergen, cu scopul de a vedea dacă există sau nu segregare de gen la nivelul interacțiunii. Acest indicator este o măsură a esențializării genului: sunt fetele și băieții prezentați ca ființe complet diferite, care se simt cel mai bine atunci când sunt printre alții identici? Este omogenitatea de gen în interacțiune prezentată ca un reper, o normă implicită?

Graficul 4. Interacțiunea personajelor între genuri și în interiorul categoriilor de gen

În urma analizei reiese faptul că, la nivelul ilustrațiilor care prezintă ambele genuri (700 de cazuri), în 78% dintre ele personajele de gen diferit interacționează direct între ele. Astfel, putem afirma faptul că **în majoritatea cazurilor cu ilustrații care conțin ambele genuri nu apare segregarea de gen în interacțiune.**

Analizând abecedarele individual, **lipsa segregării de gen** ni se confirmă din nou. În abecedarul Dobrescu (2014), din 48 de ilustrații cu ambele genuri, în 85% dintre ele apare interacțiune intergen. La fel se întâmplă și în cazul abecedarului Coman et al. (2015), unde din 53 de ilustrații cu ambele genuri, în 85% dintre ele apare interacțiune intergen.

Cazul în care personajele de gen diferit interacționează mai puțin între ele apare în abecedarul Giurgea et al. (1988), unde din 56 de ilustrații cu ambele genuri, doar în 54% dintre ele fetele interacționează cu băieții.

În ceea ce privește interacțiunea intragen reiese un procent egal între ilustrațiile cu interacțiune între fete și ilustrații cu interacțiune între băieți (59% pentru ambele cazuri). Din punctul de vedere al valorilor numerice absolute, există mai multe ilustrații prezentând interacțiuni între băieți decât interacțiuni între fete. Pentru interacțiunea dintre băieți, procentul este calculat din totalul ilustrațiilor care conțin cel puțin doi băieți (461 de ilustrații care conțin cel puțin doi băieți în ea), astfel încât interacțiunea intragen să aibă cum să se producă. Același lucru este valabil și pentru fete, totalul pentru acestea fiind de 380 de ilustrații cu cel puțin două personaje feminine. Cu alte cuvinte, cazurile concrete în care băieții interacționează între ei este mai mare decât cel al fetelor, dar proporțional este la fel de frecventă.

În ceea ce privește **interacțiunea intragen** observăm un procent egal pentru ilustrațiile cu interacțiune între fete și ilustrații cu interacțiune între băieți, anume 59% pentru ambele cazuri. Pentru interacțiunea dintre băieți, procentul este calculat din totalul ilustrațiilor care conțin cel puțin doi băieți (fiind vorba despre 461 de ilustrații care conțin cel puțin doi băieți în ea), astfel încât interacțiunea intragen să aibă cum să se producă. Același lucru este valabil și pentru fete, totalul pentru acestea fiind de 380 de ilustrații cu cel puțin două personaje feminine. Cu alte cuvinte, deși cazurile concrete în care băieții interacționează între ei este mai mare decât cel al fetelor, proporțional băieții și fetele au aceeași probabilitate să fie reprezentați în interacțiune.

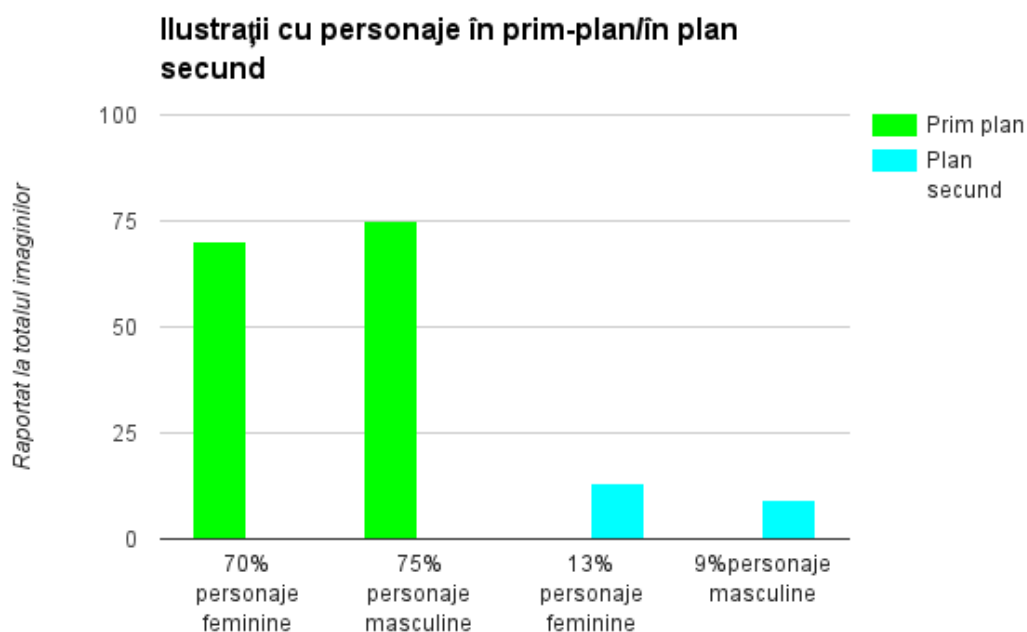
4.3 Importanță și putere

4.3.1 Prim-plan și plan secund

Când vine vorba de planul în care sunt reprezentate personajele în ilustrații, **genul feminin este și de data aceasta ușor dezavantajat ca frecvență când vine vorba de... prim-plan**. Astfel, ilustrațiile cu personaje feminine le plasează pe acestea în prim-plan în 70% din cazuri, în timp ce ilustrațiile cu personaje masculine îi plasează pe aceștia în prim-plan în 75% din cazuri.

Situația se schimbă atunci când vorbim de **ilustrații în care personajele sunt plasate în plan secund**, astfel că ilustrațiile cu **genul feminin apar fruntașe la această categorie** (13% de ilustrații cu femei/fete în plan secund, respectiv 9% ilustrații cu bărbați/băieți în plan secund).

Graficul 5. Personaje principale și secundare în imagini

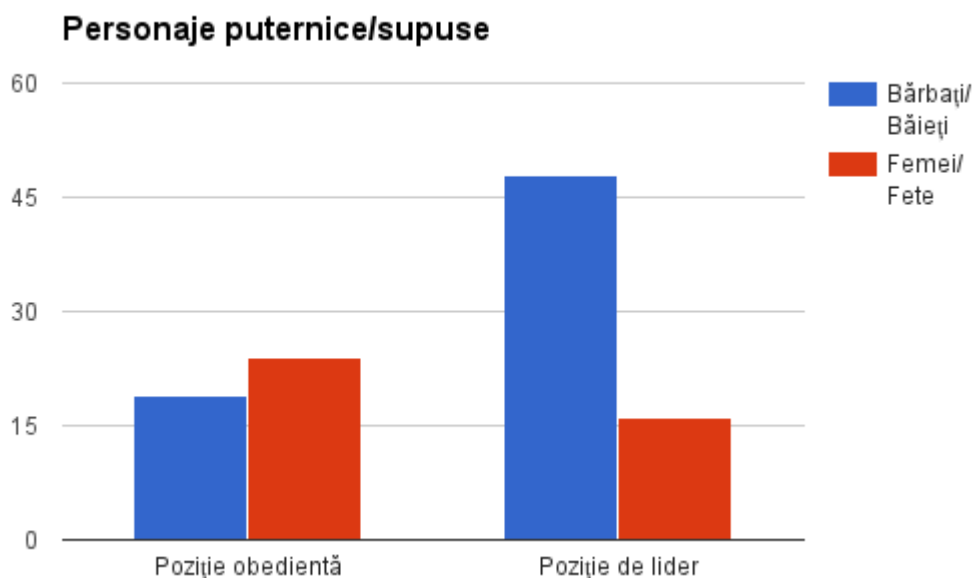
În ceea ce privește distribuția pe manuale, abecedarul Giurgea et al. (1988) prezintă în număr egal de ilustrații cu personaje în plan secund ambele sexe, cu un procent de 11% ilustrații pentru fiecare categorie de gen. Alt manual care prezintă în mod egal ambele sexe este Dănilă et al. (2000), însă în cazul lui este vorba de ilustrațiile cu personaje în prim-plan (50% ilustrații cu fete/femei în prim-plan, respectiv 50% de ilustrații cu băieți/bărbați în prim-plan).

Abecedarul care prezintă **cel mai mare dezechilibru între genuri la acest capitol** este Mălureanu et al. (2015), având un procent de 34% de ilustrații cu fete/femei în prim-plan și un procent de 66% de ilustrații cu băieți/bărbați în prim-plan.

4.3.2 Personaje puternice și personaje

Relațiile de putere între personaje nu se referă strict la ilustrații ce prezintă personaje violente și personaje care se supun violențelor, ci mai degrabă le-am privit ca fiind relațiile ce se stabilesc între personajul principal al unei ilustrații, care de obicei indică direcția sau ce este de făcut, și personaje secundare care se supun liderului. Cu alte cuvinte, este vorba de genul de ilustrații în care Făt Frumos o salvează pe Ileana Cosânzeana, imagini în care copiii se supun părinților sau situații în care copiii se joacă și unul dintre ei stabilește diverse aspecte ale jocului.

Graficul 6. Distribuția personajelor în funcție de autoritatea manifestată vizual

În urma analizei reiese că **fetele sunt în mare parte personaje obediente** (24 de ilustrații în care apar supuse, în timp ce băieții apar în 19), iar **băieții au capacități mai bune de a fi lideri** (48 de ilustrații în care apar ca fiind puternici, față de 16 pentru fete).

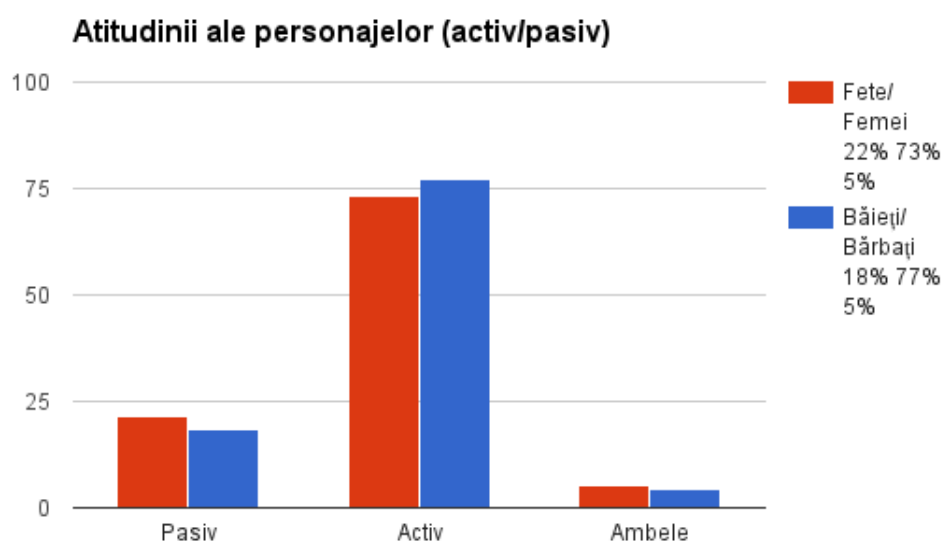
Singurul manual care prezintă mai multe ilustrații cu fete puternice decât cu băieți puternici este Mălureanu et al. (2015), având 4 ilustrații pentru fete și doar una pentru băieți.

4.3.3 Personaje active și personaje pasive

Atitudinea personajelor este strâns legată de alte două variabile analizate deja în text, și anume cea legată personaje puternice/obediente și cea legată de personaje reprezentate în prim plan/plan secund. Așa cum am văzut în analiza variabilelor mai sus menționate, personajele masculine apar ca fiind pe poziții de lider și în prim plan mai des decât fetele. Așadar, următoarea presupunere a fost că poziția de putere, prim-planul și caracterul activ ale unui personaj au o legătură între ele, prin faptul că toate trei expun manifestarea dinamismului specific unui personaj principal. Cu alte cuvinte, un personaj puternic este reprezentat mai degrabă în prim plan, iar puterea și-o manifestă activ prin comportamentul pe care îl are. Care categorie de personaje au asemenea caracteristici, cele masculine sau cele feminine?

47

Graficul 7. Atitudini active și pasive

La o primă vedere a datelor culese reiese faptul că **personajele active, indiferent de gen, sunt mai des întâlnite decât cele pasive**. Manualele nu promovează personaje inactice, care doar pozează, ci promovează activitatea, dinamismul și energia. Se vorbește la nivelul manualului de oameni plini de viață, având un trai bogat în experiențe, care rezolvă activ probleme.

Făcând o analiză mai amănunțită, comparând cele două genuri, reiese faptul că **fetele asistă sau însoțesc alte personaje în activitatea pe care acestea o desfășoară** mai frecvent decât băieții – dar diferența este mică. Ele au un caracter puțin mai **pasiv** decât cel al băieților (22% pentru fete, față de 18% pentru băieți). De asemenea, dacă un personaj este cel care dă tonul acțiunii, deci are un caracter activ, acesta este mai degrabă de gen masculin decât de gen feminin. (77% pentru băieți, față de 73% pentru fete).

4.3.4 Personaje violente și personaje deviante

Comportamentele care intră în sfera violenței nu sunt doar cele care ilustrează scene cu lovituri sau bătăi, printre ele regăsindu-se și forme de violență verbală. De asemenea, violența masculină are de câștigat câteva cazuri în plus la lecțiile de istorie, de exemplu, unde Ștefan cel Mare îi învinge vitejește pe turci - Mihăilescu et al. (2004) pag. 102. Rămâne însă de discutat în ce măsură copiii interpretează aceste imagini în același registru cu alte reprezentări ale violenței fizice.

48

Ilustrația 35. Un personaj feminin violent

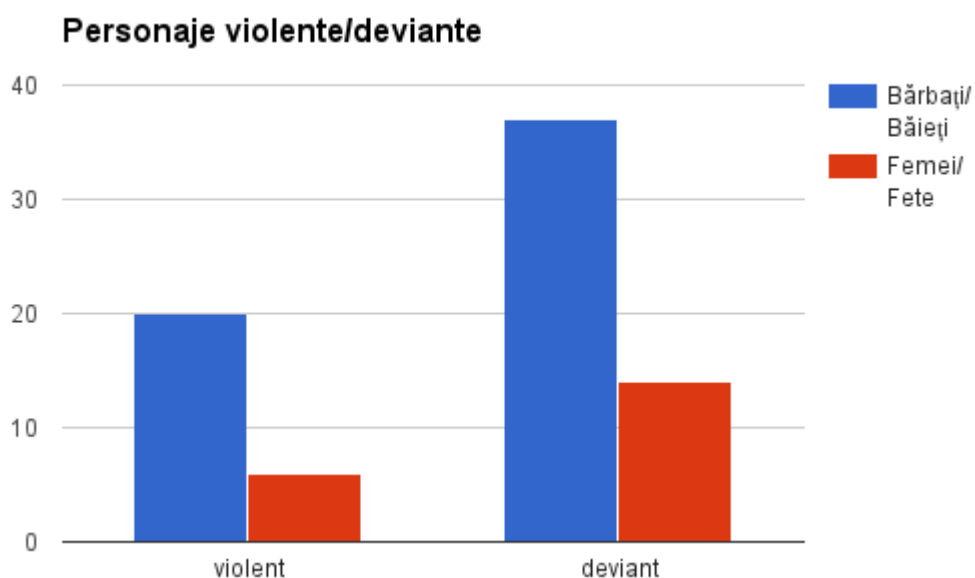

Mălureanu et al. (2015) pag. 46

Fetele apar ca fiind violente în 6 ilustrații din totalul de imagini analizate, în timp ce băieții apar în 20.

Manualul care prezintă cele mai multe ilustrații cu personaje violente este Dobrescu (2014), având un procent de 3% pentru fete și 5% pentru băieți. Există însă și trei manuale care exclud complet ilustrațiile cu personaje violente, precum Giurgea et al. (1988), Dănilă et al. (2000) și Barbu et al. (2014).

Graficul 8. Distribuția personajelor violente sau deviante

Am considerat ca fiind **ilustrații cu personaje deviante** cele cu copii care fac năzbâtii, sunt neascultători, neatenți și așa mai departe. Astfel, situația ia forme diferite de la manual la manual. Unele manuale merg pe ideea că fetele, prin inocența lor, sunt cele care greșesc și este nevoie de un băiat care să le arate calea cea bună, altele merg pe ideea că băieții sunt cei năzdrăvani și fetele sunt cele serioase, altele nu includ deloc astfel de cazuri.

Așadar, manuale care ilustrează mai degrabă fete năzdrăvane sunt Giurgea et al. (1988), având 3 cazuri pentru fete și doar unul pentru băieți, și Barbu et al. (2014), având 3 cazuri pentru fete, față de 2 pentru băieți.

Manualele care ilustrează mai degrabă băieți neascultători sunt Mălureanu et al. (2015), având 12 cazuri pentru băieți, față de 3 pentru fete, și Pîrîiala (2005), având 6 cazuri pentru băieți și doar unul pentru fete.

Este interesant faptul că devianța nu se stabilește numai în raport cu o normă încălcată, ci și în relație cu personajul opus, dat drept exemplu bun de urmat. Astfel, gesturi precum traversatul pe culoarea verde a semaforului sau a nu arunca gunoaie pe jos sunt norme care se stabilesc la nivelul ilustrațiilor în relația dintre două personaje, în care unul apare ca personajul negativ și unul apare ca personaj pozitiv.

Dacă manualele mai vechi promovează imaginea inocentă a fetelor, manualele cele mai noi merg mai degrabă pe modelul de fată serioasă și conștiincioasă, o imagine repetată de la manual la manual, creându-se astfel tipul fetelor “care le știu pe toate”.

Ilustrația 36. Fata serioasă și moralizatoare

Dănilă, I., Surdu I. (2000) pag. 86

Bărbulescu et al.(2014) S2 pag.11

Mălureanu et al. (2015) S2 pag. 34

4.4 Invitații spre cariere divergente

Ilustrația 37. Ocupații în abecedare

1 Alege cuvântul care se potrivește cu imaginea.

☐ croitor	☐ tâmplar	☐ înotător	☐ cercetător
☒ croitori	☐ tâmplari	☐ înotători	☐ cercetători

2 Alege propoziția potrivită imaginii.

☐ Marcel este pictor.	☐ Traian cântă la pian.	☐ Cecilia are un ponei mic.
☐ Marcel este marinar.	☐ Traian cântă la nai.	☐ Cecilia are un câine mic.

Alexe et al. (2015) pag. 69

Prin ilustrațiile cu adulți care sunt prezentați ca având o meserie, copiii observă modele de rol, idealuri ale feminității și masculinității în plan ocupațional. Abecedarele curente propun o paletă diversă. Este important însă de văzut spre ce meserii sunt astfel îndrumați copiii.

Din totalul de 312 de personaje care sunt ilustrate practicând o meserie, 34% sunt femei și 66% sunt bărbați. Mai mult decât atât, pentru femei există 41 de meserii distincte, în timp ce pentru bărbați piața muncii este mult mai variată, existând 89 de meserii distincte.

Tabelul 5. Ocupațiile personajelor feminine ilustrate în abecedare

Ocupații personaje feminine					
învățătoare	36	ciobaniță	2	cântăreață	1
bibliotecară	7	vânzătoare	2	casieră	1
gimnastă	7	apicultor	1	casieră operă	1
culegător	5	chelneriță	1	coafeză	1
doctor	5	profesoară sport	1	croitoreasă	1
vânzătoare în piață	4	dentistă	1	actriță	1
arhitectă	2	soprană	1	dansatoare	1
circar	2	muncitor industrie alimentară	1	balerină	1
patinatoare	2	bucătăreasă	1	chef	1
polițistă	2	pictor	1	medic cabinetul școlii	1
vânzătoare librărie	2				
				sportivă	1
				țărancă	1
				înotătoare	1
				muncitor fabrică haine	1
				prezentatoare meteo	1
				profesoară cor	1
				recepționeră	1
				secretară	1
				sporă medicală	1
				tehoredactor	1

Domeniile în care femeile sunt active cel mai mult sunt meserii precum cea de învățătoare (34%) bibliotecară (7%), de gimnastă (7%), de culegător (5%), sau de doctor (5%) în timp ce bărbații sunt constructori (8%), soldați (3,8%), marinari (3,4%) și piloți (3,4%).

Paleta meseriilor este diversă, incluzând și alte exemple:

- Pentru femei: vânzătoare în piață, arhitectă, circar, patinatoare, polițistă, vânzătoare librărie, ciobăniță, vânzătoare, apicultor, chelneriță.
- Pentru bărbați: învățător, cioban, vânător, clovn, croitor, violonist, zidar, gimnast, morar, olar.

Tabelul 6. Ocupațiile personajelor masculine ilustrate în abecedare

Ocupații personaje masculine					
constructor	17	antrenor	3	taximetrist	2
soldat	8	brutar	3	vânzător de înghețată	2
marinar	7	dentist	3	vrăjitor	2
pilot	7	marinar	3	arbitru fotbal	1
învățător	6	miner	3	chelner	1
cioban	6	pădurar	3	circar	1
vânător	6	pictor	3	apicultor	1
clown	5	actor	3	grănicer	1
croitor	5	tipograf	3	cercetător	1
violonist	5	bucătar	2	canotaj	1
zidar	5	geamgiu	2	creator desene animate	1
gimnast	4	atlet	2	curier	1
morar	4	conducător metrou	2	arhitect	1
olar	4	fermier	2	arhivar	1
țăran	4	fotbalist	2	aruncător de greutate	1
vânzător în piață	4	horticultor	2	astronaut	1
doctor	4	meșteșugar	2	casier	1
șofer	4	metalurg	2	ciclist	1
				cizmar	1
				comentator sportiv	1
				controlor de tren	1
				dansator	1
				dansatori dansuri populare	1
				director școală	1
				dirijor	1
				enolog	1
				fotograf	1
				haiduc	1
				handbalist	1
				hidrolog	1
				ilustrator	1
				inginer constructor	1
				învățător	1
				inventator	1
				karatist	1
				librar	1
				mecanic	1
				oftalmolog	1
				profesor	1
				tenismen	1
				pescar	1
				pilot de curse	1
				poet	1
				reporter	1
				rotar	1
				schior	1
				scriitor	1
				șofer autobuz	1
				tractorist	1
				vânzător stilouri	1
				violoncelist	1
				viticultor	1
				veterinar	1

4.5 Alte forme de diversitate și omogenitate

4.5.1 Ilustrații cu personaje minoritare și atipice

Ilustrația 38. Diverse personaje minoritare sau atipice ilustrate

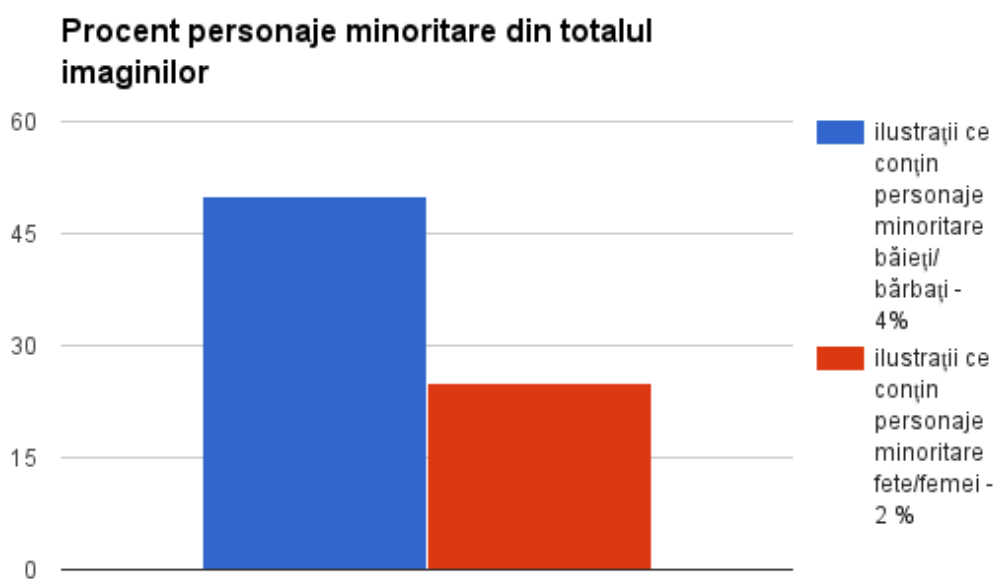
Sursă: Giurgea et al. (1988) p.105, Pîrîială (2005) p.77, Bărbulescu et al. (2014) S2,p.5, Alexe et al. (2015) S1 p.31, Barbu et al. (2014) S2 p.44, Coman et al. (2015) S2 p.10, Barbu et al. (2014) S1 p.11, Barbu et al. (2014) S1 p.55, Bărbulescu et al. (2014) S2 p.32

Am inclus în categoria personajelor minoritare sau atipice **persoanele cu dizabilități, persoanele de altă etnie sau cultură, dar și persoanele cu ochelari**, deoarece cea din urmă categorie este, surprinzător, o minoritate în rândul personajelor ilustrate în abecedarele analizate. Totuși, la categoria personajelor care poartă ochelari nu am inclus și persoanele în vârstă, deoarece am considerat purtatul de ochelari la această categorie ca fiind un cod grafic prin care se ilustrează vârsta înaintată (alături de părul alb).

În analiza manualelor nu am făcut distincția clară între posibilele puncte de vedere prin care un personaj poate fi considerat atipic, în schimb am făcut **distincția între ilustrațiile cu personaje atipice de gen feminin și ilustrațiile cu personaje atipice de gen masculin**.

Astfel, în urma explorării am găsit 25 de ilustrații ce conțin personaje atipice fete/femei (2% din totalul imaginilor) și 50 de ilustrații ce conțin personaje atipice băieți/bărbați (4% din totalul imaginilor). Observăm o reprezentare un pic mai bună a diversității în cazul personajelor masculine – deși, pentru ambele genuri, putem spune că proporția de personaje vizibil diferite față de tiparul social și corporal dominant este foarte redusă.

Graficul 9. Distribuția personajelor minoritare

Manualul cel mai omogen este Dănilă et al. (2000), neavând nicio ilustrație cu personaje minoritare, nici la un gen și nici la celălalt. Acest manual îi omite pe cei care sunt “altfel”.

Manualul cel mai echilibrat din acest punct de vedere este Barbu et al. (2014), având 6 ilustrații în care apar personaje feminine minoritare/atipice și 6 ilustrații în care apar personaje masculine minoritare/atipice. Manualul care are cea mai mare diferență în reprezentarea genului la această categorie este Alexe et al. (2015), având un procent de 3% cu ilustrații în care apar personaje feminine și un procent de 6% ilustrații în care apar personaje masculine minoritare/atipice.

4.5.2 Personaje stereotipice și contra-stereotipice privind așteptările de gen

A fi un personaj stereotip a însemnat în acest studiu că personajul în cauză desfășoară o activitate care este direct asociată cu genul lui, din punct de vedere social – prin clișee precum mama care etern pune masa, bunica implicată adesea în tricotat, băieții care joacă fotbal sau fetele care se joacă cu păpușile. Personajele contra-stereotip sunt acele personaje care au o activitate considerată în reprezentările sociale curente ca fiind destinată genului opus (băieții în bucătărie, băieți care udă florile, fete care cântă la nai, etc.), în timp ce personajele atipice sunt acele personaje pe care nu ni le-am fi imaginat cu ușurință având un anumit comportament (de exemplu, o bunică ascultă muzică la căști).

55

Ilustrația 39. Personaje feminine adulte tipice în abecedare

Bărbulescu et al. (2014) p.50; Bărbulescu et al. (2014) p.39; Pîrîială (2005) p.82; Barbu et al. (2014) S2 p.6; Barbu et al. (2014) S1 p.9; Dobrescu (2014) S1 p.41; Mălureanuet al. (2015) S1 p.8

Așadar, în urma analizei, **personajele masculine apar pe primul loc la toate cele trei categorii analizate**. Procentele pentru această secțiune au fost calculate raportând totalul de băieți/ fete considerate personaje stereotip/ contra-stereotip/ atipice la totalul personajelor băieți, respectiv fete. Așadar: personajele masculine stereotipice apar în proporție de 12% (242 de ilustrații) din totalul de 2089 de personaje masculine, față de fete care apar în proporție de 11% (190 de ilustrații) din totalul de 1681 de personaje feminine. Personajele masculine contra-stereotipice apar în 2% din cazuri (40

ilustrații), față de 1,4% în cazul fetelor (23 de ilustrații), iar personajele masculine atipice apar în 14 cazuri, în timp ce fetele apar doar în 11 ilustrații.

Ilustrația 40. „Fetița” tipică din abecedare

Giurgea et al. (1988) p.98, Pîrîială (2005) p.13, Dănilă et al. (2000) p.10; Bărbulescu et al. (2014) S2 p.15, Bărbulescu et al. (2014) S2 p.9, Mihăilescu et al. (2004) p.107, Mihăilescu et al. (2004) p.41, Alexe et al. (2015) S1 p. 20

Cu alte cuvinte, **chiar și stereotipurile ilustrate pentru băieți și bărbați sunt mai variate decât cele prezentate pentru fete/femei**, dând senzația că reprezentarea genului masculin este mai dinamică. Prin urmare, ne este mult mai ușor să ne imaginăm băieții făcând tot felul de lucruri, chiar și când este vorba de un spectru stereotipic de activități. Un manual care ilustrează cel mai bine acest lucru este Dobrescu (2014), în care 12% din ilustrații sunt cu personaje stereotipice masculine, față de 6% ilustrații de acest gen cu fete. Mai mult decât atât, în acest manual fetele nu apar niciodată ca fiind personaje contra-stereotip și nu sunt niciodată niște personaje atipice.

Se pune și întrebarea: cum pot imaginile atipice să devină credibile pentru copii, mai degrabă decât sursă de umor? De exemplu, bunica ascultând muzică la căști (Coman, C. et al. (2015), vol. 1, pag. 21) s-ar putea să iasă prea mult din tiparele obișnuite cu care lucrăm zi de zi, iar efectul pe care îl produc să fie ironia, mai degrabă decât o diversificare reală a reprezentărilor bunicilor.

Ilustrația 41. Băieții și bărbații tipici din abecedare

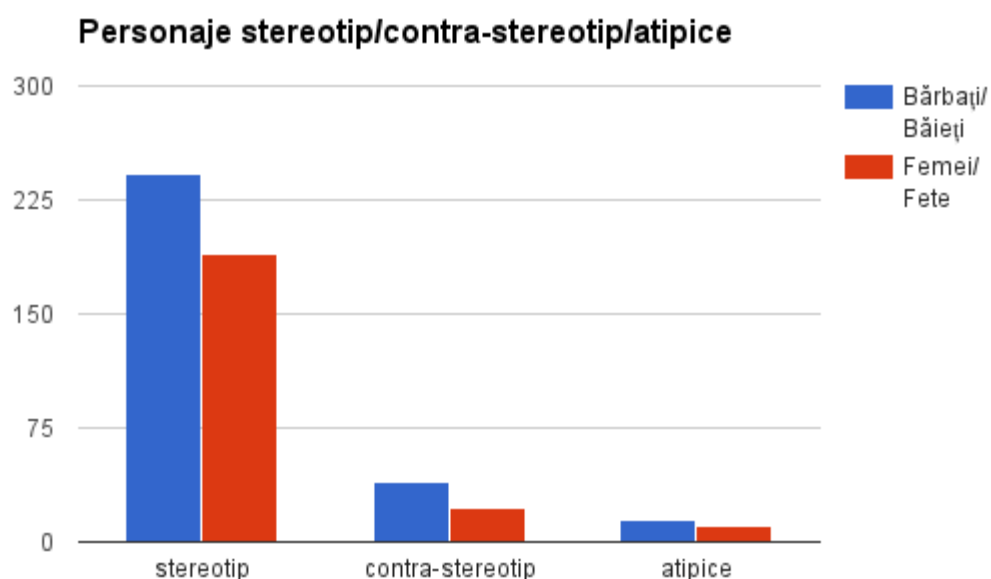
Barbu et al. (2014) S2 pag. 17; Dănilă et al. (2000) pag. 65, Alexe et al. (2015) S1 pag.32; Mălureanu et al. (2015) S1 pag. 50; Mihăilescu et al. (2004) pag. 12; Barbu et al. (2014) S1 pag. 18; Dobrescu (2014) S2 pag. 53; Barbu et al. (2014) S1 pag. 45.

Ilustrația 42. Personaje contra-stereotip sau atipice, privind clișeele de gen

Giurgea et al. (1988) p.65, Alexe et al. (2015) S1 p. 37, Coman et al. (2015) S1 p.21, Alexe et al. (2015) S2 p. 44, Pîrîială (2005) p.115, Mihăilescu et al. (2004) p.50

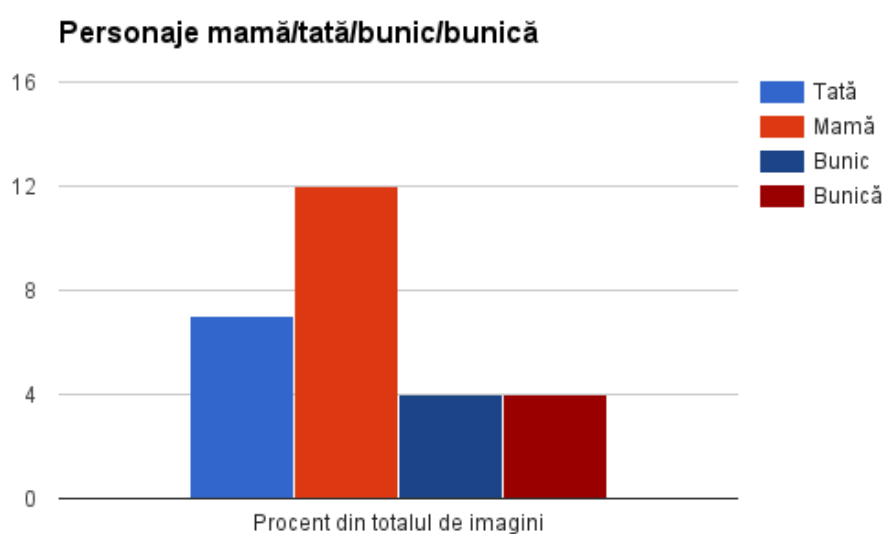
Graficul 10. Distribuția personajelor tipice și atipice

4.5.3 Un repertoriu de personaje: mama, tatăl, bunicul, bunica, învățătoarea și... învățătorul

În analiza manualelor observăm o **discriminare a taților față de mame în reprezentarea lor numerică**, aceștia fiind prezenți într-un procent de 7%, față de 12% pentru mame. Manualul care are puțin mai mulți tați ca și mame în ilustrații este Giurgea et al. (1988) din perioada comunistă, unde apar 15% ilustrații cu tați, față de 14% cu mame.

Graficul 11. Distribuția ilustrațiilor în funcție de personajele pe care le includ

Manualul care prezintă o reprezentare echilibrată este Pîrîială (2005), în care atât numărul de ilustrații cu mame și cu tați este egal (6% pentru fiecare), cât și cel cu bunici și cu bunice (3% pentru fiecare).

Două cazuri interesante sunt manualele Dobrescu (2014) și Coman et al. (2015), în care **membrul familiei care apare cel mai des dintre toți în ilustrații este bunicul** (11 cazuri pentru primul manual menționat, și 13 cazuri pentru al doilea).

În analiza numărului total de ilustrații cu membrii familiei din toate manualele **apar un număr egal de bunici și bunice** (4%).

Tot la capitolul persoanelor în vârstă putem remarca afilierea lor rigidă cu rolurile familiale de bunic și bunică. Persoanele în vârstă sunt prezente manuale exclusiv ca bunici și par, implicit, a nu fi avut vreodată în viața lor alte roluri.

Mai mult decât atât, sfera de activități este restrânsă la ambele genuri. Adesea vedem un bunic citind ziarul sau jucând șah, deci având activități intelectuale, și o bunică gătind sau torcând lână, adică având activități casnice. Zona celor în vârstă este de asemenea zona în care se face cel mai des trimitere la o societate tradițională, arhaică, rurală, în care bunicii încă poartă costum popular, torc lână sau se îngrijesc de animalele din gospodărie.

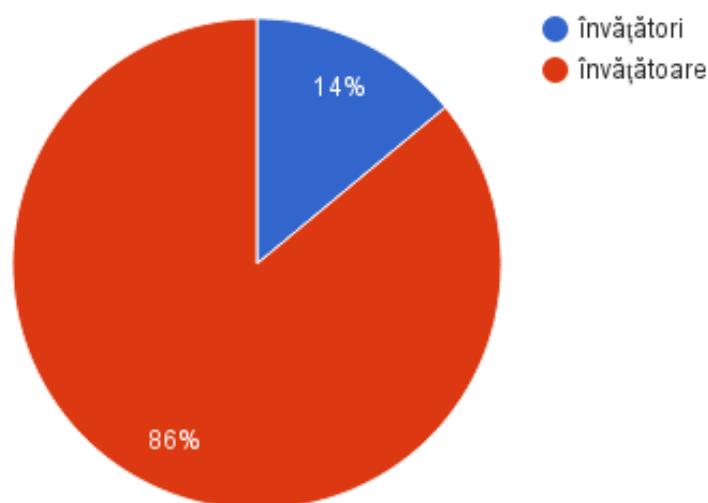
Ilustrația 43. Reprezentări ale bunicilor

Pîrîială (2005) pag. 28; Pîrîială (2005) pag. 29; Mihăilescu et al. (2004) pag. 125; Dănilă et al. (2000) pag. 13; Dobrescu (2014) S2 pag. 11; Barbu et al. (2014) S2 pag. 19; Bărbulescu et al. (2014) pag. 21; Barbu et al. (2014) S2 pag. 49; Pîrîială (2005) pag. 53.

Graficul 12. Distribuția învățătorilor și învățătoarelor

Raport învățători/învățătoare

În ceea ce privește învățătorii și învățătoarele, abecedarele sunt dominate de personaje feminine, **având un total de 36 de învățătoare (86%) și doar 6 învățători (14%)**. Din cele zece manuale analizate, patru dintre ele includ în ilustrațiile lor învățători, acestea fiind: Giurgea et al. (1988), Dănilă, et al. (2000), Bărbulescu et al. (2014) și Mălureanu et al. (2015). Abecedarele reflectă feminizarea acestei profesii și, astfel, contribuie la perpetuarea sa.

4.6 Materialitatea genului: vestimentație și tehnologie

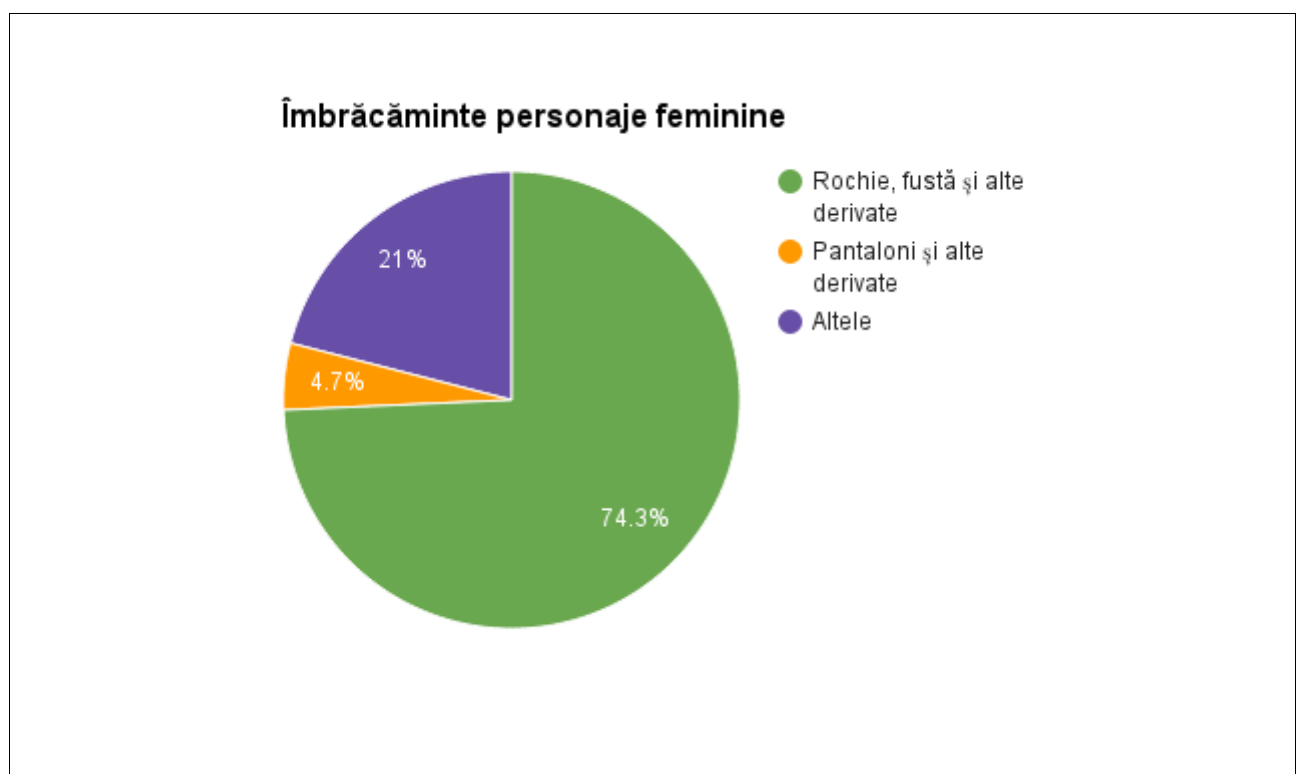
4.6.1 Îmbrăcămintea personajelor feminine

În ceea ce privește codul vestimentar prin care se poate transmite genul unui personaj, **distincția între genuri este ilustrată în cel mai simplu mod**, și anume băieții sau bărbații poartă pantaloni (lungi, scurți, salopetă, etc.), iar fetele sau femeile cel mai probabil poartă fustă, rochie sau sarafan, indiferent de activitatea în care apar implicate în ilustrație.

Pentru a face o comparație între pantaloni sau ținute care includ pantaloni și fustă sau alte ținute cu picioarele la vedere (exceptând, evident, pantalonii scurți), am grupat rochiile și derivatele ei într-o categorie, iar pantalonii și derivatele într-o altă categorie. Restul ținutelor pe care nu am putut să le sortez într-una dintre aceste două categorii (de exemplu: batic, șorț) au fost grupate într-o a treia categorie.

Îmbrăcăminte personaje feminine					
rochie	30.6%	costum gimnastă	0.7%	pantaloni 3/4	0.1%
fustă	18.7%	pionier	0.5%	uniformă polițist	0.1%
bluză (sau doar partea de sus a corpului)	14.2%	uniformă doctor	0.4%	apicultor	0.1%
sarafan	7.5%	uniformă șoim al patriei	0.4%	bucătăreasă	0.1%
uniformă școlară	7.5%	Albă ca Zăpada	0.4%	capot	0.1%
costum popular	6.3%	ie	0.3%	echipament karate	0.1%
haine de iarnă	2.8%	pijama	0.3%	echipament munte	0.1%
pantaloni	1.6%	zână	0.3%	echipament schi	0.1%
pantaloni scurți	1.1%	Cenușăreasa	0.2%	pelerină de ploaie	0.1%
salopetă	1.1%	echipament sport	0.2%	regină	0.1%
Scufița Roșie	0.9%	prințesă	0.2%	soră medicală	0.1%
batic în cap	0.8%	costum patinaj	0.1%	uniformă bucătar	0.1%
costum de baie	0.8%	halat	0.1%	uniformă fabrică	0.1%
sort de bucătărie	0.8%	hanorac	0.1%		

Ilustrația 44. Distribuția vestimentației pentru personajele feminine

Tabelul reprezintă lista completă cu îmbrăcăminte personajelor feminine ilustrate în manuale, grupate pe culori în funcție de categoria din care fac parte. Din totalul de 1649 de personaje

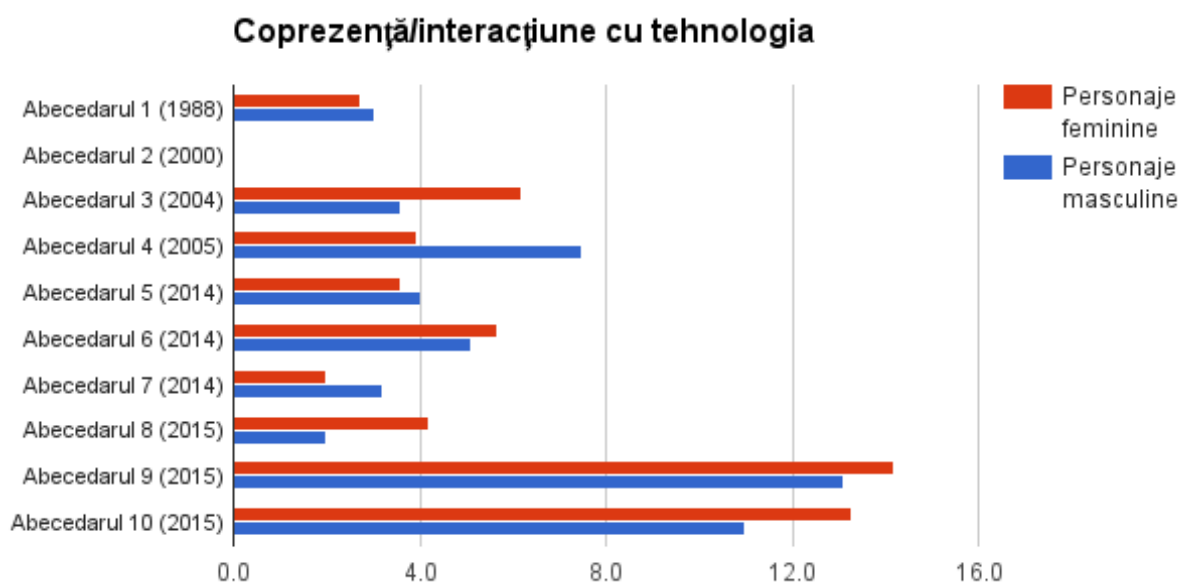
feminine identificate, 1407 dintre ele prezintă articole de vestimentație vizibile, restul fiind portrete în care nu se vede îmbrăcămintea.

Astfel, conform datelor, se poate vedea faptul că **fetele sunt mai degrabă ilustrate purtând rochie fustă, sarafan, uniformă școlară și alte derivate care conțin picioarele la vedere în această formă (74%).** Codul vestimentar folosit este rigid și discrepant față de realitatea curentă – contribuind la accentuarea diferențelor între genuri, cu o reprezentare stereotipică a personajelor feminine.

4.6.2 Televizor, calculator, mobil, tabletă

În ceea ce privește interacțiunea dintre personaje și tehnologie, am căutat să văd dacă manualele reflectă viața cotidiană curentă, în care copiii se uită la televizor, se joacă pe calculator, au telefon mobil sau poate, mai nou, chiar tabletă. Observăm cu ușurință că **evoluția în timp a tehnologiei și accesibilitatea sa tot mai mare nu înseamnă prea mult în lumea abecedarelor.** Doar 12% din ilustrații conțin elemente de tehnologie cotidiană a informației, iar dacă în anul 1988 șansele erau slabe ca un copil să se uite la televizor, în anul 2015 lucrurile nu evoluează foarte mult. Deși se vede clar o creștere procentuală între anul 1988 și 2015, **manualele digitale nu includ, de exemplu, nicio tabletă, deși sunt destinate cu precădere acestor device-uri.**

Graficul 13. Relațiile personajelor cu tehnologia în diferite abecedare

Surprinzător este și cazul manualului Dănilă et al. (2000), care deși de află la jumătatea perioadei de timp analizate (1988-2015), **nu prezintă niciun fel de tehnologie modernă în lumea copiilor.**

De asemenea, în ceea ce privește distribuția pe genuri remarcăm faptul că **personajele feminine și cele masculine sunt simetric reprezentate în interacțiune (sau în coprezență) cu tehnologia, adică în 5 din 10 manuale analizate, și anume Mihailescu et al. (2004), Barbu et al. (2014), Coman et**

al. (2015), Alexe et al. (2015), Malureanu et al. (2015). Mai mult decât atât, numărul maxim de ilustrări cu device-uri tehnologice într-un manual includ personaje feminine, în manualul Alexe et al. (2015), având un procent de 14%. Totodată, în ceea ce reprezintă numărul total de imagini cu interacțiune sau coprezență cu tehnologia, cele două genuri sunt reprezentate în mod egal (6,07% pentru fete/femei, respectiv 6,14% pentru băieți/bărbați).

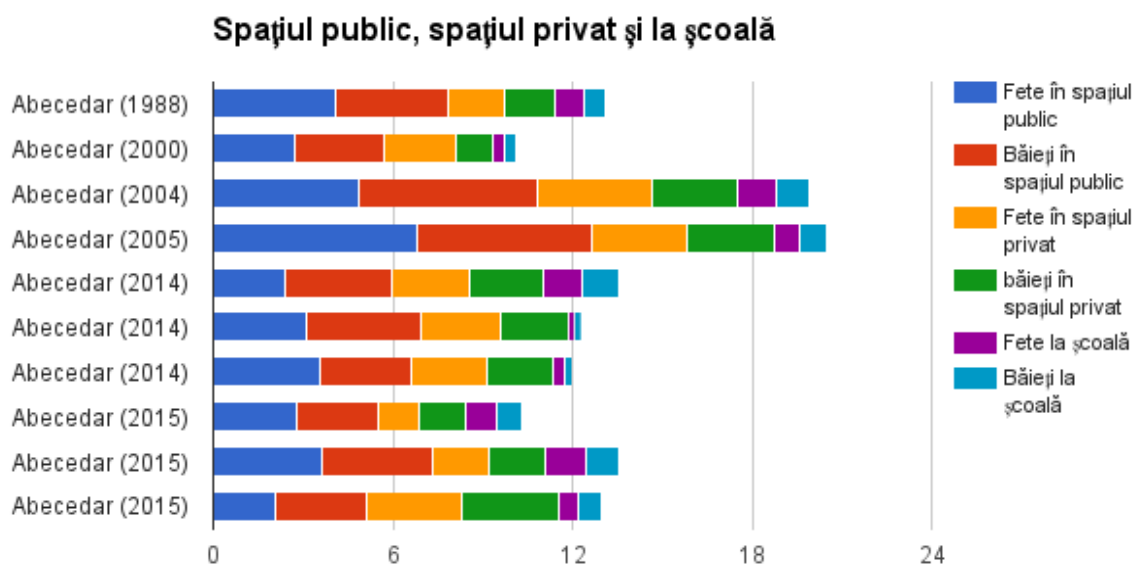
4.7 Spații și cadre

4.7.1 Personaje în spațiul public, spațiul privat și la școală

Ca să pot înțelege mai multe despre personajele analizate am urmărit și mediul în care sunt ilustrate. Astfel am introdus variabila spațiului în care acestea apar, având categorii pentru **spațiu public** (exemplu: la teatru, la operă, la cinema, în parc etc.), **spațiul privat** (exemplu: acasă, la bunici etc.) și **la școală**. Scopul a fost să aflu dacă unele personaje sunt mai vizibile în spațiul public sau privat și cât de prezentă e școala în reprezentările din abecedare.

În urma analizei reiese faptul că **școala nu este des reprezentată ca spațiu al activității**. Despre ce se întâmplă propriu zis în cadrul școlii sau cum se petrece actul învățării nu apar foarte multe ilustrații, astfel că ilustrațiile cu personaje la școală au un procent de 11% din totalul ilustrațiilor (5% pentru fete și 6% pentru băieți). Cele mai dese întâlnite ilustrații sunt cele cu băieți/bărbați în spații publice (30%).

Graficul 14. Tipuri de spații

O ipoteză de la care am plecat a fost aceea conform căreia fetele/femeile sunt mai degrabă ilustrate în spațiul privat, adică acasă, îngrijindu-se de buna funcționare a gospodăriei, **însă în urma analizei reiese faptul că doar 26% din ilustrațiile cu fete/femei sunt în spațiul privat, în timp ce 36% din**

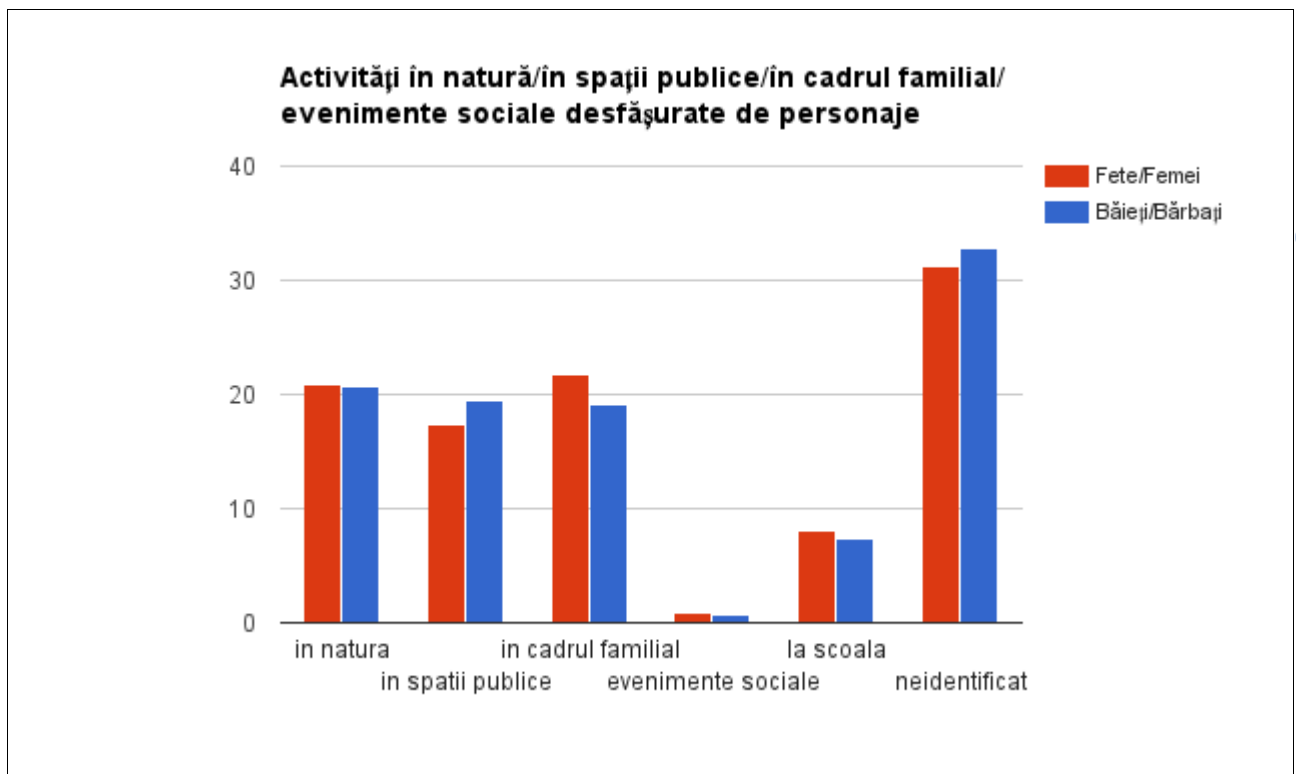
ilustrații prezintă genul feminin în spațiul public. Din 10 abecedare analizate, în 8 dintre ele apar mai mulți băieți/bărbați în spațiul privat decât fete/femei. **Există însă și două manuale care păstrează o imagine conservatoare pentru genul feminin,** și anume Dănilă et al. (2000), cu 39% fete/femei în spațiul privat, față de 23% băieți/bărbați, și Mihăilescu et al. (2004), cu 36% fete/femei în spațiul privat, față de 27% băieți/bărbați.

4.7.2 Cadrul spațial al activității

În ceea ce privește locul desfășurării acțiunii de către personaje am descoperit cinci tipologii folosite în abecedare, și anume ilustrații cu activități în natură, ilustrații cu activități în spații publice, ilustrații cu activități în cadru familial, ilustrații cu evenimente sociale, ilustrații cu activități la școală și ilustrații cu activități într-un spațiu neidentificat. Dacă unele spații sunt ușor de identificat (în parc, la teatru, în grădină, etc.) unele nu am reușit să le plasez în niciuna dintre variantele prestabilite. Astfel am fost nevoită să creez o categorie separată pentru acele imagini în care nu este contextualizat spațiul de desfășurare al acțiunii (ilustrații cu fundal de o anumită culoare, ilustrații fără peisaj).

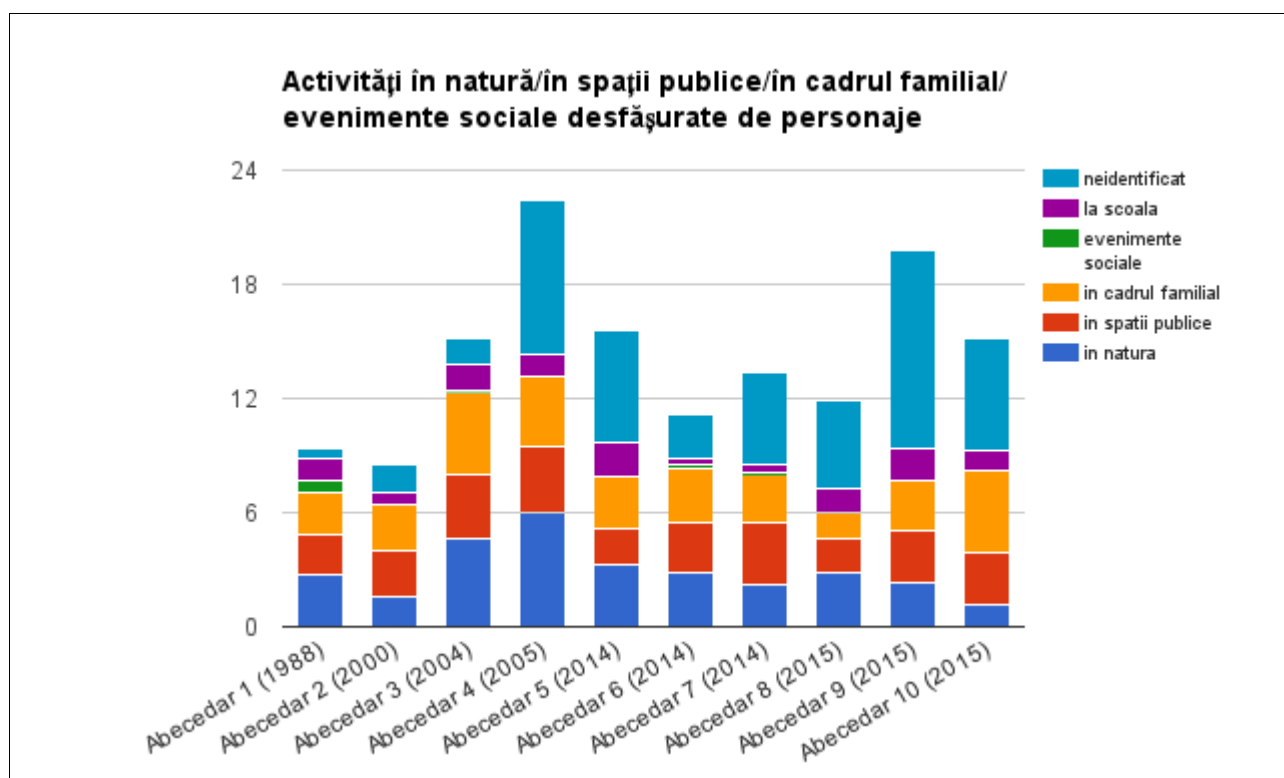
O primă observație ce reiese din analiza numărului total de imagini este **tendința de abstractizare și decontextualizare a activităților desfășurate de personajele**, procentele cele mai mari avându-le imaginile cu spațiu neidentificat (31% în cazul fetelor și 33% în cazul băieților). Scopul acestei decontextualizări este, probabil, scoaterea cât mai mult în evidență a acțiunii propriu-zise și eliminarea cât mai multor elemente exterioare care ar putea perturba mesajul ce se dorește transmis copiilor.

Graficul 15. Încadrarea spațială a acțiunii

Astfel, sumedenia de ilustrații în care personajele parcă plutesc pe un fundal gol devin din ce în ce mai răspândite odată cu trecerea timpului. De asemenea, se poate remarca din nou **ilustrarea în proporție mică a personajelor la școală**, în cazul ambelor genuri (8% fete; 7% băieți). Totodată, în ton cu imaginea genului feminin promovată până acum, fetele sunt mai prezente în cadrul familial decât băieții (22%, față de 19%).

Graficul 16. Distribuția încadrării spațiale în manuale

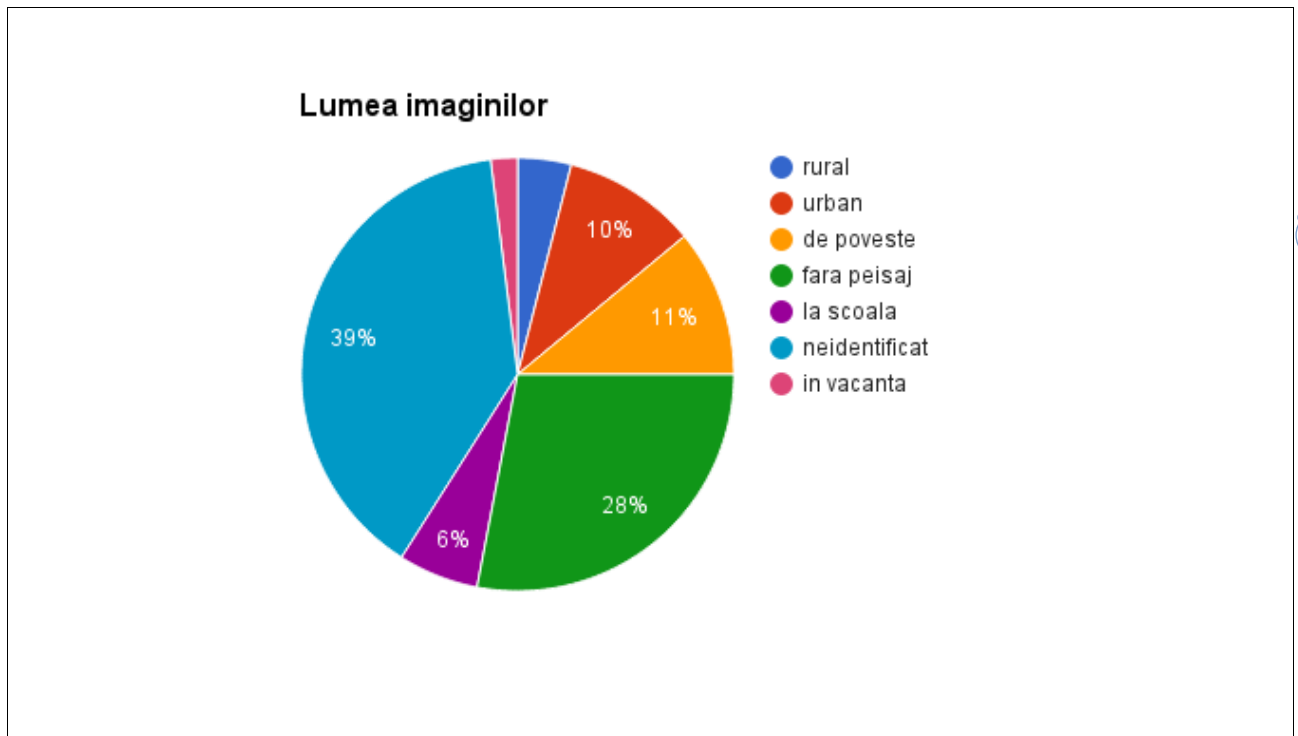

4.7.3 Ilustrații cu mediul urban/rural/de poveste

Codurile feminității și ale masculinității se conturează și prin prisma mediului înconjurător, astfel că, fără să mai fac distincția între femei și bărbați, am căutat să aflăm lumea în care sunt ilustrate acestea. Am plecat de la clasificarea simplă între peisaje urbane, rurale, sau teme de poveste, iar pe parcurs analizei am fost nevoită să adaug și alte categorii, precum peisaje neidentificate, ilustrații fără peisaj, personaje la școală și personaje în vacanță (la munte, la mare, etc.).

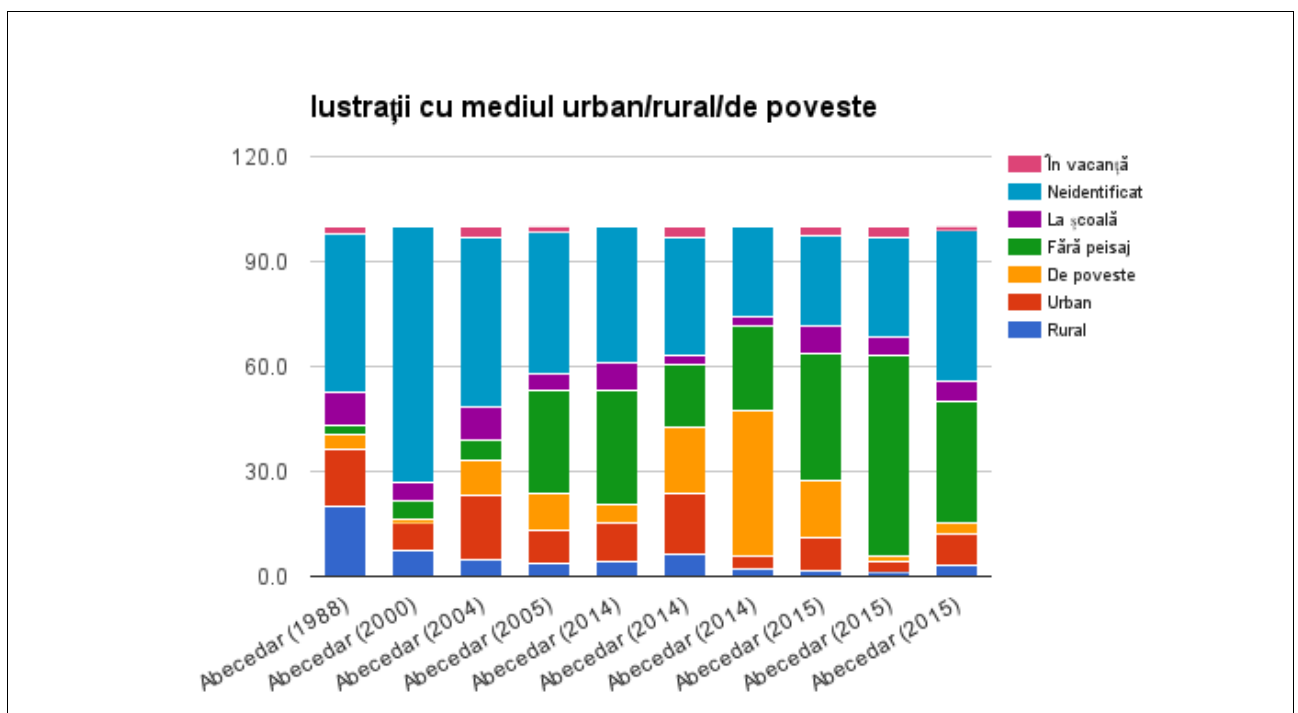
Analizând datele culese reiese din nou faptul că **abecedarele tind să decontextualize și să delocalizeze ilustrațiile cu personaje umane, existând un procent de 39% de ilustrații cu peisaje slab contextualizate** (ilustrații cu peisaje sau încăperi despre care eu nu am reușit să stabilesc exact locul în care se petrece acțiunea) și un procent de 28% cu ilustrații fără peisaj.

Graficul 17. Lumile personajelor

Evoluția în timp a lumilor alese pentru personaje este vizibilă printr-o comparație între abecedarele analizate. Dacă spațiul rural este cel mai bine reprezentat în Giurgea et al. (1988), având un procent de 20%, numărul de ilustrații cu peisaje rurale scade în Danila et al. (2000) la 7%, iar în Alexe et al. (2015) procentul ajunge la 1,3%.

Graficul 18. Distribuțiile lumilor personajelor în abecedare

Un alt caz este cel al imaginilor fără peisaj. Dacă în Giurgea et al. (1988) ilustrațiile fără peisaj au un procent de 3%, în Pîrîială (2005) procentul ajunge la 29%, iar în Alexe et al. (2015) ilustrațiile fără peisaj ating un procent de 57%. Totuși, nu este vorba o evoluție propriu-zisă în timp: nu se face trecerea de la un spațiu contextualizat la unul decontextualizat, ci mai degrabă observăm o **oscilație** în cazul imaginilor fără peisaj. Unele manuale aleg să ilustreze mai clar locul acțiunii, altele preferă incertitudinea sau nu au peisaje deloc.

4.8 Pe scurt: ce fel de personaje găsim în abecedare?

Pornind de la observațiile anterioare, remarcăm câteva linii de diferențiere dar și de similaritate între personajele feminine și cele masculine din abecedare:

- Reprezentarea numerică este apropiată; personajele masculine sunt ușor supra-reprezentate ca prezență totală precum și ca prezență în prim plan;
- Interacțiunea între personajele feminine și cele masculine este frecventă, fiind evitată segregarea;
- De asemenea, nu remarcăm diferențe importante în gradul de activitate / pasivitate și nici în interacțiunea cu tehnologia – care este uniform redusă;
- Per ansamblu, observăm o prezență scăzută a personajelor de alte etnii sau cu alte trăsături atipice, fiind ușor mai frecvente în rândul celor masculine;
- **O diferențiere vizibilă a genurilor în ilustrațiile din abecedare o reprezintă îmbrăcămintea:** fetele și femeile sunt prezentate dominant în fuste și rochii, reproducând un stereotip al feminității vestimentare;
- **Sursa cea mai importantă de diferențiere a genurilor și de reproducere a stereotipurilor de gen o reprezintă ocupațiile.** Personajele masculine sunt prezente mult mai des ca având o ocupație vizibilă, în timp ce personajele feminine apar adesea în ipostaze casnice. De asemenea, ocupațiile masculine sunt diverse în timp ce ocupațiile personajelor feminine sunt dominate de rolul de învățătoare, într-un spectru mai limitat.

5 Explorări prin lumea manualelor

5.1 Frumusețea

Vlad Voicu, Ioana Vasile

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

69

Cum este invocată *frumusețea* în manualele școlare? Este ea atribuită simetric personajelor feminine și masculine? Este o frumusețe a personajelor din basme sau o frumusețe ceva mai realistă?

Din cele 10 mențiuni textuale ale frumuseții pe care le-am găsit și le-am analizat în 6 manuale de „Limba și literatura română” pentru clasa a IV-a și a V-a³, doar într-un singur caz frumusețea îi era atribuită unui personaj masculin. În restul de 9 instanțe frumusețea era o caracteristică feminină, care prima în fața celorlalte însușiri ale personajelor.

Tabelul 7. Mențiuni ale frumuseții în textele din manualele de Limba și literatura română pentru clasele a IV-a și a V-a

Nr. crt.	Personaj	Manual	Text	Citat
1	Învățătoarea	1	Nenea directorul, de George Șovu, p. 4	"Cel mai mult i-a plăcut în sala în care un loc gol, într-o bancă, aștepta. Și doamna lui era cea mai frumoasă dintre toate cele pe care le văzuse în școală."
2	Lizuca	2	Dumbrava minunată, de Mihail Sadoveanu, p. 52	"(Capu-i era foarte scurt tuns, băiețește. Năsușoru-i mititel ar fi avut nevoie de batistă. Gura-i era cam mare și obrazii prea roșii.) Nu era deloc frumușică și delicată duduia Lizuca. Numai ochii căprui, umbriți de gene negre aveau în ei câte-o mică floare de lumină."
3	Bunica	3	În casa bunicilor, de Ionel Teodoreanu, p. 6	"...nepoții se gândesc la tinerețea bunicii ca la altceva, cum e de pildă portretul doamnei frumoase din salon, de lângă portretul cu decorații al bunicului."
4	Fata de împărat	3	Prâslea cel Voinic și merele de aur, de Petre Ispirescu, p. 65	"-Frumușica mea, dă-mi nițica apă să mă răcoresc, și-ți făgăduiesc să ne cununăm chiar mâine."
5	Ilelea Stanca	3	Text de Iulia B.P. Hașdeu, p. 161	"...acolo am făcut cunoștință cu bogatul țăran Ghica și cu inteligenta, vrednica și frumoasa deși bătrâna sa

³ Selecția manualelor s-a bazat pe disponibilitate: am analizat manualele pe care le-am putut cumpăra în lunile martie – aprilie 2014. Lista manualelor este prezentată sub tabel.

Nr. crt.	Personaj	Manual	Text	Citat
				soție, lelea Stanca."
6	Lizuca	5	Dumbrava minunată, de Mihail Sadoveanu, p. 66	"Nu era deloc frumușică și delicată Lizuca."
7	Fata de împărat	4	Prâslea cel Voinic și merele de aur, de Petre Ispirescu, p. 236/237	"În pragul ușei, îl întâmpină o fată frumușică."/"- Frumușica mea, îi zise Prâslea, dă-mi mie apă, și-ți făgăduiesc că te duc pe tărâmul nostru, și acolo să ne cununăm."
8	Cavalerul	4	Romanele Mesei Rotunde: Venirea lui Glaad, p. 268	"...și cum ghepardul este mai frumos decât coțofana, trandafirul decât urzica și argintul decât plumbul, el era mai frumos decât toți cei care se aflau acolo."
9	Fata lui Ștefan-Vodă	6	Povestea Florii-Soarelui, după o legendă populară, p. 76	"Ștefan-Vodă avea o fată mută, dar frumoasă de nu-i găseai pereche pe pământul acesta."
10	Mițu	6	Plicul, de Tudor Arghezi, p. 104	„Mitu știa că nu i se pot lăsa ochelarii. Repede: - Atunci... dă-mi ceasul. - Ai să-i spargi geamul. L-ai mai spart. - Eram mică. Acum sunt... frumoasă. - Și când erai mică erai frumoasă, și tot ai spart geamul. Dar ce vrei să faci cu ceasul?"

Manual 1 = Limba și literatura română, Manual pentru clasa a IV-a, Editura Aramis, Autori: Tudora Pițilă, Cleopatra Mihăilescu

Manual 2 = Limba și literatura română, Manual pentru clasa a IV-a, Editura Radical, Autori: Mirela Mihăescu, Anița Dulman, Minodora Platcu

Manual 3 = Limba română, Manual pentru clasa a V-a, Editura Teora, Autori: Maria Emilia Goian, Miorița Got, Doina Manolache

"Manual 4 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian

Manual 5 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu

Manual 6 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu

Personajele cărora le este remarcată frumusețea în cadrul textelor sunt învățătoarea, bunica sau fata de împărat. De exemplu, în cazul învățătoarei din textul „Nenea directorul” de George Șovu, aceasta este descrisă ca fiind „...cea mai frumoasă dintre toate cele pe care le văzuse în școală.” Observăm aici că frumusețea nu este neapărat (numai) o trăsătură fizică: frumusețea este vocabularul prin care copilul știe să își exprime admirația și încântarea față de un personaj feminin.

În cazul bunicii, imaginea frumuseții ei provine din trecut, așa cum subliniază „portretul doamnei frumoase din salon, de lângă portretul cu decorații al bunicului.” Putem observa aici o diferență care există între bunici: pe când portretul bunicii evidențiază cât de frumoasă era aceasta în tinerețe, în cazul bunicului sunt subliniate reușitele acestuia și meritele sale profesionale prin numărul de decorații pe care le avea. Mai mult, observăm că frumusețea este asociată cu tinerețea, existând o strânsă legătură între cele două. Frumusețea este invocată pentru a sublinia contrastul cu vârsta a

treia: bătrânețea apare ca fiind tipic ne-frumoasă. De asemenea, frumusețea apare în contrast cu copilăria, pentru fete - fiind o calitate pe care o pot obține atunci când „devii mare”, așa cum putem observa și în cazul personajului Mițu din povestea „Plicul” de Tudor Arghezi: „Eram mică. Acum sunt... frumoasă.”

Exemplele de mai sus subliniază *relevanța pe care frumusețea o are pentru descrierea personajelor feminine* (spre deosebire de cele masculine): frumusețea poate fi mereu menționată, ca o trăsătură atât concretă, fizică, dar și ca un reper evaluativ mai general prin care personajele sunt situate unele în relație cu celelalte, sau sunt poziționate în propria biografie.

Frumusețea poate domina deficiențele fizice – fiind o trăsătură definitorie pentru fetele de împărat: "Ștefan-Vodă avea o față mută, dar frumoasă de nu-i găseai pereche pe pământul acesta."

Un caz atipic de frumusețe sau, mai bine spus, de non-frumusețe îl reprezintă personajul Lizucăi din „Dumbrava minunată”. Aflăm despre ea că: "Nu era deloc frumușică și delicată Lizuca"; este remarcabilă tocmai prin faptul că aspectul său fizic nu impresiona și nu stârnea admirația, fiind mai degrabă neatrăgătoare. Lipsa frumuseții este simultan o lipsă a feminității: Lizucăi îi lipsește „delicatețea” și este tunsă „băiețește”. Frumusețea este invocată ca element constitutiv al feminității și reciproc. Aceasta descriere a Lizucăi apare în două manuale diferite și este singurul caz pe care l-am întâlnit în manualele analizate în care frumusețea să fie menționată prin absență, în cazul unui personaj feminin. Observăm și în această instanță faptul că frumusețea continuă să fie *relevantă*: lipsa sa este una dintre trăsăturile puternice prin care este creionat personajul Lizucăi.

O altă instanță interesantă unde întâlnim frumusețea în cadrul manualelor analizate este în cazul cavalerului din „Romanele Mesei Rotunde: Venirea lui Glaad”. Acesta este portretizat ca fiind „...mai frumos decât toți cei care se aflau acolo.” Este singurul caz în care unui personaj masculin îi este atribuită frumusețea ca o calitate principală, mai presus decât curajul, istețimea sau forța fizică.

Demnă de remarcat este prezentarea personajului lelea Stanca, care este descrisă ca fiind "...inteligenta, vrednica și *frumoasa deși bătrâna* sa soție, lelea Stanca." (subl.n.). Este un bun exemplu în care inteligența femeii primează retoric în fața frumuseții, fiind calitatea sa principală. Remarcăm și aici contrastul între frumusețe și bătrânețe observat în citatul numărul 3.

Așadar, manualele școlare examinate prezintă frumusețea ca fiind o însușire tipic și esențial feminină. Frumusețea este relevantă pentru descrierea personajelor feminine, în mult mai mare măsură decât pentru cele masculine. Frumusețea oferă și o resursă retorică pentru a sublinia alte trăsături – precum tinerețea sau bătrânețea, înțelepciunea, nonconformismul. Frumusețea poate fi invocată de către copii pentru a exprima admirația pe care o au pentru un personaj feminin din viața lor.

5.2 Bunica și bunicul

Ioana Vasile, Vlad Voicu

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

72

Care este importanța pe care bunicii și bunicile o au în viața nepoților? Cum sunt ei portretizați în manualele școlare și care sunt rolurile pe care aceștia le îndeplinesc?

Am încercat să descoperim dacă este prezentată mai degrabă o imagine stereotipică și ancorată de imaginarul tradițional al bunicilor, sau dacă aceștia au fost „sincronizați” cu prezentul, cu societatea în care trăim astăzi. De asemenea, am dorit să vedem care sunt caracteristicile atribuite celor două tipuri de personaje.

Pentru analiza noastră am examinat 8 manuale de „Limba și literatura română” de clasa a IV-a și a V-a de la diferite edituri⁴. În cadrul lor am găsit, în total, 62 de instanțe cu bunici (M) și bunici (F), analizând atât imaginile, cât și cum prezentați bunicii în textele principale ale fiecărui capitol din aceste manuale. 37% dintre instanțe au fost regăsite în imagini (23 de ilustrații cu bunici), restul de 62% au fost reperate în cadrul textelor (39 de texte în care apar bunici).

Din numărul total de 62 de personaje, 17 dintre ele reprezentau doar bunici (M), 27 dintre ele doar bunici (F), iar în 18 instanțe erau reprezentați bunicii, împreună. Putem observa predominanța bunicilor (F) prezentate singure atât la nivelul imaginilor, cât și al textelor. De asemenea, bunicii (M) apar singuri aproape în aceeași măsură în care apar și alături de bunică, în diferite contexte.

⁴ Manualele analizate sunt:

Manual 1 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian

Manual 2 = Limba română, Caietul elevului, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu

Manual 3 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu

Manual 4 = Limba și literatura Română, Manual pentru clasa a IV-a, Editura Radical, Autori: Mirela Mihăescu, Anița Dulman, Minodora Platcu

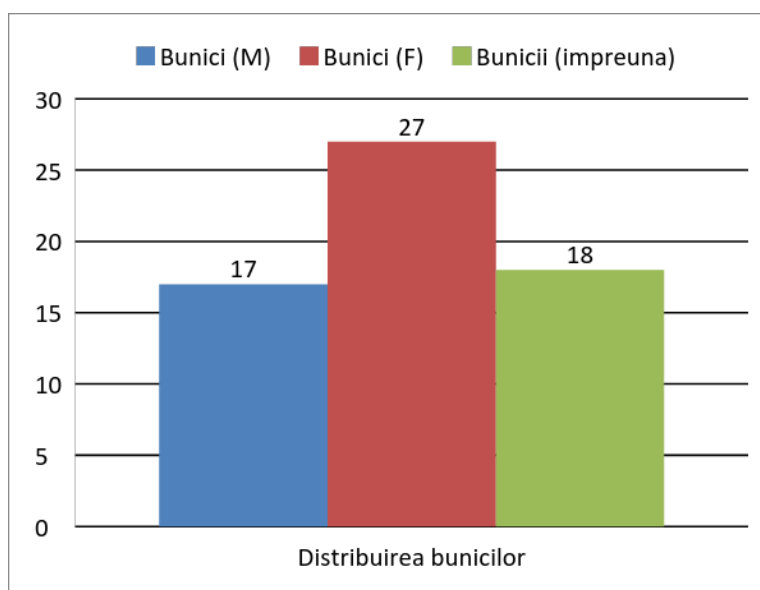
Manual 5 = Limba română, Manual pentru clasa a V-a, Editura Teora, Autori: Maria Emilia Goian, Miorița Got, Doina Manolache

Manual 6 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu

Manual 7 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, Autori: Celina Iordache, Valentina Jercea

Manual 8 = Limba și literatura română pentru școlile și secțiile cu predare în limbile minorităților naționale, Clasa a IV-a, Editura Niculescu, Autori: Hedwig Bartolf

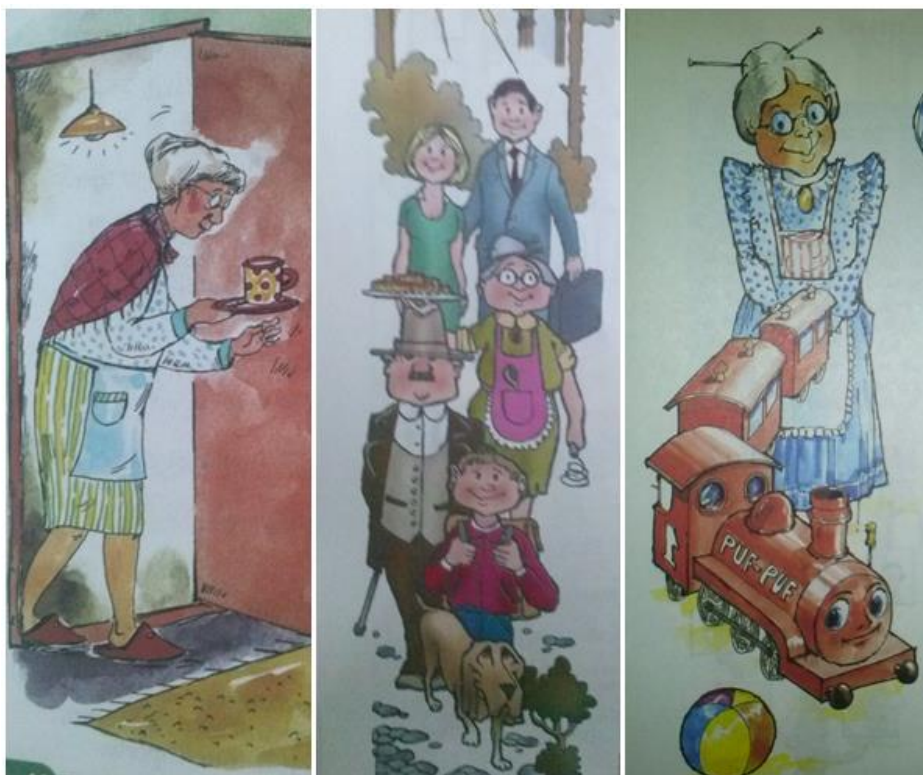
Graficul 19. Distribuția imaginilor cu bunici

În 35% dintre texte, bunicii (pl.) apar ca fiind personaje principale, în restul textelor fiind personaje secundare sau având un rol nesemnificativ. De asemenea, **majoritatea bunicilor apar în spațiul privat** (în casă, în gospodărie – 36 de instanțe în total) și de cele mai multe ori alături de nepoții de care au grijă, cu care se joacă sau cărora le dau anumite sfaturi. **Doar în 4 instanțe bunicii apar într-un spațiu public**, însă și atunci tot împreună cu nepoții lor (în restul cazurilor fiind imposibil de determinat ce tip de spațiu este). O astfel de situație o aflăm în cazul personajului Mam'mare din schița „D-I Goe”, în care aceasta se află în tren, călătorind către București: „Trenul a plecat...Mam'mare își face cruce, apoi aprinde o țigară...” Aici observăm o altă situație atipică pentru o bunică: faptul că aceasta fumează în public, de față cu nepotul său.

În general, cei care au avut profesii sau ocupații plătite sunt bunicii (procuror, scriitor, profesor, primar), pe când bunicile sunt reprezentate ca fiind bune gospodine, care stau acasă și au grijă de gospodărie: "Victoria o ajută pe bunica ei la treburile gospodăriei: spală vase, curăță cartofi, mătură în curte și udă florile." sau „El (nepotul) a fost harnic și a ajutat-o pe bunica la curățenie”.

În general, bunicile sunt ilustrate purtând șorțuri și având activități culinare:

Imagine 1 = *Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 44*

Imagine 2 = *Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu, pag. 6*

Imagine 3 = *Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu, pag. 72*

De asemenea, atunci când bunicii nu sunt aflați în locuință, aceștia sunt aflați în gospodărie, având grijă de animale sau ocupându-se cu diverse trebur gospodărești.

Imagine 1 = *Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Cioban, pag. 156*

Imagine 2 = *Limba și literatura română pentru școlile și secțiile cu predare în limbile minorităților naționale, Clasa a IV-a, Editura Niculescu, Autori: Hedwing Bartolf, pag. 78*

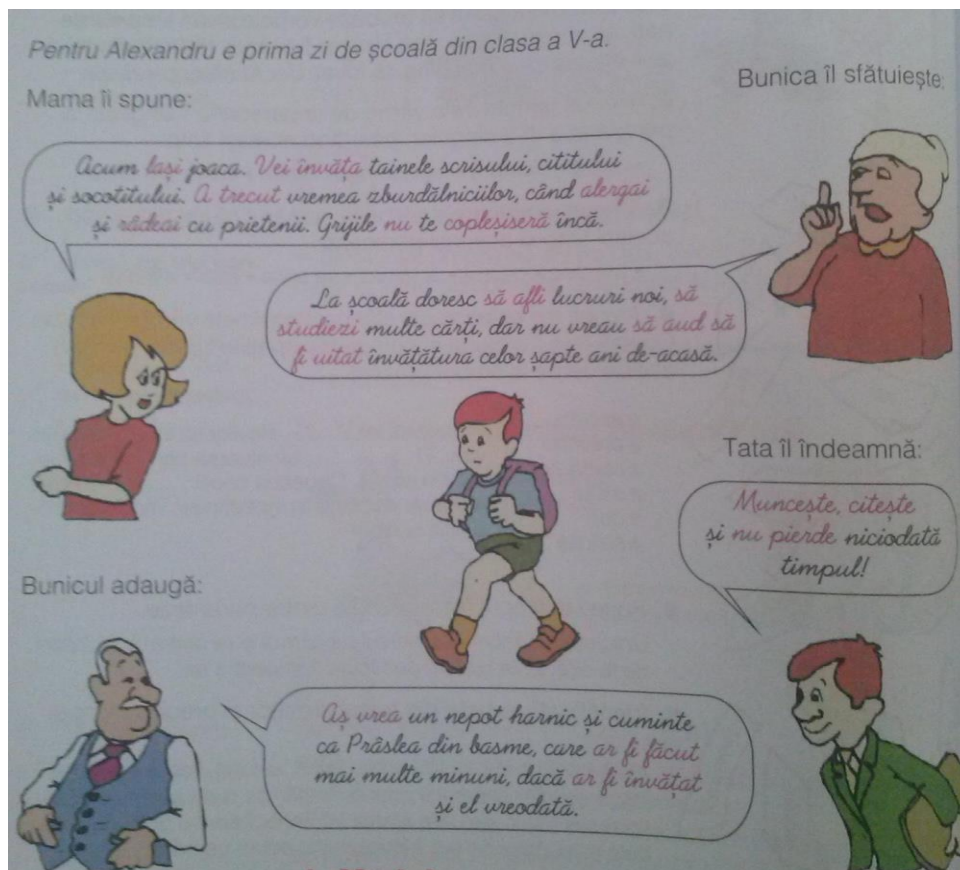
Mai mult, bunicii (M) sunt cei care sunt considerați ca fiind niște surse de informare sau drept “cei înțelepți” spre deosebire de bunici (F) care sunt, mai degrabă, niște “experte” în bucătărie. De exemplu, în citatul “Iar bunicul, care fusese profesor, care văzuse multe întâmplări în viață și citise multe cărți, vorbi și el, cu o astfel de milă...” din “Fram, ursul polar” de Cezar Petrescu subliniază că bunicul este văzut ca fiind un reper al cunoașterii pentru nepoata lui. El a fost profesor și prin prisma meseriei văzuse multe întâmplări și citise multe cărți. El este portretizat ca fiind înțelept și modul în care vorbește despre Fram, cu milă și compasiune, îl prezintă ca fiind empatic.

În ciuda așteptărilor noastre inițiale, nu sunt prezente multe instanțe în care bunica să toarcă (doar 4 instanțe). În schimb, bunicile sunt cele care sunt nostalgice, se gândesc mai des la trecut sau spun nepoților povești din tinerețea lor, spre deosebire de bunici: „Bunica a fost și ea tânără, adică a fost mireasă când bunicul nu era bunic, când tata nu era tată și când copiii tatei nu erau deloc. Numai gândindu-se la tinerețea ei...” În ceea ce privește activitatea „preferată” a bunicii (M) atunci când petrec timp cu nepoții lor, aceasta este cea de a le citi sau spune povești: „Bunicul povestește frumos. El spune câte un basm în fiecare zi din săptămâna dinaintea Crăciunului. Bunica este obișnuită. Ea ascultă împreună cu nepoții.”

Bunica este cea care face teme cu nepoții ("Măi, ți-ai făcut tema? -lat-o!"), îi supraveghează, dar le dă și sfaturi despre cum să facă lucrurile și cum ar trebui să se comporte în situații cotidiene: "Bunica îl sfătuiește: "La școală doresc să aflu lucruri noi, să studiezi multe cărți, dar nu vreau să aud să fi uitat învățătura celor șapte ani de acasă."

Același lucru îl putem observa și în următoare imagine:

Ilustrația 47. Un copil care primește foarte multe sfaturi și îndemnuri

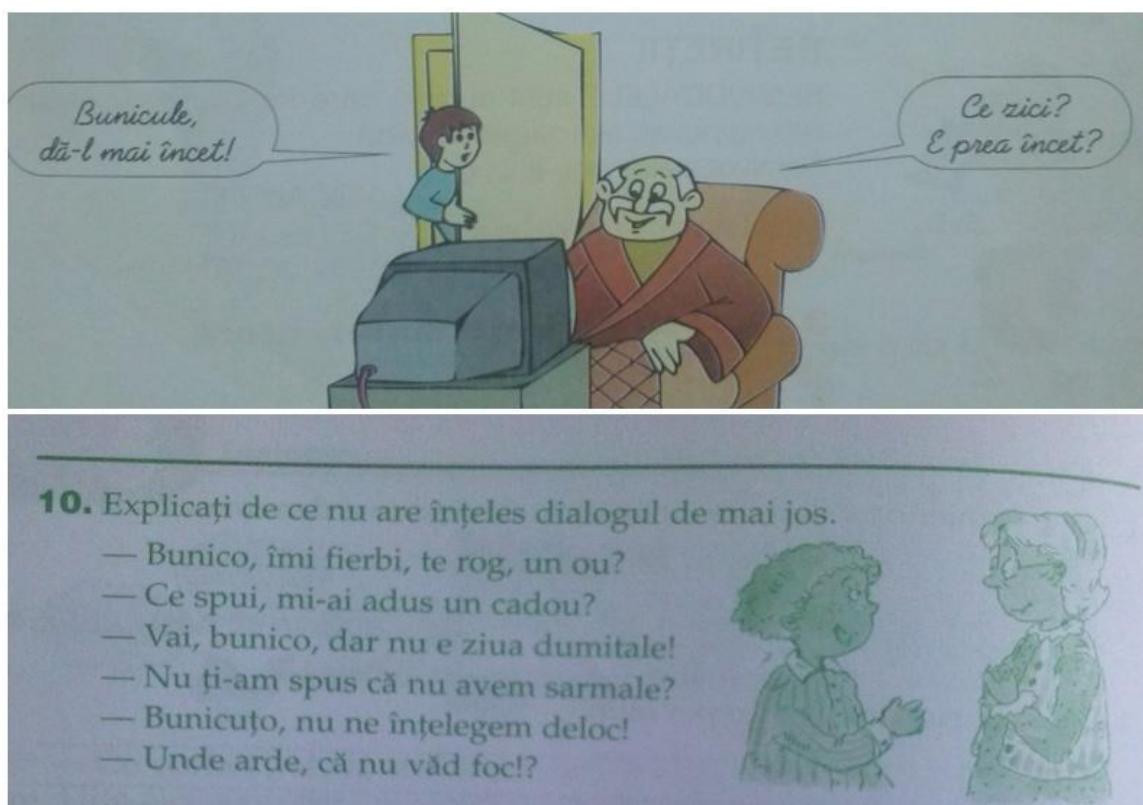

Imagine = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmhăian, pag. 104

La începutul clasei a V-a elevul este asaltat cu sfaturi și cerințe de la membrii familiei sale. El este plasat în mijlocul imaginii și toți ceilalți aruncă spre el cu cerințe. Bunicul și bunica au dorințe mai personale și mai egoiste de la nepot față de restul personajelor. Sunt folosite verbe de tipul: "doresc să aflu" sau "nu vreau să aud". De asemenea, bunica dorește ca nepotul ei, odată ajuns în clasa a V-a, să nu uite de cei 7 ani de acasă la care se pare că și ea a contribuit. Spre deosebire de alte situații, în acest caz bunica are o poziție autoritară, cu degetul arătător îndreptat în sus, având o atitudine sfătuitoare.

Mulți bunici din manualele școlare au probleme cu auzul, lucru care se poate observa în textele însoțite de imagini. Prezența frecventă a bunicilor cu probleme auditive în manualele școlare contribuie la consolidarea reprezentării stereotipice a **îmbătrânirii ca degradare** și la devalorizarea, chiar ridiculizarea persoanelor vârstnice de către copii.

Ilustrația 48. Bunicii nu aud bine

Imagine 1 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian, pag. 75

Imagine 2 = Limba română, Caietul elevului, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 80

De asemenea, referindu-ne la deficiențele cu care bunicii sunt portretizați în manuale, întâlnim și două situații în care aceștia sunt bolnavi: "Bunicului îi e totuna dacă face și cozonaci, fiindcă are diabet și nu mănâncă dulciuri." sau "...bunicul Victoriei suferă de o boală de inimă, de aceea nu poate să lucreze prea mult în curte." Bolile apar ca o proprietate a vârstei, deoarece în manuale nu întâlnim adulți mai tineri care să fie descriși ca fiind bolnavi. Fie întâlnim copii (mai ales băieți) care au mâna sau piciorul în ghips, ca urmare a „năzdrăvăniilor”, fie bunici bolnavi.

Imagine 1 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 44

Imagine 2 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, Autori: Celina Iordache, Valentina Jercea, pag. 27

Imagine 3 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu, pag. 72

Imagine 4 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 77

Imagine 5 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 112

În numeroase ipostaze bunicii au probleme de vedere și poartă ochelari, acesta fiind un semn distinctiv care îi diferențiază vizual de celelalte personaje. Sunt și cazuri mai grave când bunicii nu văd deloc, de aceea au nevoie de ajutorul altor personaje: „...am venit să vă aduc niște lucrășoare de la cucoana Casandra, bunica dumneavoastră. [...] - Ce face bunicuța? a întrebat mama. - E sănătoasă, dar nu vede.”

În lumea manualelor întâlnim foarte mulți bunici sedentari. Aceștia stau în fotoliu sau pe scaun, nu au nicio activitate dinamică și preferă să le citească sau să spună povești nepoților decât să se joace cu ei: „În fiecare seară, bunica spune o poveste nepoților. E aceeași poveste, foarte

frumoasă, cu împăratul Măzărean.” Același lucru se întâmplă și cu bunicile, care de obicei torc, cos sau își supraveghează nepoții la teme.

Ilustrația 50. Bunii sunt sedentari

Imagine 1 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian, pag. 226

Imagine 2 = Limba și Literatura Română, Manual pentru clasa a IV-a, Editura Radical, Autori: Mirela Mihăescu, Anița Dulman, Minodora Platcu, pag. 46

Imagine 3 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, Autori: Celina Iordache, Valentina Jercea, pag. 43

Imagine 1 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian, pag. 75

Imagine 2 = Limba și literatura română, Clasa a IV-a, Editura Corint, Autori: Daniela Beșliu, Daniela Stoicescu, pag. 70

Imagine 3 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 77

Ilustrația 51. Bunicii stau jos când alte personaje stau în picioare

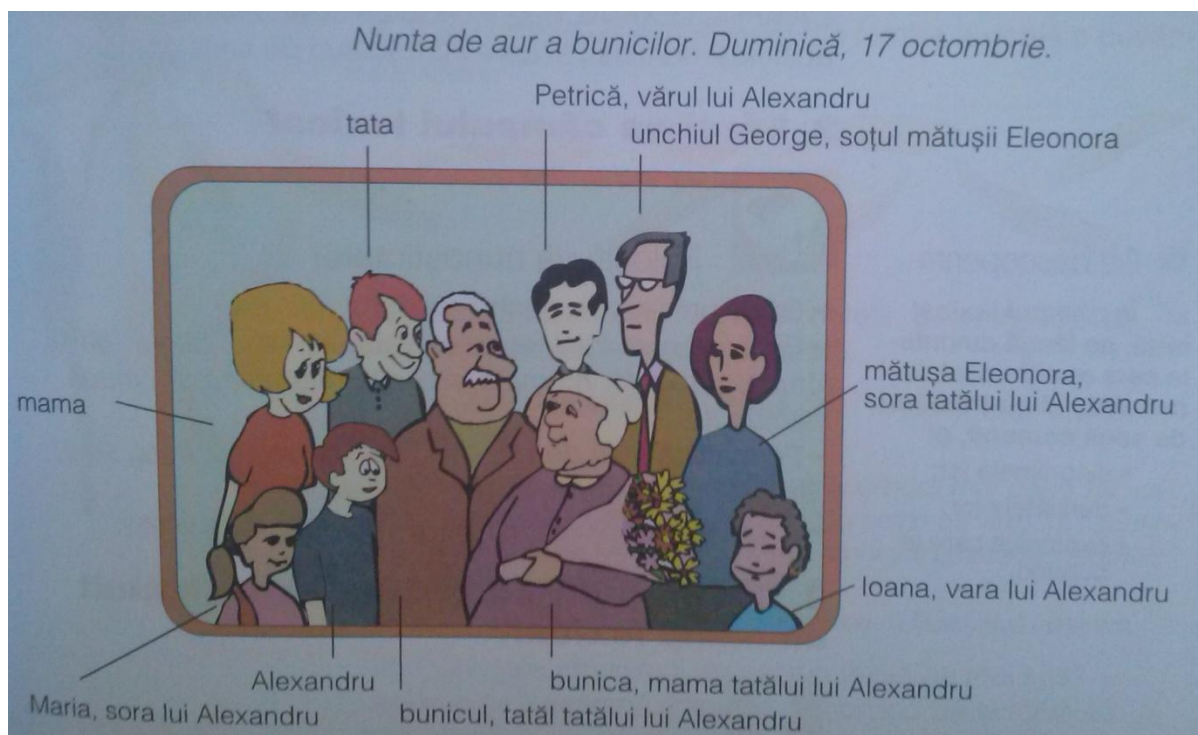
Imagine 1 = Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian, pag. 179

Imagine 2 = Limba și literatura română, Manual, clasa a IV-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Sofia Dobra, Carmen Ciobanu, pag. 112

În imaginea de sus, singurul personaj care stă jos (dintre cele 7 personaje în total) este bunicul, ceea ce ne transmite impresia că este o persoană sedentară, inactivă. De asemenea, acesta este singurul personaj din încăperea care are ochelari, părul alb și chelie.

În imaginea din stânga, jos, bunica stă pe bancă împreună cu nepoata ei, cu care este afectuoasă. Aceasta este singura dintre cele 4 imagini în care personajele se află într-o poziție statică, spre deosebire de celelalte, în care personajele sunt dinamice și active.

Întâlnim un singur bunic activ, care nu citește sau nu este portretizat ca fiind sedentar: "Bunicul e un inventator de pomină. Ne-a meșterit o scară de sfoară groasă și a agățat-o cu două inele de tavanul săliței... Ne-a mai instalat și o sonerie care dă alarma, mai ales când vine tata." Mai mult, acestuia îi sunt atribuite calități intelectuale și este un bunic inovator.

Imagine= *Limba română, Manual, clasa a V-a, Editura Humanitas Educațional, Autori: Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmișăian, pag. 43*

În imaginea de mai sus bunicii sărbătoresc alături de familie împlinirea a 50 de ani de căsătorie, ceea ce arată longevitatea relației dintre cei doi, aceștia reprezentând poate un model pentru generațiile mai tinere. De asemenea, poziționarea lor în centrul fotografiei subliniază importanța pe care aceștia o au în cadrul familiei.

În manualele școlare, vacanța ideală pentru elevi este la bunici. Nepoții merg în vacanță la bunici, fie că este iarnă ("În vacanța de iarnă, ei au plecat la bunici."), fie că sunt sărbători de Paște ("Ce planuri ai pentru vacanța de Paști? - Aș vrea să merg la bunicii mei din Sibiu.") sau de Crăciun (În vacanță, mergem la bunici. Dumnealor ne primesc bucuroși. În preajma Crăciunului, bunicul ne spune povești.). Unii elevi și-ar dori să își petreacă vacanțele la bunici, însă, din păcate nu au această oportunitate: "Primăvara a sosit. Diana și Radu se întâlnesc în parc. Fata întreabă: - Ce faci în vacanță? - Plec la bunici, răspune Radu. - Aș merge și eu! exclamă Diana. Eu nu am bunici la țară, spre deosebire de tine."

Imagine = Limba și Literatura Română, Manual pentru clasa a IV-a, Editura Radical, Autori: Mirela Mihăescu, Anița Dulman, Minodora Platcu, pag. 46

Găsim însă și o bunică atipică, diferită de cele prezentate, în general, în manuale. Aceasta bea ceai cu prietena sa. Ea este invitată de nepoata sa să meargă la plimbare - un caz singular în cele 8 manuale analizate. Putem observa o imagine a bunicii moderne, modernitate sugerată atât de hainele sale, cât și de cadrul în care se află. Aceasta nu întreprinde activități domestice tradiționale, ci, din contră, este implicată într-o activitate mondenă.

Putem spune, în concluzie, că **manualele îi prezintă pe bunici ca fiind ancorați în trecut și în gospodărie**. Ei apar mai ales în spații private, fiind sedentari, ocupându-se doar de treburile gospodărești și, de obicei, citindu-le nepoților sau spunându-le povești. Bunicii sunt și înțelepți, fiind sursa unor sfaturi și povește. Bunicii sunt prezentați ca având probleme cu vederea și cu auzul, acesta fiind un element distinctiv față de celelalte personaje.

5.3 „Ce vrei să fii când vei fi mare?” Ocupații în manualele de educație civică

Maria Stoicescu

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒		
Personaje principale / secundare	☐	Relații de egalitate / de putere	☒
Personaje prezente / absente	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

83

Manualele de educație civică încurajează copiii să se familiarizeze cu societatea din care fac parte. Am ales să mă uit la modul în care sunt ilustrate ocupațiile, comparând personajele feminine și cele masculine. Pentru acuratețea rezultatelor am examinat toate imaginile ce arătau o persoană având o anumită ocupație. De asemenea, am realizat și o prezentare comparativă succintă a personalităților incluse în manuale.

Manuale analizate:

1. N. Ilarion, C. Bălan, C. Voinea (2008) Educație civică, clasa a IV-a, Editura CD Press
2. Ș. Pacearcă și R. Gavrilă (2006) Educație civică, clasa a IV-a, Editura Akademos Art
3. D. Radu (2006) Educație civică, clasa a IV-a, Editura Aramis
4. M. Peneș (2006) Educație civică, clasa a IV-a, Editura Peneș
5. L. Matei și A. Manea (2014) Educație civică, clasa a III-a, Editura Didactică și Pedagogică
6. V. Pădureanu și M. Norel (2006) Educație civică, clasa a IV-a, Editura VOX
7. L. Cătrună și Gh. M. Cătrună (2013) Educație civică, clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică
8. T. Pițilă și C. Mihailescu (2006) Educație civică, clasa a IV-a, Editura Aramis

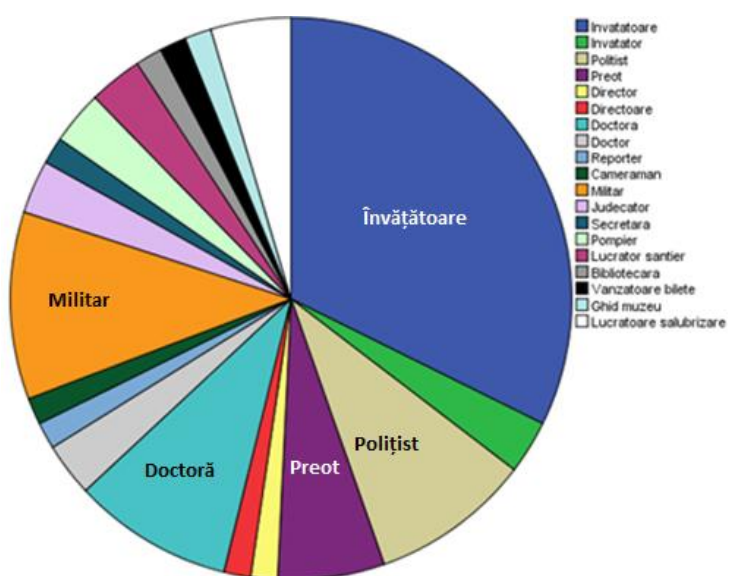
În cele opt manuale sunt ilustrați atât femeii cât și bărbații având și performând diverse ocupații. Din contorizarea reprezentărilor ocupațiilor am observat că există diferențe în modul în care sunt atribuite acestea bărbaților, respectiv femeilor – urmând linia stereotipurilor ocupaționale cu care suntem familiarizați. Meseria de învățătoare și de doctoră⁵ sunt mult mai des atribuite femeilor decât bărbaților, pe când meseriile de militar sau polițist sunt atribuite exclusiv bărbaților.

Frecvența personajelor feminine reprezentate ca având în mod vizibil o ocupație este mai mică decât cea a personajelor masculine ce ilustrează ocupații. În cele opt manuale, există un număr de 31 de imagini cu femei reprezentate ca având o meserie și 29 de imagini în care apar bărbați cu o anumită ocupație. Dintre cele 31 de imagini cu reprezentări feminine, douăzeci dintre acestea se află

⁵ Am ales să folosesc varianta feminină „doctoră” mai degrabă decât diminutivul „doctoriță”.

în ipostaza de învățătoare, șase includ reprezentarea de doctoră, iar restul celor cinci se află în ipostaza de: bibliotecară, vânzătoare de bilete, secretară, directoare și lucrătoare salubrizare.

Graficul 20. Ocupațiile întâlnite în manualele de educație civică

Tabelul 8. Ocupațiile întâlnite în manualele de Educație Civică

	Femei	Nr.	Bărbați	Nr.
Ocupații întâlnite în manualele de Educație Civică (ilustrate în imagini)	Doctoră	4	Politișt	5
	Secretară	1	Militar/Soldat	10
	Lucrătoare salubritate	3	Judecător	1
	Învățătoare/Profesoară	11	Om politic	7
	Bibliotecară	1	Lucrător construcții	2
	Vânzătoare de bilete	1	Învățător	3
	Om politic	2	Doctor	2
	Directoare	1	Pompier	2
			Preot	2
Total reprezentări	7 ocupații	24	9 ocupații	34
Personalități cu diverse ocupații	Gimnastă	1	Fotbalist	1
	Călugăriță	1	Scritor	4
	Dansatoare	1	Filosof	2
			Aviator	1
			Poet	2
			Astrolog și fizician	1
			Fizician de geniu	1
			Papa	1
			Om politic	3
			Lider religios	1
			Savant	1
			Muzician	2
			Sculptor	1
			Cărturar	1
			Om de știință	1
Total reprezentări	11 ocupații	27	24 ocupații	57

Meseriile reprezentate ca fiind atribuite bărbaților sunt mult mai variate, cele mai întâlnite fiind ocupațiile ce sugerează putere și autoritate: meseria de polițist este regăsită de șase ori, cea de militar de șapte ori, de pompier, de judecător, doctor și învățător de câte două ori și meseria de preot, de patru ori. Restul meseriilor listate sunt observate ca fiind reprezentate în imagini o singură dată: ghid muzeu, reporter, cameraman sau lucrător pe șantier.

În cele opt manuale sunt menționate patru personalități istorice feminine: Isadore Duncan - dansatoare, Nadia Comăneci - gimnastă, Maica Tereza - călugăriță și Martha Washington - prima doamnă a Statelor Unite. Personalitățile masculine obțin o varietate mult mai mare și sunt în număr de peste treizeci. Oamenii de seamă bărbați invocați în manuale sunt fie foști conducători sau regi, fie scriitori, oameni politici, oameni de știință, sportivi, muzicieni sau lideri religioși. Astfel, reprezentările genurilor în manualele de educație civică sunt dezechilibrate atât în ceea ce privește ocupațiile atribuite personajelor fictive, cât și în ceea ce privește selecția personalităților istorice.

În continuare voi discuta câteva exemple din manualele analizate.

Prezentăm a doua pagină din cuprinsul lecției „Organizarea statală a societății”. Imaginile ilustrează bărbați în profesii de militar, polițist și avocat. Femeile nu sunt prezente deloc în imaginile din cadrul lecției. Mai mult decât atât, toate meseriile menționate în manual sunt formulate prin genul neutru masculin⁶, fapt ce creează și auditiv impresia unei absențe totale a femeilor.

Lecția este însoțită de trei imagini unde sunt reprezentate trei dintre ipostazele atribuite femeilor în manualele de educație civică. Prima este cea de mamă, a doua, de secretară, și a treia, mai puțin întâlnită decât primele două, de directoare. Spre deosebire de bărbați, femeile au autoritate doar asupra copiilor, având sarcina de a avea grijă de ei și de a-i educa.

⁶ Prin genul „neutru masculin” ne referim la cuvinte formulate la genul masculin pentru a se referi la personaje cu gen nespecificat sau colective posibil mixte (de exemplu: „elevii intră în școală” se referă atât la elevi, cât și la eleve).

Ilustrația 56. Situații în atribuirea ocupațiilor, [2, p. 24]

La lecția “Situații limită” observăm în imaginea din stânga câțiva pompieri într-o acțiune de stingere a unui incendiu și în cea din dreapta o doctoră care are grijă de rana unui copil.

Manualul de educație Civică al editurii Akademos Art menționează la începutul fiecărei lecții un citat al unei personalități celebre. La lecția ilustrată citatul aparține unei femei, anume Marthei Washington, soția lui George Washington, argumentând valoarea auto-controlului emoțional.

87

Ilustrația 57. Învățătorul din manualul de educație civică, [5, p. 56]

Meseria de învățător, atribuită mai mult femeilor în manualele de educație civică, este observată ca fiind atribuită unui bărbat de două ori în cele opt manuale analizate.

Există totodată și o diferență calitativă în atribuirea acestei meserii, anume solemnizarea statutului de învățător. Pe când *învățătoarea* rămâne un personaj auxiliar ce contribuie la construirea unei situații cotidiene, *învățătorul* apare ca având numeroase calități remarcabile ce pot fi observate în imagini și text: este ferm și totodată bun, impresionându-i pe copii. Această diferență apare probabil și deoarece învățătorii sunt recrutați din paginile unor scrieri literare (din secolele trecute, precum M. Sadoveanu, mai jos, sau E. de Amicis), pe când învățătoare apar adesea în texte și situații de învățare mai puțin memorabile.

Ilustrația 58. Învățătorul din manualul de educație civică [4, p. 4]

! Să ne amintim!

1. Citiți textul. Identificați personajele:

Cheia

„Era o zi cu un cer senin și, pe ferestrele deschise ale clasei, năvălea lumina ca o fulgure de aur.
– Băieți, zise învățătorul nostru, să ieșim și noi la soare. Am să vă citesc o poveste care se cheamă «Capra cu trei iezi».
În mine pătrunse o înfiorare caldă ca totdeauna când se pregătea Domnu' să ne citească. Ascultam cu ochii pe jumătate închiși.
Dintr-odată mă întorsei bucuros la paginile înnegrite și scrijelite cu unghia. Găsisem cheia care deschide taina citirii.
Mergând fericit spre casă către **ai mei**, împreună cu cei doi **prieteni**, deschideam din când în când cartea să-mi verific descoperirea...”

(după Mihail Sadoveanu)

Ilustrația 59. Lecția despre comunitate, [4, p. 41]

În imaginea alăturată sunt ilustrați câțiva membri ai unei comunități ce își desfășoară activitatea de zi cu zi. Observăm două instanțe exemplare ale masculinității, respectiv feminității: un bărbat în ipostază de polițist care dirijează circulația și, de asemenea, o mamă cu un copil care trec strada.

Manualele de educație civică analizate prezintă simboluri ale statului român și conțin diverse lecții despre stat și societate. În cadrul acestor lecții am observat imagini cu soldați, militari și, de asemenea, imagini cu conducătorii pe care România i-a avut în trecut. Lecțiile despre stat nu includ reprezentări feminine.

5.3.1 Diversitatea ocupațiilor în manualele de educație civică

Diversitatea meseriilor variază de la un manual la altul, dar este sistematic mai redusă în cazul personajelor feminine.

Manualul de la Editura Didactică și Pedagogică de clasa a III-a (Manea și Matei, 2014) cuprinde imagini cu trei învățătoare și un învățător. Cel de a IV-a (Cătrună și Gh. Cătrună, 2013) cuprinde patru imagini cu învățătoare și o imagine cu un soldat. Diversitatea este scăzută, meseria de învățător/învățătoare fiind invocată aproape exclusiv.

Editura Aramis, cls. a IV-a (Radu, 2006) prezintă imagini cu un polițist, un preot, un doctor și un director. Surprindem aici doar personaje masculine care exemplifică ocupațiile.

Într-un alt manual de la aceeași editură, pentru clasa a IV-a (Mihăilescu și Pițilă 2006), observăm femei în ocupația de învățătoare de trei ori, în ipostaza de doctoră de două ori, de secretară și directoare de câte o dată. Femeia este prezentă și cu meseria de lucrătoare la salubritate. Bărbații sunt portretizați, în acest manual, având meseriile de preot și de militar.

Balanța diversității ocupațiilor se înclină aici în favoarea femeilor. Remarcăm aici și poziția de directoare - singura meserie de autoritate observată la femei în cele opt manuale de educație civică analizate.

Manualul de la Akademos Art, cls. a IV-a (Pacearcă și Gavrilă, 2006) cuprinde o imagine cu o învățătoare, două imagini cu femei doctore și bărbați având ocupații ca cea de polițist, pompier și lucrător pe șantier. Aici, autoritatea pare înclinată în favoarea bărbaților, aceștia având de partea lor meserii care exprimă ordine și putere.

Ilustrația 61. Meseriile de reporter și cameraman la lecția „Relații de solidaritate în caz de agresiune”, [6, p. 29]

Manualul publicat de Vox, cls. a IV-a (Pădureanu și Norel, 2008) cuprinde șapte imagini cu învățătoare, fiind și singura meserie atribuită femeii în acest manual. Acest fapt lasă impresia că femeile nu pot fi altceva decât învățătoare. Pe de cealaltă parte, bărbații adoptă în imagini meseriile de polițist, pompier, reporter, cameraman și militar.

Manualul de cls. a IV-a publicat de CD Press (Ilarion, Bălan și Voinea, 2008) cuprinde cele mai multe imagini cu ipostaze de autoritate acordate părții masculine. Astfel, manualul include două imagini cu bărbați având meseria de polițist, judecător, preot și trei imagini cu militari. Imaginile care prezintă femei ilustrează meseria de doctoră (de două ori) și cea de învățătoare (o dată).

Ilustrația 62. Meseria de ghid în muzeu la lecția „Comunitatea internațională”, [4, p. 47]

În manualul de la editura Peneș, cls. a IV-a (Peneș, 2006) observăm ilustrată o meserie altminteri rar prezentată - anume cea de ghid în muzeu, atribuită unui bărbat. Mai departe, meseriile alocate personajelor masculine sunt cele de doctor, învățător și polițist. Femeile ocupă în imaginile din acest manual slujbele de bibliotecară, vânzătoare de bilete la un ghișeu și învățătoare.

5.3.2 Echilibru și dezechilibru în reprezentările ocupațiilor feminine și masculine

Cele mai puțin echilibrate manuale din punctul de vedere al atribuirii ocupațiilor la femei și bărbați sunt cele de la Editura Akademos Art, clasa a IV-a și Editura CD Press, clasa a IV-a. În aceste două manuale se resimt cel mai mult diferențele de autoritate dintre cele două genuri, existând exemple dese de ocupații de superioritate atribuite bărbaților (polițist, militar, exemple de personalități) și ocupații de autoritate limitată atribuite femeilor (doctoră și învățătoare, ce au autoritate limitată - doar asupra copiilor).

Cel mai echilibrat manual pare a fi cel aparținând Editurii VOX, clasa a IV-a, care conține lecții cu caracter moralizator însoțite de ilustrații cu personaje active, atât feminine, cât și masculine. Deși meseriile prezente în manual sunt cu precădere de polițist și învățătoare, alocate stereotipic, personajele feminine și masculine au aceeași autoritate în relațiile cu copii, fiind astfel situate în ipostaze similare de exercitare a autorității.

Ilustrația 63. Relații cu diferite autorități și în caz de agresiune, Educație Civică [6, p. 28, 29]

5.4 Povestirile din ghiozdan: personaje în manualele de limba și literatura română de clasa a IV-a

Laura Scarlat

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / inovative	☒	Relații de egalitate / de putere	☒
Personaje principale / secundare	☒	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐
Personaje prezente / absente	☒		

Manualele de limba și literatura română sunt o prezență statornică pentru copii: aceștia iau contact cu ele de 4- 5 ori pe săptămână, cel puțin o oră pe zi, pe parcursul școlii generale și a liceului. Ne întrebăm: ce fel de personaje le vor ține companie?

Mai mult, în clasele primare, manualele de română deschid copiilor porțițe spre o cunoaștere diversificată a lumii. Ele au o structură gândită astfel încât fiecare unitate/parte să aducă elevilor noi cunoștințe și din alte domenii. Mai precis, în cazul manualelor de clasa a IV-a, pe lângă lecțiile de limba română există și lecții despre igiena personală, despre meserii, despre bune maniere, despre eroi și scriitori importanți, etc. Există deci un repertoriu divers de personaje – recrutate mai ales din texte literare, dar și cu atenție către mesaje transmise pe diverse teme de interes.

Am explorat următoarele cărți:

- Manualul de Limba și literatura română, clasa a IV-a, Editura Corint;
- Manualul de Limba și literatura română, clasa a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică;
- Manualul de Limba și literatura romana, clasa a IV-a, Editura Aramis.

În cadrul acestora, am analizat următoarele aspecte, examinând textele literare principale incluse la fiecare lecție:

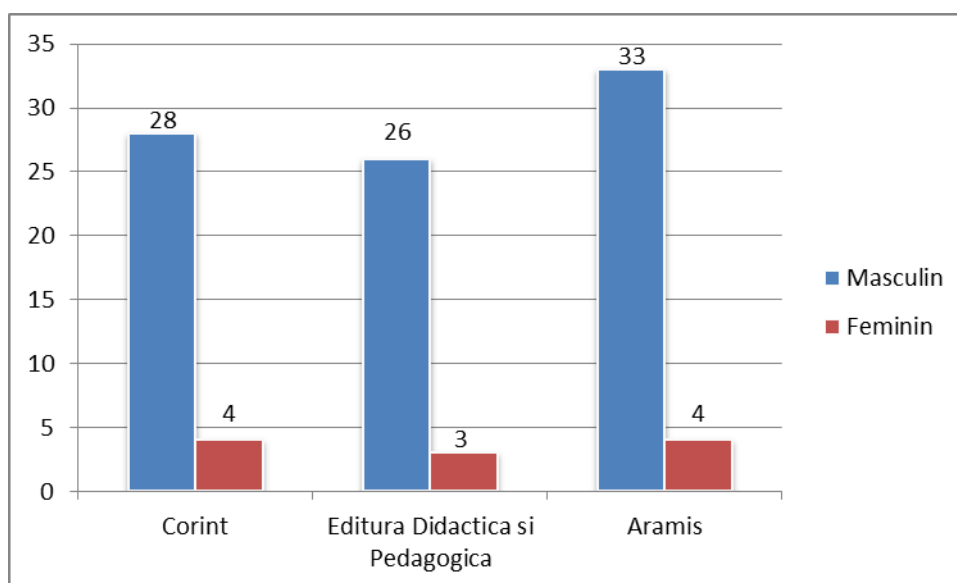
- **Diversitatea autorilor:**
 - o Numărul autorilor de sex masculin și de sex feminin;
 - o Numărul autorilor romani vs. Autori de alta naționalitate;
- **Prezența și reprezentarea feminității și masculinității prin personaje:**
 - o Numărul aparițiilor masculine și feminine în textele literare ale manualelor
 - o Numărul personajelor principale feminine vs. Masculine în textele literare ale manualelor
 - o Personajele feminine remarcabile și personajele masculine remarcabile
 - o Tipuri de relații între feminitate și masculinitate - privind înțelegerea lumii și puterea, luare deciziilor, relațiile de prietenie, gospodărie și copii etc.

Nu sunt incluse în analiză textele mai mici incluse în secțiunile de exerciții.

5.4.1 *Cine sunt autorii care îi inspiră pe copii?*

După cum observăm din graficul de mai jos, autorii textelor literare prezentate în lecții sunt predominant de gen masculin în toate cele trei manuale studiate, diferența fiind substanțială.

Graficul 21. Distribuția autorilor în manualele studiate

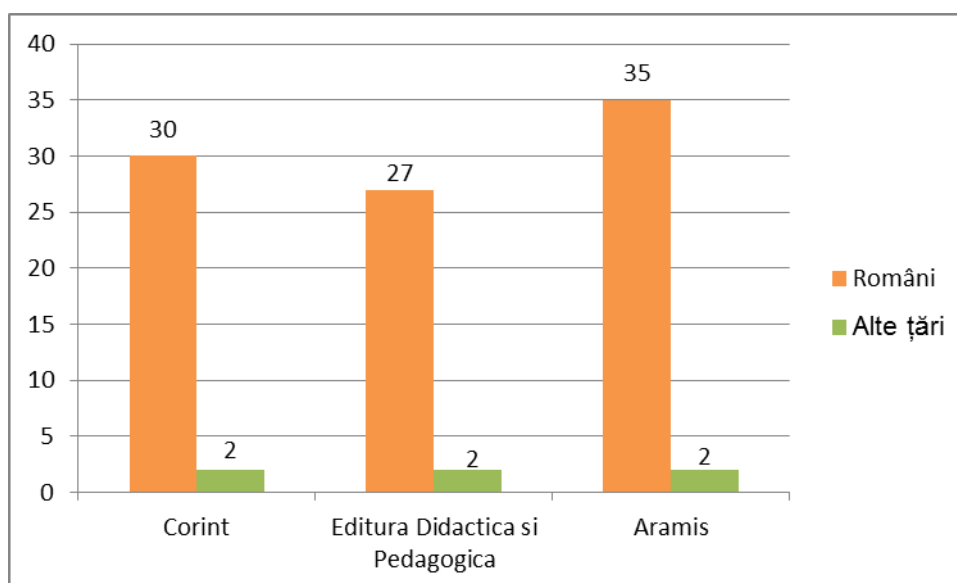

Tabelul 9. Autoarele incluse în manualele analizate

Editura Corint	Editura Didactică și Pedagogică	Editura Aramis
Silvia Kerim	Biancamaria Racine	Biancamaria Racine
Silvia Colfescu	Luiza Vladescu	
Alexandra Ioachim	Patita Silvestru	
Ricarda Terschak		

O distribuție similară observăm și pentru autorii români comparativ cu autorii din alte țări:

Graficul 22. Distribuția autorilor pe țări

5.4.2 Personaje stereotipice și atipice

În textele manualelor întâlnim atât personaje masculine cât și personaje feminine. Personajele masculine prezintă o largă diversitate ocupațională și nu numai. Băieții, tații și bunicii pot fi și buni și răi, pot fi eroi - sau mai puțin eroici, pot fi împărați, directori sau pot fi pur și simplu blânzi sau autoritari. Personajele masculine acoperă foarte multe trăsături pozitive și negative precum și meserii.

În cazul personajelor feminine, în schimb, diversitatea este mult mai mică, sugerând un personaj feminin tipic – ba chiar stereotipic. Fetele și manuale sunt în general cuminiți; femeile sunt mai ales mame sau bunici, gospodine, învățătoare, preocupate de familie și copii. Astfel, am încadrat ca fiind personaje feminine atipice toate personajele care diverg de la aceste tendințe.

Astfel de personaje sunt relativ rare. Numeric vorbind, în cazul manualului de la editura Corint întâlnim un astfel de personaj la 4,57 de texte, iar în cazul manualului de la Editura Didactică și Pedagogică, întâlnim un astfel de personaj la 14,5 texte. În cazul editurii Aramis, întâlnim un personaj feminin atipic o dată la 18,5 texte.

În total am întâlnit 7 personaje feminine atipice în manualul de Limba și literatura română al editurii Corint, 2 personaje feminine remarcabile în manualul de Limba și literatura română al editurii Didactice și Pedagogice și la fel în cazul editurii Aramis, prezentate în tabelul de mai jos:

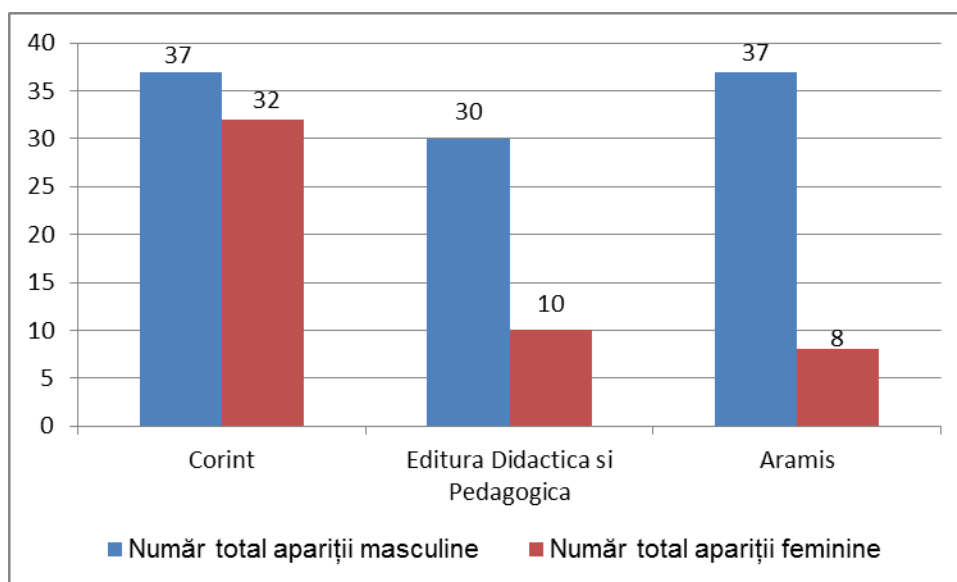
Tabelul 10. Personaje atipice în manualele de limba și literatura română examinate

Text	Autor	Personaj	Rol	Editura
"Guleras Cenușiu"	Mamin Sibiriak	Bătrâna rață	Mama eroină	Corint
"Greierile și furnica"	La Fontaine	Furnica	Gospodina zgârcită	Corint
"Prostia omenească"	Ion Creanga	Mama și Soacra	Mama și Soacra - "proaste"	Corint
"Bunica năzdravana"	Ricarda Terschak	Bunica	Bunica cu superputeri	Corint
"Povestea florii soarelui"	Poveste Populara	Luna	Luna răzbunătoare	Corint
"Baba"	David Sava	Baba	Baba cu superputeri	Corint
"La Medeleni"	Ionel Teodoreanu	Olguța	Olguța: răzbunătoare	Corint
"Dumbrava minunată"	Mihail Sadoveanu	Domnița	Împărăteasa	Editura Didactica și Pedagogica
"La cireșe"	Ion Creanga	Mătușa Mărioara	Femeie rea	Editura Didactica și Pedagogica
"O vizită în atelierul lui Brâncuși"	Cella Delavrancea	Cella Delavrancea	Femeie foarte inteligentă	Aramis
"La cireșe"	Ion Creanga	Mătușa Mărioara	Femeie rea	Aramis

5.4.3 Prezența masculină vs prezență feminină:

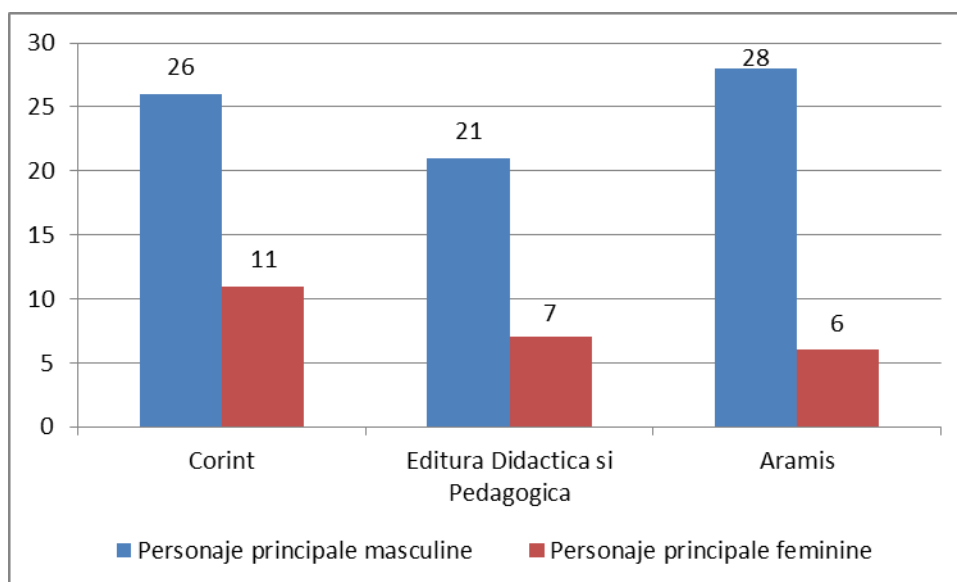
După cum observăm în graficul de mai jos, există o variabilitate ridicată în ceea ce privește reprezentarea personajelor feminine și masculine în manuale. În toate cazurile întâlnim mai multe personaje masculine.

Graficul 23. Distribuția pe gen a personajelor literare în manualele studiate

Discrepanța este și mai mare în cazul personajelor principale, cele masculine fiind mult mai bine reprezentate numeric:

Graficul 24. Distribuția pe gen a personajelor principale din manualele studiate

5.4.4 Profiluri comportamentale și relaționale

Realizând o analiză calitativă, am dorit să răspund la câteva întrebări privind relația dintre masculinitate și feminitate creată prin intermediul textelor literare din manualele de Limba și literatura română:

1. Care este relația cu realitatea a personajelor principale - unde observăm motivele și intențiile, unde observăm înțelegere, înțelepciune sau învățare?
2. Cum apare relația cu realitatea atunci când ținem cont de relațiile dintre personaje? Cine învață pe cine, cine păcălește pe cine? Cine are controlul cognitiv și cum apare autoritatea exercitată cognitiv?
3. Cum apare puterea? Cine o are și cum este exercitată?

Astfel, am identificat 20 de profiluri comportamentale, ținând cont de 7 dimensiuni:

1. Roluri de conducere și autoritate
2. Raportare la relația masculin feminin din punct de vedere al prieteniei
3. Cine ia decizii?
4. Gospodărie și copii
5. Cine dovedește perspicacitate sau înțelepciune?
6. Cine dovedește trăsături negative?
7. Cine arată curaj? Cine arată milă?

Astfel, am analizat fiecare text pentru a observa ce profiluri comportamentale și relaționale din lista de mai sus se potrivesc.

Tabelul 11. Profiluri comportamentale în textele literare din manualele de limba și literatura română analizate

	Tip	Descriere
Roluri de conducere si autoritate	1	Bărbații dețin autoritatea si puterea, femeile nu
	2	Femeile nu dețin roluri de conducere, bărbații da (director, împărat etc.)
	3	Femeile dețin roluri de conducere (imparateasa regina)
	4	Femeile sunt vulnerabile în fata barbatilor
Raportare la relația masculin-feminin	5	Și fetele și băieții înțeleg și învață - parteneriat, prietenie, relații între egali
	6	Femeile sunt prietene cu femeile, bărbații cu bărbații
	7	Femeile sunt prietene si cu băieții și invers
Cine ia decizii?	8	Bărbații iau în general inițiativa si deciziile importante, femeile nu
	9	Deciziile se iau împreună
	10	Femeile iau deciziile
Muncă, gospodărie si copii	11	Femeile sunt cele care se ocupa de gospodărie si copii, bărbații nu
	12	Femeile sunt mai interesate de copii
	13	Bărbații au plajă ocupațională diversă, femeile nu
Cine si cum dovedește perspicacitate?	14	Foarte stereotipic: bărbații sunt înțelepți și au o înțelegere corectă și profundă a lumii; femeile nu
	15	Femeile au o înțelegere profundă bazată pe șiretenie - bărbații sunt păcăliți
Cine are trăsături negative?	16	Bărbații sunt neastamparati/leneși/răi
	17	Femeile sunt neastâmpărate/leneșe/rele
Curaj și milă	18	Bărbații sunt curajoși/puternici, femeile nu
	19	Femeile sunt puternice/curajoase
	20	Bărbații sunt miloși, blânzi

Tipurile cele mai des întâlnite în cele 3 manuale analizate sunt:

T1: Bărbații dețin autoritatea si puterea, femeile nu

În textele unde am întâlnit acest profil, bărbații dețineau de regulă roluri de conducere precum director sau șef și sau erau integrați în cadrul unei familii unde erau “capul familiei”. Tatăl era construit prin considerente patriarhale, fiind tipul bărbatului dur, în fața căruia nici soția și nici copiii nu puteau răspunde. Aceștia doar se supuneau ordinelor tatălui.

T13: Bărbații au plaja ocupațională diversă, femeile nu

Bărbații sunt reprezentați în ocupații și activități diverse. Astfel putem întâlni în textele manualelor: prinți, cerșetori, regi, tati, pictori, artiști, piloți, matematicieni, ingineri, soldați etc. Aceștia pot fi răi, buni, blânzi, autoritari, carismatici, înțelepți, iubitori, tineri, bătrâni, de vârstă a doua, altruști, zgârciți, pășători, nepășători etc. Femeile în schimb sunt în general mame, bunici și învățătoare. Din punct de vedere al comportamentului sunt în general bune la suflet, gospodine, iubitoare, vulnerabile și protective.

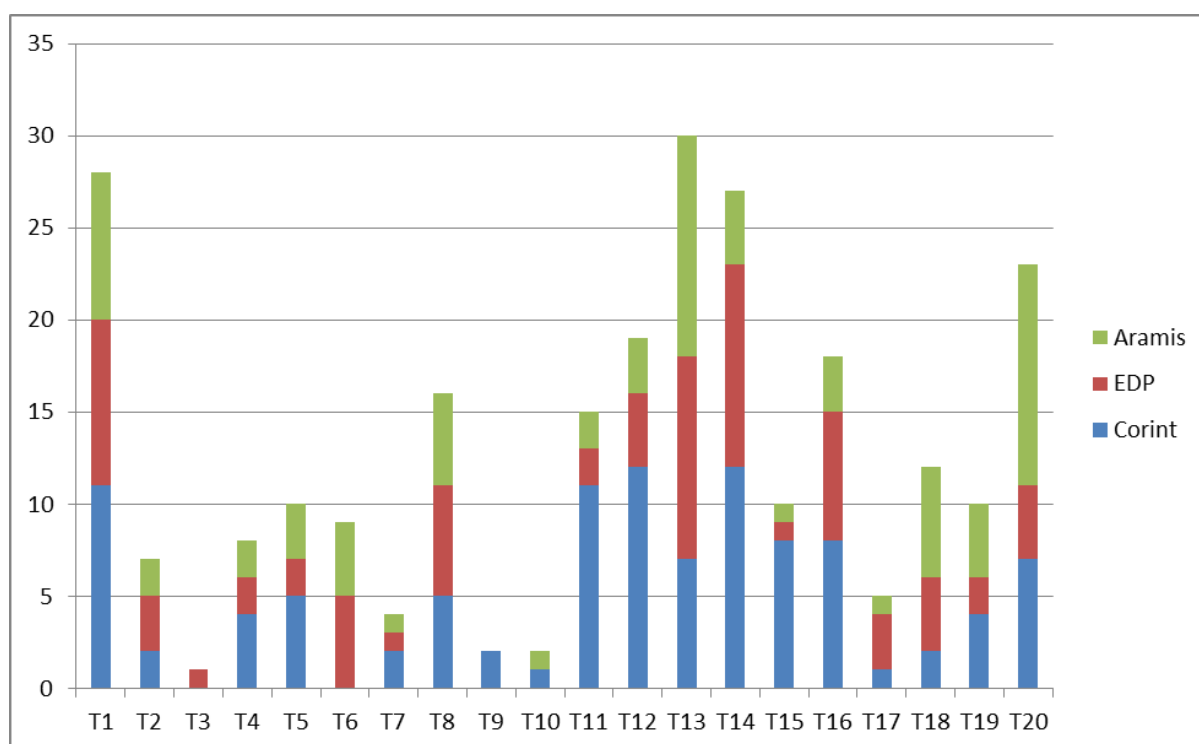
T14: Foarte stereotipic: bărbații sunt înțelepți și au o înțelegere corectă și profundă a lumii, în timp ce femeile nu au

Personajele masculine apar ca fiind înțelepți, isteți, pragmatici, cei care oferă lecții de viață prin puterea exemplului, oferind modelul în viață copiilor. Femeile, în schimb, dau impresia de neștiință, de vulnerabilitate.

T20: Bărbații sunt miloși, blânzi

Personajele masculine apar adesea și în ipostaza omului blând care îl ajută pe cel necăjit sau rău. Această situație este, de exemplu, întâlnită în cazul împăraților. Tot aici sunt incluși și bărbații care arata milă față de oamenii neajutorați, de călători rătăciți etc.

Tabelul 12. Distribuția tipurilor comportamentale în manualele analizate

6 Sub lupă – exerciții de observație

6.1 Vizibilitate și diversitate în două manuale de clasa a treia

Nouella Ghinea

99

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / atipice	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje principale / secundare	☐	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐
Personaje prezente / absente	☐		

În acest exercițiu am comparat un manual de limba și literatura română și un manual de engleză pentru clasa a treia, pornind de la întrebarea: cât de vizibile și cât de diverse sunt personajele feminine și cele masculine?

Pentru a răspunde, am numărat **personajele** feminine și cele masculine – atât din imagini, cât și cele indicate prin nume proprii. Am numărat de asemenea toate **ocupațiile** menționate pentru personaje feminine și masculine. Dat fiind că masculinitatea poate fi prezentă nu doar prin personaje masculine efectiv, ci și prin denumirea unor colective sau personaje neidentificate, ce pot fi atât feminine sau masculine, prin apelative de **gen lingvistic masculin** („doctorul”, „elevii”), am numărat și aceste instanțe.

Manualele observate

Marcela Peneș, 2004, Limba și literatura română, Clasa a III-a, Editura Peneș

Jenny Deeley și Virginia Evans, Set Sail, Limba engleză pentru clasa a III-a, Express Publishing

Cât de vizibile sunt personajele feminine și cele masculine?

Tabelul 13. Distribuția personajelor feminine și masculine

	Limba și literatura română		Set Sail	
	Fete/Femei	Băieți/Bărbați	Fete/Femei	Băieți/Bărbați
Imagini	114 (40%)	170 (60%)	188 (51%)	177 (49%)
Raport	1 : 1,5		1 : 1	
Substantive proprii (Nume de personaje)	40 (23%)	133 (77%)	79 (52%)	73 (48%)
Raport	1 : 3,3		1 : 1	

Cât de stereotipice sunt ocupațiile personajelor feminine și a celor masculine?

Tabelul 14. Distribuția ocupațiilor

	Limba și literatura română		Set Sail	
	Fete/Femei	Băieți/Bărbați	Fete/Femei	Băieți/Bărbați
Ocupații prezente în manual	Bibliotecară (X2) Violonistă Învățătoare(X2)	Scriitor Dirijor Învățător(X4) Vânător Conducător(X4) Îmblânzitor Consilier Clovn Vânzător Marinar (X2) Soldat Vânător de foci Compozitor Inventator Poet Cioban (X2) Polițist Purtător de cuvânt Violonist Vânător de balene Paznic	Dădacă Învățătoare(X3) Bucătăreasă Cântăreață	Mover Dirijor Fermier(X3) Fotograf Mecanic Poștaş Clovn Paznic Prezentator
Raport	1 : 6,6		1 : 1,8	

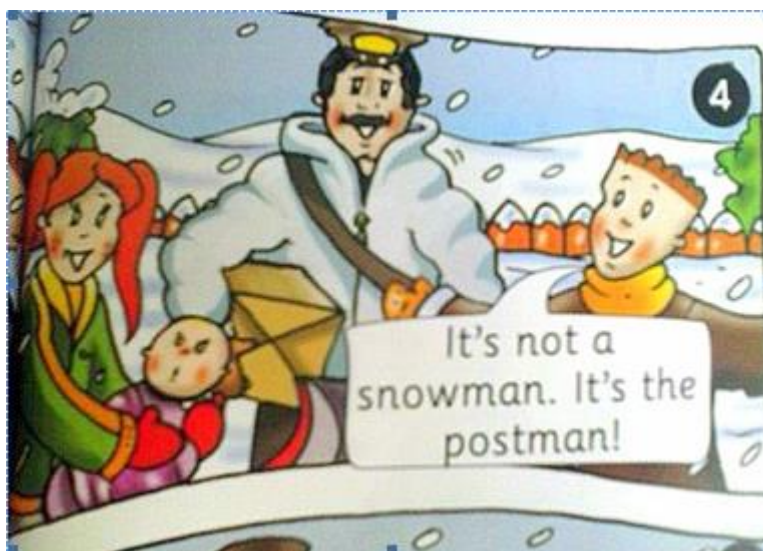
Cât de frecvent este limbajul neutru masculin?

În manualul de limba și literatura română există 48 de instanțe de construcții generice masculine și 3 încercări de a folosi limbaj neutru la gen, dar urmate de construcții masculine. De exemplu:

Realizați un dialog cu colegul/colega de bancă. În prima parte a dialogului, unul dintre voi va folosi pronumele personal de politețe, iar în a doua parte celălalt (Peneș 2004: 58)

În manualul Set Sail limbajul neutru masculin este evitat, ne-existând niciun caz. Singura instanță ce pare a fi neutru masculină (postman) apare alături de o ilustrație în care personajul este de fapt bărbat, justificând astfel forma denumirii:

Ilustrația 64. Poștașul și omul de zăpadă, Set Sail

6.2 Verbele personajelor – acțiune sau pasivitate?

Iulian Oană

Grila de observație	
Personaje stereotipe / neutre / atipice	☐
Personaje principale / secundare	☐
Personaje prezente / absente	☐
Relații de egalitate / de putere	☐
Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐

102

În acest exercițiu am comparat două manuale de comunicare în limba română, dintre versiunile noi propuse în anul 2014. Întrebarea de la care am pornit este: care sunt acțiunile tipic feminine și tipic masculine? Mai mult, există vreo diferență între activitatea, respectiv pasivitatea personajelor feminine și a celor masculine? Astfel, m-am uitat la **verbele** cu care sunt asociate cele două tipuri de personaje.

Manualele observate

- Comunicare în limba română, clasa a II-a, partea I, Editura CD-Press, 2014
- Comunicare în limba română, clasa a II-a, partea I, Editura Corint, 2014

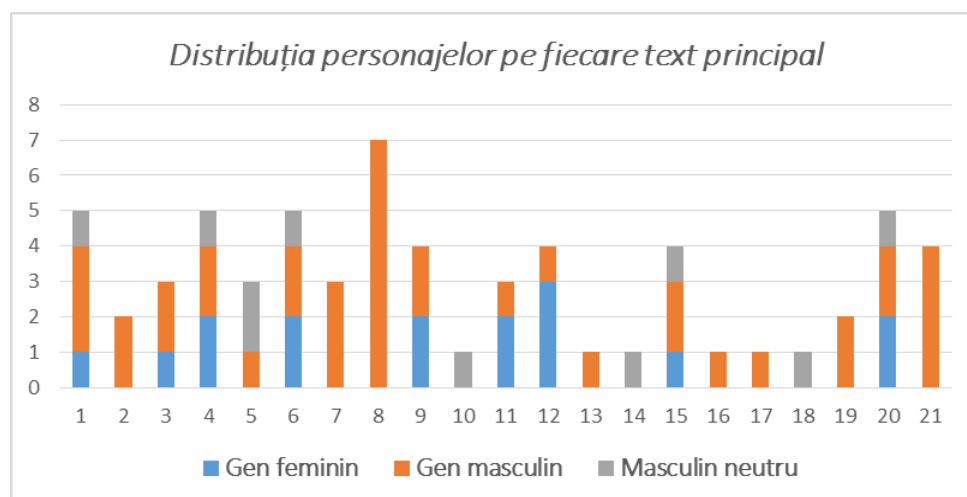
Câte verbe descriu personajele feminine și masculine?

La cel mai general nivel, verbul reprezintă exprimarea unei acțiuni. Iar agregarea lor ne oferă plaja de acțiuni disponibile personajelor. Dacă scopul acestui raport este de a oferi o imagine despre modelele de gen oferite în manuale atunci și acțiunile sunt la fel de importante ca celelalte elemente descriptive, deoarece se pot traduce ca elemente culturale de acțiune socială.

Trebuie precizat și faptul că orice analiză statistică, oricât de rudimentară, este influențată de modul în care valorile sunt distribuite pe fiecare element analizat. Tradus concret pe cazul de față, numărul personajelor de un gen sau altul va influența numărul de acțiuni asociate.

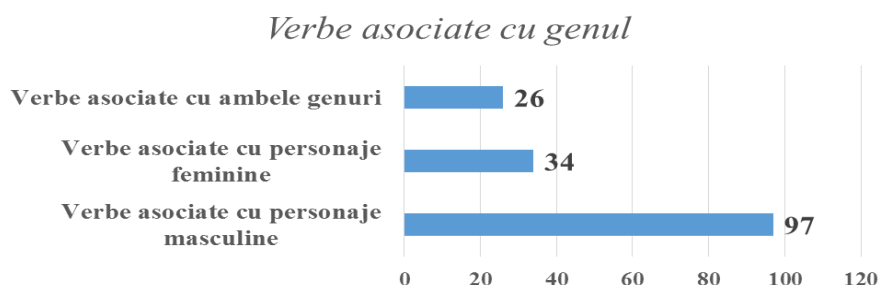
Putem, astfel, începe cu o privire asupra modului în care sunt distribuite personajele în textele principale alese pentru analiză:

Graficul 25. Distribuția personajelor feminine, masculine și colective (exprimate prin genul masculin, la plural)

Graficul 25 ne spune trei lucruri: câte personaje feminine/masculine avem în fiecare povestire și în total, precum și modul în care personajele sunt amestecate. Dacă la nivel numeric avem 16 personaje feminine, 39 masculine și 10 exprimate prin masculin neutru – rezultând o rație de 1 la 3.06 între feminin și masculin, atunci când privim cum se amestecă personajele observăm că nu există nicio poveste sau poezie cu personaje strict feminine. Există, în schimb, povestiri ce au doar personaje masculine sau colective exprimate printr-o formă de masculin a substantivului.

Graficul 26. Verbe asociate cu personaje feminine și masculine

Dar ce fac personajele feminine? Dar cele masculine?

Prin verbele utilizate în manuale, masculinitatea și feminitatea sunt

caracterizate de feluri diferite de a acționa.

Masculinitatea este...

- **autoritară**: a alege, a alunga, a da, a porunci, a trimite, a vrea, a i se cuveni, a se încrunta;
- **dinamică**: a alerga, a duce, a merge, a înota, a scoate, a apărea;
- **înțeleaptă**: a înțelege, a citi, a scrie, a ști, a ține minte;
- **agresivă**: a arunca, a batjocori, a strica, a-și pierde cumpătul, a-și pierde mințile.

Feminitatea este...

- **pasivă**: a aștepta, a locui, a rămâne, a sta, a zări;
- cu simț **colaborativ**: a ghida, a întâmpina, a invita;
- **sensibilă**: a ierta, a iubi, a ofta, a plânge, a simți, a suspina.

6.3 Interacțiuni între personaje feminine și masculine

Bogdan Osiceanu

104

Grila de observație			
Personaje stereotipe / neutre / atipice	☐	Relații de egalitate / de putere	☐
Personaje principale / secundare	☐	Relații între genuri / în interiorul genurilor	☐
Personaje prezente / absente	☐		

			
Iliana Dumitrescu, Nicoleta Ciobanu, 2014, Comunicare în limba română, clasa a II-a, Editura CD Press		Autori, an, Comunicare în limba română, clasa a II-a, Editura Arthur la școală	

Tabelul 15. Privire de ansamblu asupra autorilor și autoarelor textelor din manual

	Texte compuse de:			Texte recomandate compuse de:	
	Autoarele manualelor	Alte autoare femei	Alți autori bărbați	Femei	Bărbați
CD Press	27	3	31	3	17
Arthur la școală	9	9	63	4	25

Ilustrația 65. Imaginea familiei [Comunicare în limba română. 2014. Arthur la școală]

LECȚIA
3

Transcrierea
unui text
în versuri

Bine e la noi acasă!
de Emilia Căldăraru

Bine e la noi acasă!
Nu e lume mai frumoasă
Cum e cuibul părintesc.
Unde eu trăiesc și cresc.
Tată, mamă și bunici,
Eu și frații mei mici,
Toți, aici, suntem uniți,
Bucuroși și fericiți!
Casa mea și-n somn o știu,
Orice colț pot să-l descriu.
Când pășesc al casei prag,
Tot ce văd în ea mi-e drag.

Parcă dintr-un basm vrăjit,
Toate-mi spun: „Bine-ai venit!”

Imaginea de alături prezintă tabloul idealizat al unei familii. Observăm diferențierea activităților părinților și bunicii, care etalează feminitatea și masculinitatea în stiluri stereotipice: bunicul citește ziarul, iar bunica toarnă ceai în ceșcuțe.

105

Mama aranjează un ghiveci (remarcăm aici, din nou, interesul personajelor feminine pentru plante ornamentale) iar tatăl se joacă un joc de construcții cu fiul. Dacă am inversa genul acestor personaje, înlocuind personajele feminine cu cele masculine și invers, situația ar părea stranie, complet atipică.

Singurele personaje din imaginea de mai sus care nu afișează feminități și masculinități stereotipice sunt cei doi copii din prim plan: ambii se joacă cu o pisică, la fel de activi și implicați. Chiar și codul culorilor este atipic, fata având o rochie albastră iar băiatul haine roșii.

Ilustrația 66. Reprezentarea bunicii [Comunicare în limba română. 2014. Arthur la școală]

LECȚIA
1

Textul liric.
Poezia. Strofa.
Versul

Bunica (fragment)
de Ștefan Octavian Iosif

Cu părul nins, cu ochii mici
Și calzi de **duioșie**,
Aieve parc-o văd aici
Icoana **firavei** bunici
Din frageda-mi **pruncie**.

Torcea, torcea, fus după fus,
Din zori și până-n seară;
Cu furca-n brâu, cu gândul dus,
Era frumoasă de nespus
În portu-i de la țară...

Căta la noi așa de blând,
Senină și tăcută;
Doar **suspina** din când în când
La amintirea vreunui gând
Din viața ei trecută.

Observăm că bunicile sunt adesea portretizate în ipostaze strict casnice, trăind pe jumătate în trecut și pe jumătate prin bucuriile nepoților. Ele nu par să aibă o viață proprie, dincolo de grija pentru familie. Ilustrația alăturată prezintă o bunică torcând și suspinând „la amintirea vreunui gând / din viața ei trecută” (Șt. O. Iosif).

Ilustrația 67. O altă reprezentare a bunicii [Comunicare în limba română. 2014. Arthur la școală]

LECȚIA
2

Povestirea unor
 întâmplări trăite
 sau observate

Dulapul cu „A fost”
 după Silvia Kerim

■ Bunica se opri din citit. Părea obosită.
 — De ce te-ai oprit, Bunico? întrebă Fetița.
 — Aici se sfârșește „Jurnalul lui Țic-țic”.
 — De ce se sfârșește așa de repede?
 — Pentru că nu a apucat să-l termine. A murit!
 — Țic-țic! Ce nume frumos!
 Din buzunarul șorțului de pânză, în care obișnuia să țină, pe vremuri, câte un biscuit pentru câțel, Bunica scoase o batistă și-și șterse ușurel ochii.
■ — Ce e un **jurnal**?
 — E un caiet în care cineva își scrie amintirile, adică întâmplări vesele sau triste din viață. Toate acestea se așază în „Dulapul cu «A fost»”.
 — Am și eu un dulăpior?
 — Toată lumea are. Pe cât e inima de mare, așa e și dulapul. Cu cât îmbătrânești, devii mai bogat.

O a doua bunică prezentă în manual o învață pe nepoata ei despre amintiri – fiind de asemenea întristată de niște gânduri despre trecut.

106

Ilustrația 68. Reprezentarea unei familii ideale [Comunicare în limba română. 2014. CD Press]

unitatea 4

Dialog despre familie și locuință

Observăm

- Din cine este alcătuită familia din imagine?
- Dar familia ta?
- Ce poți spune despre casa lor?
- Dar despre casa ta?

Numele meu este Diana. Am 8 ani. Locuiesc într-o casă mare și frumoasă, împreună cu părinții mei și cu fratele meu mai mic, Andrei. În fața casei sunt multe flori, iar în spatele casei este un leagăn. Aici mă joc cu frățiorul meu. Mama mea este tânără și înaltă. Ea lucrează la spital. Este medic. Tata este înalt și puternic. El este inginer. Suntem o familie foarte fericită.

Ilustrația din stânga prezintă tabloul unei familii ideale situate ferm în prezent – fiind descrisă chiar în vocea fetei de 8 ani. Ambii părinți au ocupații prestigioase, chiar dacă stereotipizate: „Mama mea este tânără și înaltă. Ea lucrează la spital. Este medic. Tata este înalt și puternic. El este inginer.”

Remarcăm descrierea atipică a mamei ca fiind „înaltă” – atât în text cât și în imagine. Personajele sunt grupate în funcție de gen, fata fiind alături de mamă și băiatul alături de tată, dar orientați prin privire și gestică unii către ceilalți.

Testul Bechdel aplicat manualelor

Observăm în ilustrații o varietate de situații în care personajele feminine interacționează cu personajele masculine, precum și interacțiuni între persoane de același gen. Ne putem pune întrebarea: care este nivelul de personalizare a interacțiunilor? Sunt ele reprezentări generice, mai degrabă superficiale, sau instanțiază o comunicare reală, semnificativă între personaje?

Un instrument potrivit pentru a explora această întrebare este testul Bechdel. Astfel, în ceea ce privește personajele feminine, există doar două situații în cele două manuale care se apropie de

cerințele testului – anume, să fie prezente două personaje feminine care să aibă un nume și să vorbească între ele despre altceva decât despre un bărbat / băiat.

Un prim exemplu îl vedem chiar în Ilustrația 66, unde Bunica vorbește cu Fetița. Personajele nu au nume, ceea ce reprezintă o încălcare a cerințelor testului – dar, la limită, putem observa faptul că Bunica și Fetița sunt scrise cu majuscule indicând, astfel, un fel de personalizare a acestor instanțe tipice. Discuția lor este de altfel foarte detaliată și interesantă.

Un al doilea exemplu îl putem observa în Ilustrația 69. Unul dintre cele două personaje feminine are nume, dar funcționara nu are. Discuția este sumară, dar axată totuși pe o situație interesantă, ambele personaje ilustrând femei active în spațiul public.

Ilustrația 69. Conversație la aeroport *Comunicare în limba română. 2014. CD Press*

Scrierea corectă a cuvintelor care conțin litera x

Observăm

D Citește replicile celor două personaje și răspunde la întrebări.

- Cum se numește doamna care salută?
- Unde pleacă doamna?
- La ce oră decolează avionul?
- Ascultă cum se pronunță cuvintele **fix** și **exact**. Ce sunete ai auzit?

Important

- Litera **x** se pronunță:
 - **cs**: lux, taxă, pix, text, box, excursie;
 - **gz**: execută, existență, exersare.
- Nu toate cuvintele care conțin sunetele **cs** se scriu cu **x**. Unele se scriu cu **cs**, precum: rucsac, Alecsandri, micsandă, sconcs, ticsit.

Bună ziua!
Mă numesc Ruxandra Alexandrescu.

Ati ajuns exact la timp. Avionul decolează spre Luxemburg la ora nouă fix.

unitatea 6

Ilustrația alăturată prezintă o călătoare cu avionul, cu îmbrăcăminte tip „business” – fără nicio referință la familie și spațiul casnic. Este una dintre puținele ilustrații ale femeilor ocupate cu alte activități decât îngrijirea copiilor sau a familiei.

Ilustrația 70. Prieteni noi *[Comunicare în limba română. 2014. CD Press]*

Pentru a decide însă relevanța acestui test în contextul manualelor, este important să vedem dacă există o diferență în favoarea interacțiunilor între personaje masculine. Observăm însă că nu există.

Atunci când am aplicat o variantă inversată a testului Bechdel, de data aceasta pentru personaje masculine, manualul publicat de CD Press a îndeplinit toate condițiile într-o singură ipostază. Astfel, ilustrația 28 prezintă 3 băieți, identificați prin nume, care se întâlnesc și discută la locul de joacă.

Manualul publicat de editura Arthur la școală nu trece nici testul Bechdel aplicat pentru interacțiune masculină. Ilustrația 29 reprezintă instanțierea care s-a apropiat cel mai mult de trecerea testului, picând la proba de identificare a ambelor personaje – cel de-al doilea băiat nu are niciun nume.

Prin urmare, putem trage concluzia că testul Bechdel, formulat și utilizat pentru observarea filmelor, poate să nu fie folositor pentru observarea manualelor. Relevanța sa depinde, probabil, și de materia studiată și de clasa pentru care este compus, fiind mai probabil să existe dialoguri între personaje care au un nume acolo unde sunt incluse fragmente mai lungi de texte literare.

7 Niște gânduri în încheiere

Țara Manualelor este o lume foarte diferită de cea în care trăim astăzi, fiind din multe puncte de vedere puternic ancorată în realitățile sociale și imaginarul cultural al secolului al XIX-lea. În principal, reprezentările personajelor feminine și ale celor masculine reproduc stereotipuri de gen rigide, iar tehnologiile reprezentate în paginile cărților reflectă în cel mai fericit caz lumea secolului al XX-lea.

Cum este codificată feminitatea și masculinitatea în manualele școlare pentru clasele I-IV?

O analiză de amploare a ilustrațiilor din **abecedar, din 1989 în prezent** (vezi capitolul „Hai-hui prin abecedare”), arată o reprezentare puternic stereotipizată a personajelor feminine și a celor masculine. **Dezechilibrul nu este atât numeric, ci mai ales ocupațional**: atât femeile cât și bărbații sunt ipostaziați în ipostaze - clișeu. Din totalul de 312 de personaje de abecedar care sunt ilustrate practicând o meserie, 34% sunt femei și 66% sunt bărbați. Mai mult decât atât, pentru femei apar 41 de meserii distincte, în timp ce pentru bărbați piața muncii este mult mai variată, existând 89 de meserii distincte. Femeile apar adesea ca învățătoare și ca mame, de multe ori în bucătărie; bărbații apar într-o diversitate de ocupații, fiind implicit subreprezențați ca părinți. Stereotipizarea este accentuată și prin vestimentație, femeile și fetele fiind cel mai adesea dotate cu fuste sau rochii – ceea ce, prin frecvența apariției și prin absența cvasi-totală a fetelor în pantaloni, subliniază o versiune tradițională a feminității.

În ceea ce privește abecedarele digitale din 2014, recomandările Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării privind o reprezentare mai echilibrată a celor două genuri au rămas fără efect (vezi capitolul „La ce a folosit reacția CNCD...”). În continuare tații sunt prezentați ca părinții mai puțin importanți, iar mamele sunt prezentate ca fiind esențialmente părinți, ipostaza lor cea mai relevantă fiind efectiv la crăciun, fără nicio ironie.

- **Frecvența imaginilor cu tați este mai mică** decât cea a imaginilor cu mame, raportul fiind de aproximativ 1:1,4. Totuși, această medie ascunde variabilitatea între manuale: unul dintre manuale are mai multe imagini cu tați decât cu mame (5:3), în timp ce proporția cea mai dezavantajoasă este de simplu la dublu (4:8).
- **Nu există nicio mențiune a Zilei Tatălui.**
- **Cuvântul „tata” apare considerabil mai târziu decât cuvântul „mama”,** deoarece este sistematic folosit să ilustreze litera t sau T.
- Persistă **stereotipurile ocupaționale**: în toate abecedarele digitale am găsit **o singură mențiune verbală explicită a profesiei unei mame, anume profesoară.** Altminteri,

mamele excelează în bucătărie, existând diverse ilustrări ale felurilor în care gătesc și servesc mâncare.

Am identificat în manualele actuale numeroase **cazuri simptomatice** – situații în care **absența personajelor feminine sau cantonarea lor în statusuri inferioare sunt atât de clare, încât devin elocvente**. Nu este vorba despre o omisiune intenționată; trebuie să observăm de asemenea că autorii manualelor analizate sunt cel mai adesea femei. Această ignorare a prezenței și relevanței personajelor feminine reflectă mai degrabă o inerție în crearea manualelor, fiind apelate din nou și din nou resursele trecute. De asemenea, observăm, în cazul manualelor școlare, o **lipsă sistematică de preocupare și de cunoaștere privind educația nonsexistă**.

- În manualele de educație civică de clasa a IV-a, lecția privind „Conducătorul grupului” este uneori dominată de personaje masculine – copiii având de ales chiar și între trei băieți. În manualele în care apar eleve care au fost alese ca șefe de clasă, felul în care sunt descrise contribuie la a le submina neintenționat credibilitatea și autoritatea.
- Ocupațiile prezentate pentru personajele masculine sunt mult mai frecvente și mai diverse decât cele prezentate pentru personajele feminine. Femeile sunt dominant implicate în slujbe în care au grijă de copii – învățătoare, bibliotecară, soră medicală și doctoriță. Bărbații pot fi orice – de la pădurar la magician, de la cofetar la IT-st.
- În abecedarele digitale din 2014, toți cei patru copii despre care aflăm că au un vis de a realiza ceva profesional deosebit sunt băieți. Oare fetele pot fi doar... visătoare?
- Bunicile sunt personaje cantonate în lumea poveștilor și în amintiri – atunci când nu croșetează. Bunicii sunt sfătoși și adesea citesc ziarul. Nici bunicile nici bunicii nu au profesii, fiind definiți exclusiv de statutul lor familial. De regulă sunt sedentari, poartă ochelari și se întâmplă destul de des să nu audă bine. În ansamblu există foarte puține reprezentări ale unor bunici care își trăiesc viața activ și divers, conform practicilor actuale de petrecere a timpului.
- Lumea tehnologică descrisă de manuale este o lume a secolului al XX-lea, în cel mai fericit caz. Telefoanele mobile apar excepțional, tabletele lipsesc practic cu desăvârșire – inclusiv din manualele digitale destinate citirii pe tabletă. Abecedarele digitale prezintă o distribuție echilibrată a fetelor și băieților care folosesc calculatorul; dimpotrivă, manualele mai vechi în format tipărit prezintă mult mai des băieți care lucrează cu calculatorul, pentru fete acesta apărând ca un obiect de decor.

Observăm de asemenea că în manualele de limba și literatura română de clasa a IV-a, personajele principale din textele selectate pentru lecții sunt în marea majoritate băieți. Fetele sunt,

de regulă, fie absente, fie personaje secundare, care sprijină evoluția personajelor masculine. Există și foarte puține autoare femei pentru textele prezentate în manualele de literatură de clasa a IV-a.

Sperăm ca această explorare să ne stimuleze atenția și reflexivitatea cu privire la mesajele implicite pe care manualele le transmit cu privire la ce înseamnă să fii o fată și un băiat, o femeie sau un bărbat în România de azi.

8 Lecturi și imagini suplimentare

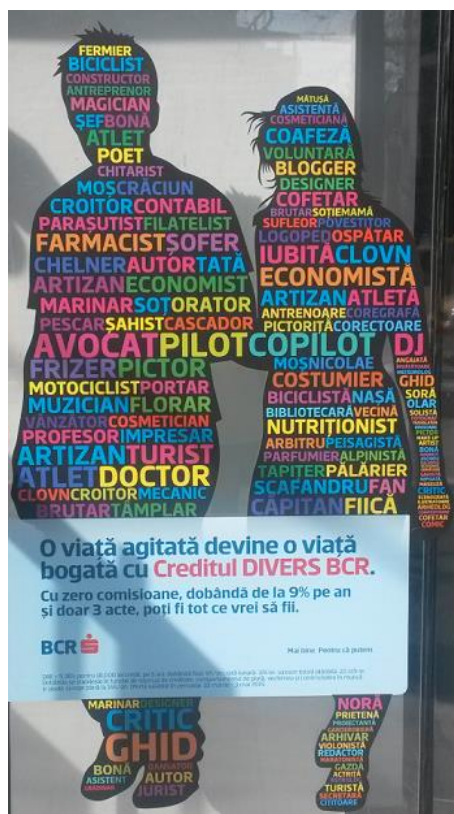
8.1 De prin lume adunate

Care este contextul social mai larg în care este alcătuită Țara Manualelor? Ne vom uita, spre ilustrare, la rolurile pe care femeile și bărbații le au actualmente pe piața muncii, precum și la personajele feminine prezente în literatura pentru copii disponibilă în librării.

8.1.1 Distribuția ocupațiilor pe sexe în România de azi

Lumea manualelor diferă marcant de lumea cotidiană de azi în multe privințe – printre care și ocupațiile personajelor. După cum am văzut, femeile din manuale au un repertoriu foarte îngust de activități profesionale, axate pe îngrijirea copiilor – în prelungirea rolului lor central de „mamă”. Astfel, ele sunt mai ales învățătoare, medici, asistente medicale și bibliotecare. Desigur, doar privind în jur vom vedea un repertoriu mult mai larg de activități ale femeilor de toate vârstele. Această diversitate apare atât în realitate, cât și în imaginarul social actual. De exemplu, Ilustrația 72 prezintă o reclamă actuală pentru credite bancare prin care oamenii – femei sau bărbați – își pot susține hobbyurile, interesele și le pot duce chiar spre profit.

Ilustrația 72. Reclama BCR la produsul „Credit DIVERS”, 3 aprilie 2015

Ca orice reclamă, și această imagine este creată pentru a fi persuasivă, pentru a rezona cu aspirațiile și credințele potențialilor clienți. Desigur, aceasta nu înseamnă că orice reclamă este efectiv persuasivă sau că reflectă o anumită situație socială, dimpotrivă. Totuși, această încercare de a convinge femeile să apeleze la un credit DIVERS arată, cel puțin, că este posibil ca personajele feminine să fie gândite în relație cu preocupări și roluri atât de diverse precum mătușă, coafeză, designer, sufleur, economișă, cititoare...

În Tabelul 16 putem observa distribuția câtorva ocupații pe sexe, așa cum apare în ancheta STRATSOC. Dat fiind numărul relativ mic de respondenți din fiecare ocupație menționată, nu putem trage concluzii ferme cu privire la situația în populație; totuși, putem observa cu certitudine o prezență semnificativă a femeilor în ocupații ce nu sunt practic deloc menționate în manuale.

Tabelul 16. Distribuția câtorva ocupații pe sexe, în România actuală

Ultima ocupație a respondentului	Gen		Total respondenți
	Femei	Bărbați	
Directori sau șefi executivi (întreprinderi mari)	11	13	24
	46%	54%	100%
Manageri departament finanțe și administrație	18	5	23
	78%	22%	100%
Manageri generali	48	48	96
	50%	50%	100%
Legislatori	9	15	24
	38%	62%	100%
Ingineri	16	41	57
	28%	72%	100%
Profesioniști în domeniul sănătății (medici, dentiști, farmaciști ș.a. în afară de asistent medical)	21	10	31
	68%	33%	100%
Asistenți medicali	52	7	59
	88%	12%	100%
Economisti	15	7	22
	68%	32%	100%
Sudori	7	28	35
	20%	80%	100%
Electricieni	10	15	25
	40%	60%	100%

Sursă: Ancheta STRATSOC la nivel național (<http://stratificare-sociala.ro/>), 2010, prelucrarea autorilor raportului

Am ales aceste meserii pentru a oferi o viziune asupra activităților profesionale reale ale femeilor din România actuală, în comparație cu cele ale bărbaților. Meseriile din Tabelul 16. Distribuția au fost alese astfel încât numărul total de respondenți din fiecare categorie să fie mai mare de 20; așa se explică lipsa unor profesii liberale (și nu numai) din tabel, ce au avut până în 10 reprezentanți în eșantion (precum arhitect, sociolog sau psiholog).

Urmărind Tabelul 16, putem observa faptul că:

- Femeile ocupă adesea poziții de conducere (în eșantion fiind 11 din totalul de 24 de directori executivi din întreprinderi mari, 48 dintre 96 de manageri generali și 18 din 23 de manageri departamente de finanțe și administrație);

- Femeile dețin poziții ce presupun propunerea și votarea legilor la nivel regional, național și internațional în proporții considerabile (în eșantion din 24 de legislatori observăm că 9 sunt femei);
- Femeile au frecvent profesii ce presupun studii superioare, în unele domenii fiind chiar mai bine reprezentate decât bărbații (în eșantion 15 din 22 de economiști sunt femei, precum și 21 din 31 de profesioniști din domeniul sănătății);
- Contrar reprezentărilor stereotipice întâlnite în manualele școlare, femeile dețin în proporții destul de mari și ocupații tehnice, unele dintre ele presupunând studii superioare (în eșantion 16 din 28 ingineri sunt femei), dar și ocupații tehnice în care sunt necesare abilități tehnice și forță fizică (în eșantion 7 din 35 de sudori și 10 din 25 de electricieni sunt femei);
- Deși meseria de asistent medical apare adesea ca o meserie feminină, este important să conștientizăm că, deși există mai multe asistente decât asistenți (52 femei versus 7 bărbați), există și de două ori mai mulți medici și profesioniști în domeniul sănătății femei, decât bărbați (21 versus 10).

Nu în ultimul rând, manualele școlare ar trebui să reflecte realitatea actuală dar nu neapărat sa o reproducă mimetic. Astfel, desigur, structura ocupațională reală nu trebuie să fie reflectată reprezentativ statistic în manuale: acestea ar putea avea și funcția de a-i inspira pe copii, fete și băieți, să urmeze cariere care sunt în prezent dominate doar de unul dintre genuri. De exemplu, manualele ar putea avea o proporție observabilă de asistenți medicali reprezentați în manuale tocmai pentru a încuraja tinerii să urmeze această meserie. Ar putea exista mai multe femei inginer reprezentate în manuale pentru a oferi modele și pentru a reduce masculinizarea meseriei de inginer. În prezent manualele își asumă însă un rol contrar, descurajând, prin reprezentările oferite, chiar și angajarea femeilor în profesiunile pe care le au deja în prezent.

8.1.2 *Personaje feminine în literatura pentru copii pe care o găsim în librării*

Cărțile pentru copii pot fi resurse importante în educația acestora, prin exemplele feminine și masculine pe care le oferă și prin deconstrucția sau sancționarea unor stereotipuri. Pentru a exemplifica această idee am ales o serie de lecturi pe care le vom analiza pe scurt:

1. Harriet spionează, de Luise Fitzhugh
2. Beezus și Ramona. Pacostea de Ramona, de Beverly Cleary
3. Lola devine faimoasă, de Isabel Abedi

Personaje ce încalcă stereotipurile de gen

Harriet Welsch este o fată de 11 ani care vrea să devină scriitoare, iar pentru asta crede că trebuie să fie un bun spion. Bona ei, Ole Golly, este o inspirație pentru ea, sfătuind-o să tragă cu urechea la ceea ce spun oamenii și să își noteze totul în caietul ei. Așa că Harriet ține la ea mereu un caiet. Din cauza acestui caiet, care ajunge pe mâinile prietenilor și colegilor de școală, intră într-o mare încurcătură. În final, tot sfătuită de Ole Golly, ea învață că trebuie să își ceară scuze pentru ceea ce a scris în caiet și să mintă că ceea ce a scris acolo nu este adevărat.

Harriet renunță la orice, inclusiv la prieteni, pentru a-și urma scopul. Ea are doi prieteni apropiați, Sport (Simon) și Janie, care îi sunt și colegi. Sport vrea să ajungă fotbalist, iar din prima discuție dintre cei doi care apare în carte, înțelegem că nu are prea multă imaginație, pentru că nu poate să se joace un joc conceput de Harriet, Orașul. Sport vrea să se facă fotbalist, are un tată scriitor, iar mama lui se pare că i-a părăsit și a luat cu ea toți banii. Pentru că locuiește cu tatăl lui și mama lui nu este acolo, aflăm că Sport se ocupă de casă și gătește, pentru a-și ajuta tatăl.

Janie vrea să ajungă om de știință, ocupându-se mereu cu tot felul de experimente chimice și fiind preocupată de faptul că nici anul acesta nu și-a atins scopul. Harriet face lucrurile mereu în același fel, adoră sandvișul cu roșii, poartă aceleași haine mai multe zile la rând, este critică cu ceea ce observă în jurul ei și urmează învățăturile lui Ole Golly pentru a ajunge o scriitoare faimoasă.

Ole Golly, cea mai calmă și înțeleaptă persoană pe care o cunoaște Harriet, pare să se schimbe complet când îl întâlnește pe George Waldenstein. Bona pleacă din familia Welsch, motivul fiind unul complicat - pentru că Harriet este prea mare, pentru că Ole Golly se căsătorește cu George Waldenstein și pentru că intră într-un conflict cu părinții lui Harriet. Fetei îi este dor de Ole Golly, însă aceasta o învățase să nu plângă:

„- Să nu te văd că plângi. Lacrimile n-or să mă aducă înapoi. Ține minte lucrul ăsta. Lacrimile nu aduc niciodată și pe nimeni înapoi. Viața e o luptă și un bun spion intră în luptă. Ține minte lucrul ăsta. Fără prostii.” (p. 113)

La scurtă vreme după plecarea bonei, caietul lui Harriet, în care încerca să scrie tot ce gândea, este citit de colegi. Harriet trebuie să treacă printr-o serie de neplăceri singură, fără Ole Golly, până când aceasta îi scrie pentru a-i oferi o soluție. Oricât de puternice sunt sentimentele ei, Harriet își stăpânește furia, încearcă să nu plângă și nu renunță la scopul ei. Este un personaj feminin care inițiază acțiunile la care participă, având o personalitate puternică. Harriet nu își schimbă comportamentul și obiceiurile oricât de mult protestează cei din jur. Deține controlul în aproape orice situație și chiar și atunci când „face o criză”, aceasta nu este una spontană, ci calculată, o ultimă șansă de a obține ceea ce vrea din partea adulților.

Doar Ole Golly poate să o convingă să facă anumite lucruri, spre exemplu să meargă la cursuri de dans, pentru că îi spune că are nevoie de aceste cursuri de dans pentru a deveni spioană, dând exemplul unei scene de film cu Mata Hari dansând cu un general. Așadar, comportamentul lui Harriet poate fi influențat de cei din jur doar dacă aceștia o conving că schimbarea pe care o propun servește tot atingerii scopurilor ei inițiale. Prietena ei, Janie, pare să fie de aceeași părere cu privire la cursurile de dans.

Cele patru personaje contravin stereotipurilor de gen, însă, cel puțin în cazul cursurilor de dans, Harriet și Janie pot fi convinse să le urmeze. Rolurile de gen apar ca ceva ce vine odată cu maturizarea, fiind necesare integrării în societate, dar strictețea lor este adesea problematizată.

Adulții fac vizibile stereotipurile de gen

Ole Golly, bona lui Harriet, apare ca o femeie independentă, sigură pe scopurile ei. Comportamentul ei romantic i se pare neobișnuit lui Harriet, însă la fel de neobișnuit ca al domnului Waldenstein, fiind subliniată ridiculitatea îndrăgostirii așa cum o văd copiii, fără accent asupra rolurilor de gen.

Domnul Waldenstein mai avusese o familie, însă soția lui preferase să plece cu banii și cu copilul, decât să îl urmeze într-un moment dificil. Este prezentat ca o victimă și un om care face o alegere înțeleaptă în același timp. Doctorul lui Harriet pare de asemenea presat să câștige mai mulți bani, pentru fiul său.

Distribuția meseriilor problematizează anumite stereotipuri, dar pe de altă parte le perpetuează. Bărbații sunt medici, psihologi, jurnaliști, scriitori, confecționari de colivii, curieri. Femeile sunt casnice, învățătoare, bone, bucătărese. Însă aceste stereotipuri sunt și ocazional ridiculizate. Astfel, mama lui Harriet aruncă un comentariu despre felul în care este percepută, ea neavând un serviciu, în timp ce încearcă să o convingă pe Harriet să renunțe la caiet și să fie mai atentă la școală:

„-Uite, draga mea, pentru moment ești la școală, deci „lucrul tău” e acolo. Exact așa cum tatăl tău lucrează la birou, tu lucrezi la școală. Școala e lucrul tău.

- Tu ce faci?

- O mulțime de lucruri invizibile pe care nu le apreciază nimeni. Nu despre asta e vorba. ” (p. 195)

Beezus și Ramona. Pacostea de Ramona, de Beverly Cleary

Ramona

Ramona (4-5 ani) și Beezus (9-10 ani) sunt surori. Povestea se construiește în jurul experienței Ramonei în lumea adulților, Beezus apărând ca personaj secundar și având rolul de martor și critic al

comportamentelor Ramonei. Experiențele relatate sunt scrise la persoana a treia, autoarea împrumutând ocazional vocea lui Beezus și a Ramonei. Accesul la lumea critică a adulților are loc prin vocea lui Beezus la început, apoi prin relatările despre reacțiile colegilor, profesorilor și ale celorlalte personaje care o înconjoară pe Ramona.

Ramona pare să încurce lucrurile, cel puțin dacă privim din perspectiva lui Beezus. Apoi, este relatat cum colegii de școală ai Ramonei o critică, râd de ea sau o resping. Adulții nu par să fie atât de preocupați sau cu adevărat încurcați de ceea ce face Ramona, corectând-o sau pedepsind-o, după caz, însă fără să își arate preocuparea pentru felul Ramonei de a fi mereu „o pacoste”.

Ramona este un personaj activ, puternic, făcând tot ceea ce dorește, în ciuda celor care nu sunt de acord cu ea. Este prezentată ca un copil al cărei imaginații, curaj și perseverențe în a-și atinge scopul întrec orice barieră. Acțiunile Ramonei apar scuzate de faptul că este mică și de faptul că are imaginație. Apare în text o paralelă între relația mamei Ramonei și sora ei, mătușa fetelor, din care reiese că mătușa lor, Beatrice, care se întâmplă să fie și mătușa preferată a lui Beezus, făcea la fel de multe năzbâtii, aparent egoiste și răutăcioase, față de mama lor, sora mai mare. Beezus învață, astfel, că felul în care o judecă pe Ramona este tipic vârstei ei și că mai târziu își va aminti provocările Ramonei cu drag.

Relațiile dintre personajele feminine din carte sunt, astfel, complexe și problematizează relațiile din cadrul familiei, relațiile din cadrul școlii și relațiile dintre persoane de vârste diferite.

Genul nu apare ca relevant decât în puține momente din carte, unele explicite, altele implicite. Unul dintre momentele explicite în care apare genul este cel în care Ramona refuză cizmele de ploaie vechi și de culoare maro ale lui Howie, pentru că toate fetele aveau cizme noi, roșii sau albe.

Un alt moment explicit în care comportamentul de gen este prezentat dar sancționat este acela în care Howie și Ramona se ceartă cu privire la care dintre ei ar trebui să primească panglica roșie a domnișoarei Binney, educatoarea lor. Mama lui Howie, pentru a aplana conflictul, înceacă să îl convingă pe acesta că un băiat mare ca el nu ar avea ce să facă cu o panglică, panglica fiind un accesoriu pentru fete.

În rest, așa cum este descrisă Ramona prin lucrurile pe care le face și prin felul în care celelalte personaje se raportează la ea, acceptându-i sau pedepsindu-i ștregăriile, am putea spune că Ramona ar fi putut fi foarte bine și Ramon, un băiat plin de imaginație, pus pe șotii. Stereotipurile de gen sunt irelevante pentru a o descrie și a o înțelege: personajul trăiește prin alegerile și preferințele sale.

Beezus

Beezus (Beatrice Quimby), sora mai mare a Ramonei, are un comportament elegant, este foarte preocupată de sora ei mai mică, pentru care se teme că nu va învăța niciodată să se comporte

și se simte vinovată că nu o iubește pe Ramona, atunci când cea mică îi încurcă socotelile: la ziua de naștere a lui Beezus, Ramona i-a stricat tortul de două ori, inclusiv punând în cuptor o păpușă.

Felul în care Beezus scoate în evidență nefirescul din comportamentul Ramonei nu este, însă, legat de așteptările de gen pe care Beezus sau ceilalți le-ar avea de la Ramona. Cu două personalități cât se poate de diferite și aflate la vârste diferite, Beezus și Ramona apar în acțiuni complexe și reflectează asupra unor teme importante.

Ramona și băieții

Din reflectările și comportamentul Ramonei cu privire la trei dintre băieți, Howie, Davy și Henry, se poate observa faptul că este un personaj foarte puternic, inițiind acțiuni fără să ia în considerare reacția lor și fără a-și modifica comportamentul în funcție de aceștia.

De Halloween, copiii merg costumați la școală. Ramona este o vrăjitoare, iar Howie un motan. Ramona își exprimă, ca de obicei, caracterul puternic și independența față de ceilalți:

„- Sunt cea mai fioroasă vrăjitoare din lume, îl informă Ramona, iar tu poți fi motanul meu.

- Nu vreau să fiu motanul tău, zise Howie. Nu vreau deloc să fiu motan.

- De ce nu, Howie? îl întrebă doamna Quimby, care se alăturase și ea copiilor și doamnei Kemp. Eu cred că ești un motan foarte frumos.

[...]

Ramona își dădu seama că Howie nu avea de gând să se bucure nici măcar de Halloween. Nu conta. Ea putea să se simtă bine și de una singură.” (pp. 240-241)

Dintre băieți, Ramona interacționează cel mai mult cu Howie și cu Davy. Pe Howie nu îl place pentru că este posomorât și plictisitor, mai puțin atunci când, la schimb pentru panglică, Ramona îl lasă să îi scoată una dintre roțile de la tricicletă, ca să se poată plimba pe două roți, așa cum fac copiii mari. Atunci Ramona îl admiră pe Howie.

Davy este băiatul de la școală pe care îl place Ramona și după care aleargă atunci când îl vede, pentru a-l pupa. Strigă tare acest lucru și aleargă după el de fiecare dată. Davy fuge și își exprimă refuzul și, când Ramona se logodește cu un inel făcut dintr-o rămă cu salvatorul ei, Henry (din patrula școlară), desigur, fără ca nici acesta să fie de acord, Davy răsuflă ușurat că nu este el în această situație. Ramona este curajoasă, directă și de neînduplecat.

Ramona și Domnișoara Binney

Ramona apare ca un personaj puternic, „o fetiță curajoasă” și sinceră indiferent de ce a făcut, care reușește de cele mai multe ori să își impună voința, care se abține să plângă: „Nimeni n-avea s-o vadă pe Ramona Quimby smiorcăindu-se ca un copil” (P. 265). În finalul cărții Ramona lipsește de la grădiniță crezând că dacă educatoarea i-a spus să se întoarcă atunci când nu o va mai trage pe Susan de păr, înseamnă că educatoarea nu o vrea acolo. Ramona primește apoi o scrisoare de la ea, în care

domnișoara Binney o întreabă când se va întoarce. Adulții sunt, astfel, obligați să caute să o împace pe Ramona.

Spre deosebire de multe cărți pentru copii, Ramona nu apare ca un personaj pozitiv doar în virtutea genului pe care îl reprezintă, ci pentru că reușește să își impună voința și să iasă astfel din situații pe care ea însăși le face să devină dificile.

Femeile sunt mame

Putem observa totuși și în această carte prezența în număr mare a femeilor în familie și în educația copiilor, spre deosebire de bărbați. Mamele par să fie casnice, iar atunci când nu se ocupă de copii, se duc, spre exemplu, să facă cumpărături. Tatăl Ramonei interacționează cu ea, dar mult mai puțin decât mama, nevorbind din proprie inițiativă cu Ramona sau cu Beezus, iar atunci când o face, având doar o replică, prin care nu încearcă să o educe pe Ramona sau să rezolve vreo problemă: „Mi-e dor de zâmbetul fetei mele”. Din nou, observăm că stereotipurile de gen sunt mult mai relevante pentru personajele adulte.

Lola devine faimoasă, de Isabel Abedi

Lola

Lola este o fată de 10 ani care vrea să ajungă scriitoare și spion. Prietena ei, Flo, care îi este și colegă, are o idee: să creeze propriul lor ziar. Fetele încep să ia interviuri și când merg la școală propun să înființeze revista școlii. Copiii se înscriu să participe la ziar și Lola și Flo încearcă să găsească cea mai interesantă știre, ele având de realizat prima pagină a ziarului.

Cartea este scrisă la persoana întâi, din perspectiva Lolei, iar ea nu este doar un personaj principal în viața de familie, ci și în activitatea de la școală, fiind cea care se ocupă de prima pagină a ziarului și cea care rezolvă un caz misterios.

Stereotipuri de gen contrazise prin exemple

Lola visează să prindă un infractor renumit, un individ care amenință vânzătorii din magazine cu un pistol cu apă ce arată ca unul cu gloanțe, fură diamante, lenjerie de lux și parfumuri de damă și nu a fost încă identificat. Lola reușește să prindă infractorul și descoperă cu uimire că este o infractoare, o femeie pe care o mai văzuse și despre care credea că ar putea fi o vedetă pop, judecând după felul în care arăta:

„Doar la o fereastră se afla o femeie blondă care a făcut semn că vrea să comande ceva”, „Femeia blondă mi-a zâmbit. Buzele îi erau date cu roșu aprins și era la fel de frumoasă ca o vedetă pop.”, „-Aș dori o cafea, domnișoară, a spus cu o voce neașteptat de groasă”, „-Un espresso vă rog, dragă domnișoară, a spus blondina”. În fragmentul în care Lola o vede prima dată, i se mai spune încă

de două ori „blonda”. (pp. 44-45) În pasajul în care se povestește cum este prinsă infractorea, se referă la ea prin „blonda” de încă patru ori (pp. 144-147), dar i se spune și „Femeia care mă numise mai demult „tânăra domnișoară”. Cea care arăta ca o vedetă pop.” (p. 144) La portretul acesteia se mai adaugă faptul că blonda conduce un mini roșu.

Acesta este unul dintre momentele din carte care încurajează deconstruirea stereotipurilor și cercetarea faptelor dincolo de aparențe.

Roluri de gen ale adulților

În familiile descrise în carte sunt prezenți și importanți atât bărbații cât și femeile, ambii implicându-se în educația copiilor. Când Lolei îi este rău, atât mama cât și tatăl își iau liber de la serviciu pentru a petrece timp cu ea, iar Lola primește vizite și de la și bunicul și bunica.

Când sunt înșirate nume de meserii, acestea sunt mai degrabă stereotipice, însă este folosit cuvântul „casnic”, la genul masculin: „Flo i-a luat interviu unei secretare, unui dealer auto, unui pilot de avioane, unui arhitect și unei doamne în vârstă de 77 de ani. Aceasta a condus și mai repede decât domnul pensionar. Vă dați seama, a trecut pe lângă școală cu 65 de kilometri la oră! Frederica i-a luat interviu unei mame cu o fetiță în clasa a 4-a A, unei chelnerițe, unui casnic, unui șofer de taxi, unui portar de fotbal.” Alte meserii prezente sunt cea de florăreasă, asistentă medicală, patron de restaurant (dar care și servește la masă – tatăl Lolei), chelneriță ce ar fi vrut să fie cântăreață (și care refuză oferta de a pleca cu cineva să își împlinească visul atâta timp cât meseria de aici îi aduce stabilitate – mama lui Flo), hornar, învățătoare, director de școală, directoare de școală, fotoreporter, bucătar, ajutor de bucătar, polițist.

Ce fel de personaje în literatura pentru copii?

Urmărind acțiunile întreprinse de personaje feminine din cărți pentru copii, precum Ramona, Harriet și Lola, dar și felul în care celelalte personaje le răspund, am încercat să oferim exemple de personaje feminine independente, cu inițiativă și curaj, din cărțile pentru copii traduse în limba română și disponibile actualmente în librării. Astfel de personaje sunt foarte rare în manualele școlare – unde fetele și femeile sunt cel mai adesea personaje secundare, iar, ca personaje principale, sunt mai degrabă sensibile și vulnerabile.

În concluzie, putem spune că cele trei personaje feminine ilustrate anterior sunt curajoase, pasionate de ceea ce fac, independente, curioase și sunt încurajate să facă aceste lucruri.

Totuși, femeile adulte din aceste cărți au adesea meserii stereotipice și sunt, cel puțin în *Beezus și Ramona*, implicate în creșterea și educarea copiilor mult mai mult decât bărbații. Chiar și în aceste cărți stereotipurile de gen rămân o resursă folosită în creionarea personajelor adulte.

Personajele copii, atât cele feminine (principale) și cele masculine, sunt însă semnificativ divergente față de stereotipurile de gen atât de prezente în manualele românești actuale.

8.2 Mame și tați în abecedarele digitale din 2014

Manualele digitale sunt disponibile pe platforma Ministerului Educației și Cercetării Științifice

<https://www.manuale.edu.ro/>

121

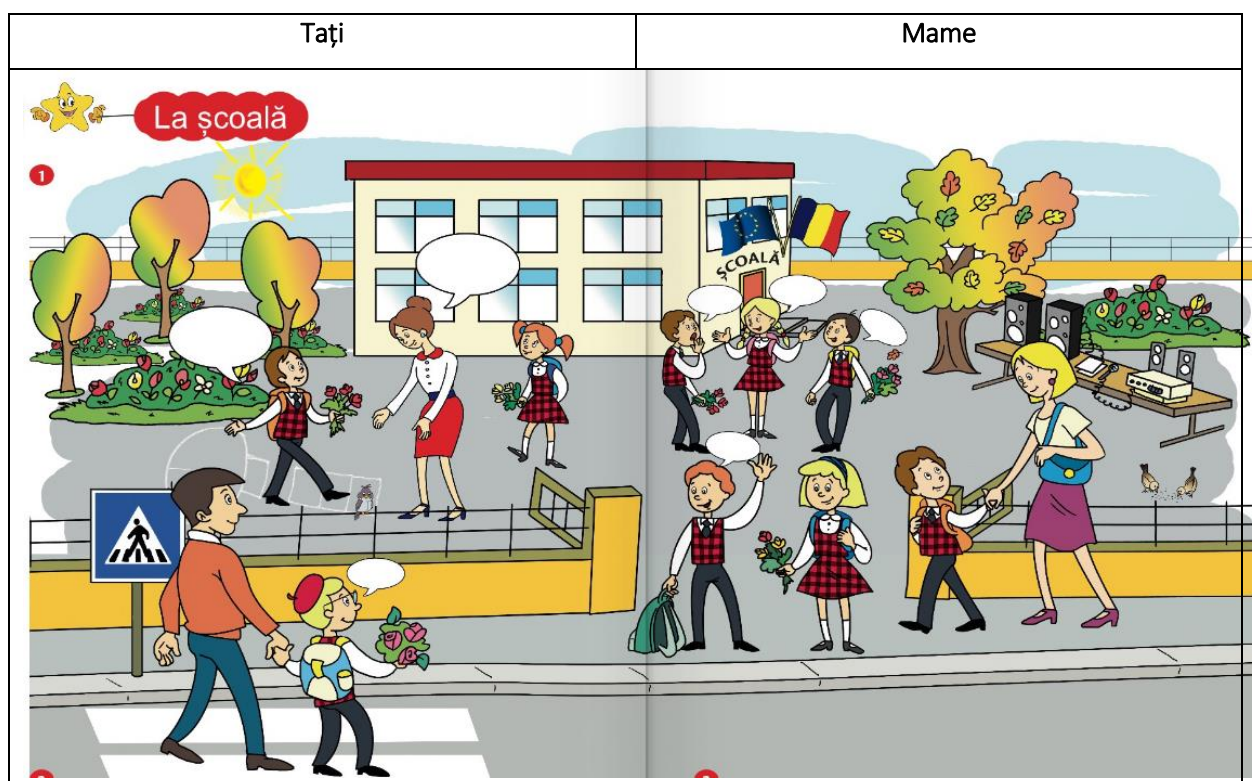
Comunicare în limba română, Simona Dobrescu, CD Press, 2014. Partea I

Tați	Mame
 Petrec timpul cu familia.	
 Mă orientez pe hartă.	 Laura e cu mama ei. — Ai un creion? — Am creionul maro. <i>Liana are un liliac?</i>
	Titlu → Cornurile Alineat → Text → Mama Celinei coace cornuri. Celina e cu Mircea. Mircea cere un corn. — Cum e cornul? — Cornul e cu mac. <i>Celina Ce coace mama Celinei?</i>

	10 La cinema E ora cinci. Eu sunt cu mama la cinema. Tata nu este cu noi. El este la Ciolpani. — Cine stă pe locul meu? — Cineva necunoscut. <i>Cipriana este la cinema.</i>
--	---

Comunicare în limba română, Simona Dobrescu, CD Press, 2014. Partea a II-a

Tați	Mame
O familie fericită Eu sunt copilul familiei Florescu. Familia mea este formată din cinci persoane. Eu am părinți, un frate și o soră. Fratele meu este fiul cel mare. Sora mea este copilul mijlociu. Eu sunt cel mic. Fiecare dintre noi are un nume frumos. Ne ajutăm între noi. Familia noastră este fericită.	
<i>F</i>	<i>Familia e fericită.</i>

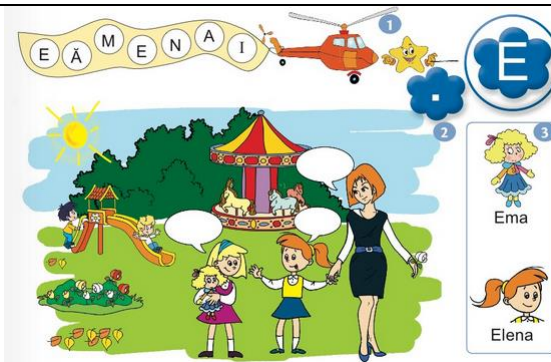

3 vulpe
evantai
morcov

4 vi-e de-vin Li-viu a-vi-a-tor ve-te-ri-nar
ve-cin a-vea El-vi-ra Da-vid vi-ti-cul-tor

5 **Ce vei deveni?**
David este elev în clasa întâi. El vrea să devină medic veterinar. Adoră animalele.
Tatăl său este viticultor. Cultivă vie de multă vreme.
Liviu este vecinul lor.
– Ce meserie vei avea?
– Eu voi pilota un avion. O să devin aviator.
– Ce va deveni sora ta?
– Elvirei îi place sportul. Cred că va practica voleiul.

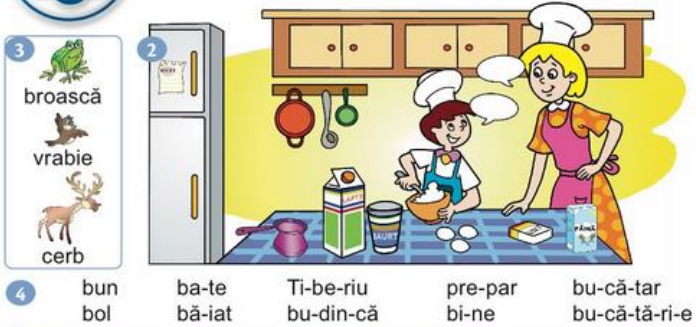
1 E Ā M E N A I
2
3 Ema
Elena

1 a n m n e o i
2
3 nor
Luna
păun

1 A N M U E N I
2
3 Nina
Nae
Năvodari

Tați	Mame
	 3 broască vrabie cerb 4 bun ba-te Ti-be-riu pre-par bu-că-tar bol bă-iat bu-din-că bi-ne bu-că-tă-rie 5 În bucătărie Tiberiu este în bucătărie. Mama lui prepară bucate alese. Tiberiu se apropie bucuros. – Aș vrea să prepar o budincă. – Sunt de acord. Cum prepari budinca? – Vei vedea îndată. Tiberiu pune în bol lapte cald. Apoi bate bine ouăle. Amestecă iaurtul și untul. Lasă totul la cuptor nouă minute. Mama îl observă cu bucurie. Este mândră de băiatul său. Tiberiu e un bun bucătar.
	 4 zi Li-zu-ca zâm-bet zâ-nă sur-pri-ză zi-ua Zi-na zâm-bi-toa-re va-ză re-a-li-za-tă 5 8 Martie Luna martie aduce bucurie tuturor. Ziua de 8 Martie este specială. Este ziua femeilor din lumea întreagă. Lizuca îi face o surpriză mamei sale, Zina. Îi dăruiește o felicitare realizată de ea. 6 Tu ce surpriză ai pregătit mamei tale? 7 Scrie un text din trei enunțuri despre mama ta. Pagina E ziua ta, mămică mea. Vreau să fii fericită. Te iubesc pentru că ești alături de mine în fiecare zi. Te rog să rămâi mereu zâmbitoare și să fii sănătoasă. Pentru mine ești o zână. LA MULȚI ANI! Cu drag, Lizuca

I hol o-dih-nă Mih-nea Mi-hai ho-tă-rât
O zi de sâmbătă

La Felix

- 1 ✓ Indică propozițiile adevărate.
- Eduard este împreună cu familia. ☐
 - Sora lui este mai înaltă. ☐
 - Mama sa poartă pălărie. ☐
 - Tatăl său are ochelari. ☐
 - Eduard are un măr. ☐

FB ● ● ● ● B ● ● ● S ●

Tați	Mame
	
 Sărut mâna, doamna Matei! Mă bucur să vă revăd. Bună, Ioana! Cum a fost în vacanță? Bună dimineața, domnule Ionescu! Ce mai faceți? Salut, Adi! A fost grozav! Abia aștept să-ți povestesc!	

Casa noastră

ac

ma-și-nă

la-lea

Familia mea

ir

i-on

m

ma M Am m a A

8 Privește imaginile și scrie cuvântul sugerat de acestea.

Comunicare în limba română, Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă, Crinela Grigorescu, Camelia Coman, Arthur la școală, 2014. Partea a II-a

Nu există imagini cu mame sau tați.

Comunicare în limba română, Mirela Mihăescu, Ștefan Pacearcă, Anița Dulman, Crenguța Alexe, Otilia Brebenel, Intuitext, 2014. Partea I

Tați	Mame
	 (pare să fie mama, deoarece este la lecția cu literele m și a)
	

Tați	Mame
Ho-ri-a Horia Hai-duc Haiduc Hu-ne-doa-ra Hunedoara Haiduc Horia va merge sâmbătă la bunici. Ei locuiesc la Hunedoara. Aici îl va revedea pe Haiduc. Este un câine bătrân. În această iarnă a mers la veterinar. A avut o rană la picior. Horia se bucură că Haiduc este bine acum. – Când putem să îl aducem pe Haiduc la noi? îl întreabă Horia pe tata. – Îl vom lua în luna mai. Horia se bucură.	
Ți- cu Țicu Co-druț Codruț Cren-gu-ța Crenguța mul-țu-mim mulțumim La aeroport Aris și colegii lui merg la aeroport. Îi întâmpină tatăl lui Codruț, domnul Țicu. El este pilot. – Mă bucur că ați venit. Veți vedea aici avioane mici și mari. Domnul Țicu îi conduce pe copii la bordul unui avion. Văd apoi câteva avioane mici. – Parcă sunt păsări cu aripi de oțel, spune Codruț. – Mulțumim, domnule Țicu, spune Crenguța. – Aș vrea să devin pilot, adaugă Anduțu. Ție ce meserie îți place?	

che Che che Che

E-na-che
Enache
ve-che
veche
pe-re-che
pereche
che-nar
chenar

La cabană

Enache merge cu familia la munte. Cabana în care stau este o clădire veche, dar foarte frumoasă. În cameră e o sobă din teracotă cu chenar verde. Au aprins focul. Miroase a lemn de brad. E tare plăcut.

- Măine ne vom plimba pe cărările de munte, spune tata.
 - Ne vom antrena apoi la coșul de baschet din curte, adaugă Enache.
- Băiatul își pregătește perechea cea nouă de bocanci. Toți adorm fericiți.

E-dy
Edy

pa-si-o-nați
pasionați
ști-in-țe
științe
e-ner-gi-e
energie

Științe

Familia lui Willy locuiește în București.

Tatăl lui Willy cercetează spațiul. El vine des la școală. Ultima dată a adus un film despre zborul oamenilor pe Lună. Copiii au aflat că pe Lună nu e aer. Au văzut cum plutesc obiectele. Știau că pe Pământ obiectele cad.

A venit și Edy, fratele lui Willy. Acesta lucrează la un proiect numit Quarc.

El a vorbit pe înțelesul tuturor despre energie.

Elevii clasei I vor să trimită o scrisoare de mulțumire.

Cos-ta-che
Costache
ti-che-te
tichete
te-le-ca-bi-nă
telecabină
o-che-la-rii
ochelarii

Cu telecabina

Sună ceasul. Enache sare vesel din pat. Mama îl cheamă la masă. Întreaga familie se îndreaptă apoi spre telecabină.

Așteaptă liniștiți să ia tichete. Urcă unul câte unul. Cablurile încep să se miște. Telecabina pornește către vârful muntelui. Enache privește încântat pe fereastră. Tata își pune ochelarii. Vrea să admire peisajul.

- Ne întoarcem tot cu telecabina? întreabă Enache.
- Da, spune mama. Priveliștea e minunată.

Comunicare în limba română, Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Florentina Chifu, Elena Niculae, SIVECO, 2014. Partea I

Tați	Mame
Ne reamintim din clasa pregătitoare 	

U

Ulise

Ursei

Urziceni

mu - mura

mu - mure

R

Rodica

Robert

România

Ra-mo-na	Ma-ra	A-ma-ra	mura	amar
Ramona	Mara	Amara	nara	marama

m

măr

palma

fum

ma - masă

ma - macara

ma - mașină

ma - mașă

ma - pijama

EVALUARE

1 ★

★

★

AUTOEVALUARE:

5	★
4	★
3	★
2	★
1	★

C

 Cora
 Carmen
 Corina
 Aurica

con	car-ne	Car-men	Co-ri-na	A-u-ri-ca
corn	carne	Carmen	Corina	Aurica

Cora ia coca.
Aurica ia crema.
Mama are cornuri.

Corina ia un corn cu mac.
Carmen are un corn cu mere.
Eu iau un corn cu cacao.

cu	Crina.	Nicu	e
		1	

ăĂ

ă

- măr
- scări
- maramă

VIN SĂRBĂTORILE

nuca	mura	mare	marama	aramă
nucă	mură	mărime	maramă	arămie

- murmură
- mormăie
- miaună
- măcăne

O ie nouă

Monica e cu mămica ei. Ea are o ie nouă. Ia Monicăi e mică.
Măriuca are o maramă aurie.
Nică ia un măr. El are o curea arămie.

aruncă	amară.	o	Rică	mură
			1	

mic	aici	Lucica	Cici	cioc
mici	a-rici	Lu-ci-an	Ce-ci-li-a	cio-co-la-tă
amici	arici	Lucian	Cecilia	ciocolată

La Crăciun

Mama coace o tartă cu ciocolată. Lucian taie cotletele. Tanti Lucica toacă mărarul. Tortul cu citrice e la rece. Cecilia ia colacii cu nuci.

— Cine a ciocănit?

— E o ceată cu cinci urători.

Ei au căciuli cu ciucuri mari.

Comunicare în limba română, Gabriela Bărbulescu, Daniela Beșliu, Florentina Chifu, Elena Niculae, SIVECO, 2014. Partea a II-a

Tați	Mame
băiat băiețel deget degețel fată fetiță geantă gentuță T t Țugulea Țica ȚÂNDĂREI Țândărei Are coarne și bărbiță Merge lângă o căpriță. Ce e oare? De ger este modelat, De streășină stă atârnat. În pădure Tatăl lui Țicu este pădurar. Are în grijă pădurea Țaga. Mai e încă zăpadă. Animalele au nevoie de mâncare. Tata și Țicu le duc boabe de porumb. Băiețelul vede un Țap. Țipă surprins. Țopăie de bucurie. — Aici se văd urme de mistreț. O veveriță îi privește de pe o crenguță de stejar. Țicu vrea să devină și el pădurar. Natura trebuie ocrotită.	Z z zimbru meduză titirez zi - noapte alb - negru zglobiu - liniștit zarvă - liniște zar barză varză cazma cizmă obraz viteaz zâmbet zambilă zar zarvă zarzăre zarzavat Cozma și Cezar Lumina zilei e tot mai slabă. Noaptea se așterne ca o pânză albastră. Două berze zboară spre cuibul lor. Din curte se aude mare zarvă. Latră Cezar. Cozma se oprește din citit. — Cred că Cezar a zărit o pisică. Pot să merg până la el? Mama zâmbește dulce. Cei doi sunt tovarăși la pozne. — Acum e târziu. Te joci mâine cu Cezar.

Tați	Mame
1194 1 FAMILIA 1. Familia mea Eu mă numesc Manu Cristian. Ai mei îmi zic Cristi! Ea este mama. E profesoară. Aici este tatăl meu. El este aviator. Ei sunt prietenii mei, Sisi și Azorel. Sunt tare drăguți. Pornește animația și îmi vei cunoaște familia! Ea e sora mea Ana. Este în clasa a II-a. Ea e sora mea Irina. Are 3 ani. Familia mea Eu mă simt atât de bine Când e mama lângă mine! Și sunt tare fericiți Lângă tatăl meu iubit! Frațe, soră și bunici Verșori mai mari sau mici, Unchi, mătuși, când vin la noi, Sunt mai veseli, mai vioi. În familie mă simt Prețuit și ocrotit.	
1204 2. Casa în care locuiesc Holul de la intrare Sufrageria Camera de zi a copiilor Bucătăria Cămara Scara spre dormitoare Camera pentru oaspeți Dormitorul părinților Baia Vino să vezi unde locuiesc!	

1

3. Noi ne îngrijim camera

137

pentru școală

s o a - r e

a - p u s

2.

ată

u-ri-le

La castel

Este o zi cu soare. Neaua stă pe munte ca o cunună strălucitoare.

Sorin este la Sinaia cu tatăl său.

Ei au urcat la castel. Copilul numără turnurile palatului. El spune uimit:

– Castelul este ca o piatră nes-temată a muntelui. Oare ce zâne locuiesc acolo?

Tatăl îi spune:

– ...

munte?
ată
e?
rin
ul
unsul

castel

mere

Nina

inimă

mamă

mamă

inimă

Nina

mere

138

LI
Ll

1.

l e u

e l

i n

t e - e l - i

2.

3.

E-le-na Elena
A-lin Alin
Li-li-an Lillian
Li-li Lili

4.

- ☐ Lili e la Elena.
- ☐ Ele au animale.
- ☐ Lillian are un
- ☐ Lili are un
- ☐ Elena ia un lup.
- ☐ Alin ia un măr mare.

5.

El iau
Ei ia
Ea iau
Ele ia

6.

Elenei mere Mama rumene are

E ziua ta

de Valeria Boiculesi

E ziua ta,
Măicuța mea cea bună!
Dacăș putea,
Ți-aș prinde în cunună
Toți trandafirii zărilor, ușori,
Și cântecele, ca pe niște flori.

Și razele de soare și de lună...
Pe toate ți le-aș prinde în cunună.
Dar până cresc, nu pot,
Oricât aș vrea, decât
Să te sărut,
Măicuța mea!

140

Chipul mamei mele • descriere

1. Ce statură are mama ta? Alege și bifează.

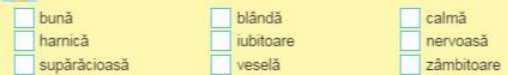
2. Ce culoare are părul?

3. Ce culoare au ochii?

4. Alege și alte însușiri care se potrivesc mamei tale.

8.3 Tehnologia informației în abecedarele digitale din 2014

Comunicare în limba română,
Iliana Dumitrescu, Daniela
Barbu, CD Press, 2014. Partea
a II-a
p. 22

141

Comunicare în limba română,
Iliana Dumitrescu, Daniela
Barbu, CD Press, 2014. Partea
I
p. 8-9

Comunicare în limba română,
Iliana Dumitrescu, Daniela
Barbu, CD Press, 2014. Partea
I
p. 18

Comunicare în limba română,
 Ilia Dumitrescu, Daniela
 Barbu, CD Press, 2014. Partea
 I
 p. 44

Comunicare în limba română,
 Simona Dobrescu, CD Press,
 2014. Partea I
 p. 4

Situații de comunicare

Comunicare în limba română,
 Simona Dobrescu, CD Press,
 2014. Partea I
 p. 7

Comunicare în limba română,
Cleopatra Mihăilescu, Tudora
Pițilă, Crinela Grigorescu,
Camelia Coman, Arthur la
școală, 2014. Partea I, p. 16

2 Ordonează imaginile, numerotând etapele prin care trece o carte până ajunge la cititorul ei. Formulează enunțuri despre fiecare etapă. Numește meseriile celor care participă la realizarea unei cărți.

Comunicare în limba română,
Cleopatra Mihăilescu, Tudora
Pițilă, Crinela Grigorescu,
Camelia Coman, Arthur la
școală, 2014. Partea I, p. 42

1 Descrieți activitățile copiilor din imagine.

Comunicare în limba română,
Cleopatra Mihăilescu, Tudora
Pițilă, Crinela Grigorescu,
Camelia Coman, Arthur la
școală, 2014. Partea I, p. 46

Comunicare în limba română,
Mirela Mihăescu, Ștefan
Pacearcă, Anița Dulman,
Crenguța Alexe, Otilia
Brebenel, Intuitext, 2014.
Partea I, p. 21

144

Comunicare în limba română,
Mirela Mihăescu, Ștefan
Pacearcă, Anița Dulman,
Crenguța Alexe, Otilia
Brebenel, Intuitext, 2014.
Partea I, p. 49

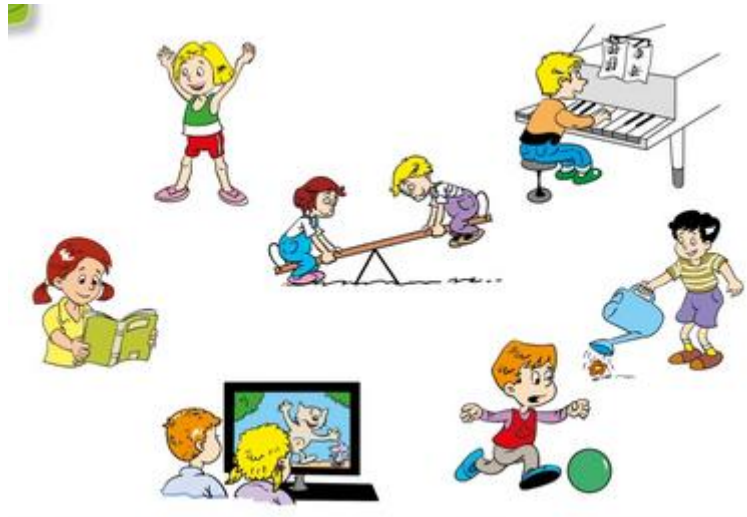

Comunicare în limba română,
Mirela Mihăescu, Ștefan
Pacearcă, Anița Dulman,
Crenguța Alexe, Otilia
Brebenel, Intuitext, 2014.
Partea I, p. 52

Comunicare în limba română,
Gabriela Bărbulescu, Daniela
Beșliu, Florentina Chifu, Elena
Niculae, SIVECO, 2014. Partea

I
p. 10

145

Comunicare în limba română,
Gabriela Bărbulescu, Daniela
Beșliu, Florentina Chifu, Elena
Niculae, SIVECO, 2014. Partea

I
p. 58

j

joc

bujor

oranj

soc – joc

sos – _____

car – _____

toacă – _____

joc	mesaj	ajut	oranj
joacă	masaj	ajută	jerseu

Mesajul

Simion Marinescu

Am un joc nou. E un joc numit **Restaurantul**. Acum am un client cu jerseu oranj. Acesta mănâncă o salată. Restaurantul meu e renumit.

Ana Jianu

Eu am un joc interesant. Am construit insula mea. Jumătate are culturi cu lămâi. Cealaltă jumătate are cocotieri. Recoltele mele ajută oamenii săraci.

Comunicare în limba română,
Mariana Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura Didactică
și Pedagogică și ASCENDIA,
2014. Partea I
p. 14-15

146

Comunicare în limba română,
Mariana Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura Didactică
și Pedagogică și ASCENDIA,
2014. Partea I
p. 16

Comunicare în limba română,
Mariana Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura Didactică
și Pedagogică și ASCENDIA,
2014. Partea I
p. 18

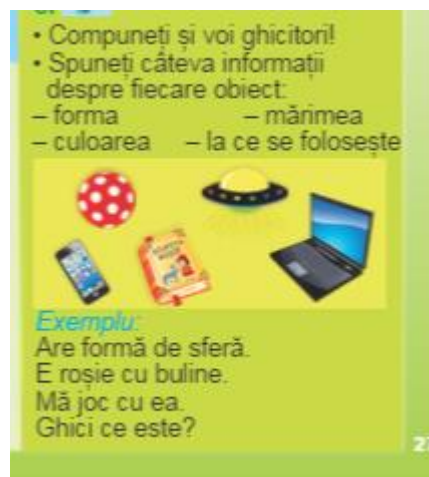

147

Comunicare în limba română,
Mariana Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura Didactică
și Pedagogică și ASCENDIA,
2014. Partea a II-a
p. 20

Comunicare în limba română,
Mariana Norel, Victoria
Pădureanu, Adriana
Malureanu, Editura Didactică
și Pedagogică și ASCENDIA,
2014. Partea a II-a
p. 27

9 Referințe

- Alianța Antidiscriminare a Tuturor Tăticilor T.A.T.A. 2011. "T.A.T.A. La CNCD: Abecedarele MECTS Discrimineaza Tatal." <http://www.t-a-t-a.ro/2011/09/24/3958/>.
- Berger, Peter L, and Thomas Luckmann. 1966. New York The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge.
- Berger, Peter, and Hansfried Kellner. 1964. "Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge." *Diogenes* 12(1): 1–24.
- CNCD. 2011. "Punctul de Vedere Al Colegiului Director Al Consiliului Național Pentru Combaterea Discriminării Referitor La Solicitarea Alianței Antidiscriminare a Tuturor Tăticilor T.A.T.A." <http://www.t-a-t-a.ro/wp-content/uploads/2014/08/raspunsul-men-si-hotararea-cncd1.pdf>.
- Desantis, Alan D. 2003. "A Couple of White Guys Sitting Around Talking: The Collective Rationalization of Cigar Smoking." *Journal of Contemporary Ethnography* 32(4): 432–66.
- Giddens, A. 2007. *Sociologie*. București, Editura ALL.
- Goffman, Erving 1979. *Gender Advertisments*. New York: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Grünberg, Laura. 2011. Gen și societate. În Vlăsceanu, L. (Coord)., *Sociologie*. Iași: Polirom;
- Grünberg, Laura. et al. 2001. Manifestări explicite și implicite ale genului în programele și manualele școlare. În Vlăsceanu, L. (Coord). *Reformă și continuitate în curriculumul învățământului obligatoriu* (p.12-31);
- Grünberg, Laura, and Doina-Olga Ștefănescu. 2002. "Manifestări Explicite Și Implicite Ale Genului În Programele Și Manualele Școlare." In Școala La Răscruce. *Schimbare Și Continuitate În Curriculum-Ul Învățământului Obligatoriu*. Studiu de Impact, ed. Lazăr Vlăsceanu. Polirom.
- Grünberg, Laura. 2004. "Dimensiunea de Gen În Produsele Curriculare." In *Perspective Asupra Dimensiunii de Gen În Educație*, Institutul de Științe ale Educației/UNICEF. http://www.unicef.org/romania/ro/STUDIU_de_GEN.pdf.
- Kohlberg, Lawrence. 1969. Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research*. Chicago: Rand McNally.
- MECTS. 2011. "Raspunsul Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului Și Sportului Privind Petiția Alianței Antidiscriminare a Tuturor Tăticilor - T.A.T.A." <http://www.t-a-t-a.ro/wp-content/uploads/2014/08/raspunsul-men-si-hotararea-cncd1.pdf>.
- Mills, C. Wright. 1940. "Situating Actions and Vocabularies of Motive." *American Sociological Review* 5(6): 904–13.
- UNICEF și ISE. 2004, *Perspective asupra dimensiunii de gen în educație*. București (p. 48-57).
- West, Candace, and Don H. Zimmerman. 1987. "Doing Gender." *Gender & Society* 1(2): 125–51.